

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

69. (XVIII/3.) szám

2022

SZERZŐK

Balogh Judit
Dobos Marianne
Fazekas Csaba
Flach Antal
Forgács Jánosné
Gulyás Klára
Illés György
Janig Péter
Jeszenszky Géza
Keglovics János
Kotics József

Kunt Gergely
Lengyel Gyula
Monostori Tibor
Radomszky Lászlóné
Sajgó Szabolcs
Sáry Pál
Szarka János
Tompai Mihály
Udvarhelyi Nándor
Várhelyi Krisztina
Zsille Ákos

Tartalomjegyzék

TOMPA MIHÁLY (1817–1868): Beregszász (3)

ZSILLE ÁKOS (1964–2022): Eufória (6)

• ÉVFORDULÓK, ÜNNEPEK, ESEMÉNYEK •

VÁRHELYI KRISZTINA: Légy, Költészet! (8)

Hálaadás dr. Lengyel Gyula 40 éves papi szolgálatáért (10)

FORGÁCS JÁNOSNÉ: Köszönet (11)

VÁRHELYI KRISZTINA: Jegyzet (13)

Dobos Marianne 80 (15)

DOBOS MARIANNE: Ady és a transzi guratio (15)

• EGYHÁZAK, TEOLÓGIÁK, HITVALLÁSOK •

JESZENSZKY GÉZA: Miskolci kötődésem (23)

• EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELEM •

SZARKA JÁNOS: A pálos rend keleti keresztény gyökerei (II. rész) (26)

GULYÁS KLÁRA – KOTICS JÓZSEF: Pharrajimos (40)

KUNT GERGELY: Sztahlo Gábor: Isten kezében (43)

SÁRY PÁL: Monográfia a sárospataki református
jogakadémia történetéről (50)

UDVARHELYI NÁNDOR: Machaerus és a magyar történelem (54)

• EGYHÁZAK ÉS TÁRSADALOM •

MONOSTORI TIBOR: Beszélgetés Balogh Judit professzorral,
az Egri Eszterházy Károly Egyetem oktatójával (58)

RADOMSZKI LÁSZLÓNÉ: Gondozás hittel, szeretettel (68)

• EGYHÁZAK ÉS KULTÚRA •

KEGLOVICS JÁNOS: Messzire zengő hangja megéri a lelkeket (69)
A társas zenélés élménye a miskolciaknak és a város vendégeinek (76)

ILLÉS GYÖRGY: Jókai Mór szerelmei (81)

• KÖNYVISMERTETÉS •

FAZEKAS CSABA: A „keresztény kurzus” kereszténységéről
egy új kötet kapcsán (88)

Erzsébet királyné városának monográfiájáról (93)

JANIG PÉTER: In memoriam Zsille Ákos (1964–2022) (94)

• IN MEMORIAM •

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

TOMPA MIHÁLY (1817–1868)

Beregszász

A lomha Vérke partján, jó pásztoremberek,
Egyetmást emlegetvén, pipázva ültenek;

A csendes nyári éjben tisztán süttött a hold,
Szélsőprótt udvarában egy szál felleg se volt.

S fehérre bémeszelvén tetőit és falát,
A távolabb Beregszász feltűnt az éjen át,

Honnan nyersen kivágott az őrkakas szava. -
S élesen felsikoltott a rendontó kasza,

Szíszegő fütyöléssel futkosva élein
A kaszafén, a rétek távol vidékein.

Amelyet a serény pór nehéz igába fog:
Kérőzve meghevert a fejr szarvú tulok;

Mig csürkin, a falánk ló, béklyót csörgetve járt,
Porcogva foghegyelvén a lóherés határt.

★ ★ ★

«Nem így állt e vidéken
Régenten a világ!
- Egy éltes pásztoreMBER
Mélázva felkiált, -
Amikor még, az egymást
Érő falvak helyett,
Nagy földön pusztaság volt,
S a vizparton berek.
Itt hízott gömbölyűre
A jóvérű csikó;
S nem egykönnyen szorult be,
Mídon lehullt a hó.

Hát még a zöld mezőben
Legelésző gulyák...!
Hejh - mondom - hajdanában
Máskép állt a világ!

Kik lakták hideg őszig,
A messze nyúlt gyöppöt,
Volt egy vigkedvű pásztor
A többiek között:
Szásznak hitták az embert,
Tréfálva szüntelen,
A vén csont azt se tudta,

A bú mi fán terem.
Megérzé már két dűlő-
Földről a bor szagát;
De a gáton legény volt,
S nem huzta el magát.
Ha összement, bogáرزott,
S ezerfelé szaladt
Deréknyárban a jószág:
Megállta a sarat.

S ha olykor összekaptak
A pásztoremberek,
És kard ki kard! zajongva
Egymásra törtenek:
Szász közbe jőve, szent volt
A béke általa;
S máskor a táncingerlő,
Ha kellett, ő vala.

★ ★ ★

Egykor delelt a jószág a bokrok enyhiben,
S elszenderült subáján Szász pásztor édesen;
De morgó láрма kelt, mely a berket áthatá,
S a szunnyadót, riadva, talpára ugratá.

Hát, mint a barna felleg, mely mennydörögve jó,
A szomszéd csorda kormos bikája tört elő;
De más kegyetlen állat, Szász nyájából, viszont
Az ellenség szavára választ ad és kiron.

Bömbölve nézte egymást a két viaskodó,
Tajték szakadva száján, mint a fáról a hó;
Vastag kötélnek hinnéd a feldagadt eret,
Mely szűgyin és nyakában duzzadva lüktetett.

Szemén mely vérbe' forgott, szilaj düh lángja gyult,
Mig bolytos farka csiklós tekercsiből kinyult;
S első lábával a port hányván az ég felé,
Még távol, már előre nyakát meg-megszegé.

Most a két bús bikának tőrökje, homloka,
Dühöngve összeütvén, keményen csattoga;
De társát a berekbe tolá egyik korán,
Mig barna vér patakja csordúla meg nyakán.

S a vér látása jobban felgyújtva a dühét,
A bokrok közt megújult a véres ütközet;
Az összevágott homlok szolgálva tengelyül,
A két veszett csatázó forgott körül, körül.

Kiöltött nyelve kéken, hosszan függött alá,
Hátán a szórt mikép a sertét felborzoló;
Hasadt körmét gyeper és föld veré sűrűn tele,
A port magasra hányni nem tudta már vele.

Elfulva mindenik már, nem bög, csak nyöszörög.
Tövén vér serkedez fel, úgy csattog a türe;
Miglen a Szászé el nem veré az idegent,
Hogy szégyenében búsan bömbölve visszament.

S mely kotródott a hosszú viaskodás alatt:
Az ütközet helyén nagy kerek gödör maradt.

★ ★ ★

Szász a bikára sujtá
A görbe sombotot,
Mely megcsördülve szarván,
Lassan elballagott.
Szász fejcsóválva állt meg
Most a gödör felett,
S mi volt, mit oldalában
Egyszerre észrevett ?
Széles, rozsdás vasabroncs. -
Szásznak se kelle több,
Nagy kése hasgatásán
Tágúla szét a gyöp.
És addig ásta, véste
A föld rögét, porát:
Abroncsos oldalával
Mignem kitünt - egy kád.
Abroncsa rozsdátt volt,
Dongája korhatag,
Behorpadt volna egy jó
Ökölcspás alatt;
És amint bizgatá Szász,
- Remélve, nyugtalan -
Lábáról majd leverte
A ráomolt - arany;
Mely a kádból csak úgy dőlt-
Kinyomva oldalát,

Mig szeme-szája Szásznak,
Bámultában elállt.
Magához térve később
Ijedt örömből,
Amint csak torka szolgált,
Kiáltozott körül:
Elő hé! merre vagytok !?
Jertek csak! mi dolog... !
S a számos pásztorember
Együtt álmélkodott.
De majd dologhoz láttak
Ugyancsak lelkesen,
Sütött bár a tüzes nap
Sugára mérgesen;
S a kád a föld öléből
Amint kivétették:
Megtöltve színarannyal,
Hat volt körülte még!
A nagy kincsből, a helyre,
Melyen taláztatott:
Rakának a folyónál
Elsőbb is templomot;
S kiirtatván tövestől
Körülte a berek:
Ott települtenek le
A pásztorember.

És a vének beszéde
Maradt firól-fira,
Miként épült a város
A Borzsa partira;

Mely, minthogy Szász a kincset
Berekben lelte fel:
Emlék gyanánt, Beregszász
Nevet kapott s visel.

★ ★ ★

Az egyház, melyről a mult idők regéje szól,
Nem rég emelkedett ki gyász omladékiból;

Ez, melyre a magyarnak a lengyelek keze,
Kölcsön fejében egykor jó leckét jegyeze.

ZSILLE ÁKOS (1964–2022)

Eufória

Amikor megtudtam,
hogy a fejemben daganat van,
furcsa eufória lett úrrá rajtam,
úgy éreztem magam, mint egy jó katona,
hogy innentől kezdve a Jó Isten gondoskodik rólam.
Azóta is ebben a létérzésben próbálom tartani magam,
minden pillanatom, mint a tik-takos óra,
ritmusos örömben és szorongásban létezem,
bizakodom, hogy jól fel lett húzva az óra.

SZÍVDOBOGVA

Janig Péter barátomnak

Úgy vártalak, hogy nem tudtam ülvé maradni,
le, s fel sétáltam az előszobában,
aztán megérkeztél, és én félve szabadkoztam,
mert hirtelen nem tudtam, hogy mivel kínáljalak meg.

Érvényét vesztett pillanatként nehezedett rám
a megnyilatkozás kényszersere,
aztán, mint egy ítéletre váró fegyenc, vártam,
hogy megszabaduljak a helyzet kényszeres vonzásából.

Egyszerre gyönyörű révüléssé vált hallgatásunk,
én feltettem egy teát a tűzhelyre,
te pedig rámosolyogtál az üdvösségemre.

TÚPONTOSAN

Tart még a szent idő, mint mérhetetlenül ketyeg az óra,
még megkönnyezem magamat olykor, a tanúságtévésem óta,
visszhangzik bennem a szentek túpontosan megfogalmazott vágyaként egy szózat,
hogy iparkodjak közéjük, ne hallgassak senkire aki kishitűségével feltarthatna,
a lélek hajnala dübörög bennem, itt az idő, az ébredés ideje,
hogy érzéseimről mindenkinek színt valljak,
hogy meddig tart még ez az eufória nem tudhatom,
de azt igen, hogy amíg létezem gondolataimmal és életemmel szolgálni foglak,
légy velem szentek lelkesítő ereje, ne engedjetek lankadnom a harcban!

ÖRÖMÜNNEP II.

Néhai apósom, Marosy Jenő emlékére

Ami gyász a földön,
az az égben örömmünnep,
mert minden élet a teremő Isten végtelen
szeretetének a megnyilvánulása!
A halál pillanatában zavartalanná és bizonyossá
vállik Isten jelenléte.
A hitben élő ember megérkezik,
a hitetlen pedig megkönnyebbül, mert rájön,
hogy tévedett.
A mennyországban nem pusztán a földöntúli
boldogság vár ránk,
hanem megszűnik mindennek az ellentéte.

VÁRHELYI KRISZTINA
Légy, Költészet!

Az Éltető Lélek Alapítvány, a Civil Összefogás Fórum miskolci klubja (CÖF Klub Miskolc), a Magyar a Magyarért Alapítvány, az Életfa Társadalom- és környezetkultúra Alapítvány és az Életműtárs Művészeti és Civilitikai Egyesület közös szervezésében került sor a Légy, Költészet! című nagy sikerű irodalmi estre, a miskolci Tudomány és Technika Háza színháztermében. Ószabó István verseit a költő és Pitti Katalin tolmácsolásában hallhattuk. A jótékonyági irodalmi estet a Kárpátalján maradt magyarokért 2022. június 2-án 18 órakor Miskolcon, rendeztük. A költő és festő képeiből kiállítást rendezett a helyszínen. Az előadás anyagából elegáns kiadvány készült, amit a művészek helyben dedikáltak. Zárásképpen a CÖF Klub Miskolc a Trianonra emlékeztető fájuknál tartott megemlékezést.

Az Észak-Magyarország újságírója – Detzky Anna méltatva a „Széles körű összefogás programot” – a következőkben idézte dr. Várhelyi Krisztinát, a főszervezőt, az Éltető Lélek Alapítvány elnökét. „Nagyon értékes, bárki számára nyitott irodalmi műsorra számíthatnak a kultúrakedvelők csüörtörtökön, amelynek ősbemutatóját korábban Budapesten láttam. A produkciót nagy elragadtatással hallgattam, és elhatároztam, hogy Miskolcra is meghívjuk a művészeket. Ószabó István a saját, gyönyörű verseit hozza el, melyeket Pitti Katalinnal felváltva adnak elő. A versek között Pitti Katalin imádságos népdénekeket ad elő. Az esemény több támogató szervezet összefogásával valósul meg, melyek szívükön viselik a kárpátaljai magyarok ügyét. Más rendezvényeinken is mindig kitesszük adománygyűjtő ládánkat. Határon túli kapcsolataink révén az összegyűlt összeget személyesen adjuk majd át a kárpátaljaiaknak, akik közül néhányan eljönnek az irodalmi estre.”

Várhelyi Krisztina

Ószabó István költő, író, festő 1952. április 23-án született Balmazújvároson, Veres Péter kiváló magyar író és Soós Imre legendás magyar színész szülőhelyén. Jelenleg Debrecenben él.

Minden szállal a fölnevelő tájhoz, valamint Csokonai és Szabó Magda városához, Debrecenhez kötődik. „Életem egyetlen, – írja magáról Ószabó István – mindent eldöntő szerencséje talán, hogy oda születtem, ahol gyermekkorom eltelt: ez a Duna ke-

leti partja felőli kis ország, az alföldi sík; ebből is szülőföldemhez, a Hortobágyhoz köt minden”, vallja a *Partium* irodalmi, művészeti folyóirat alapító főszerkesztője.

Pitti Katalin művésznőt, a Magyar Állami Operaház örökös tagját a miskolci közönség jól ismeri, szívébe zárta. Több önálló estet tartott, az Újévi koncerteken a Miskolci Szimfonikus Zenekar sztárvendégeként lépett fel a Miskolci Nemzeti Színházban. Többször hallottuk versmondását is, az elhangzott műsorban új oldaláról önálló irodalmi esten ismerhettük meg, méltó tolmácsolója Ószabó István műveinek.

Kiemelkedő élményben lehetett részünk, a versek nyers őszinteséggel, döbbenetes erővel, ugyanakkor felemelően mutatják be a létkérdéseket, az élet, halál, szeretet, kitaszítottság, fájdalom érzéseit.

Az előadás után tárlatvezetés keretében mutatta be alkotásait Ószabó István.

A felemelő, jó hangulatú előadás után a művészek dedikálták a Költészet Napja (április 11. József Attila születésnapja) alkalmából megjelent kötetüket, amely egyben az irodalmi est forgatókönyve, és a költő képzőművészeti alkotásait tartalmazza.

Az ünnepi eseményen és más alkalmakkor is a Kárpátalján maradt magyarok javára gyűjtöttünk adományt, amelynek összege meghaladta a 440 ezer Forintot. Az összeget hálás szívvel köszönte meg a kárpátaljai szervezetek képviselője. A CÖF Klub Miskolc szervezésében kitartóan, rendszeresen tudjuk támogatni kárpátaljai testvéreinket.

Kötetlen beszélgetés, borozgatás tette még hangulatosabbá az együttléte.

Az irodalmi estet követően, azzal szerves gondolatisággal – a Trianoni tragédia, a Nemzeti Összetartozás emléknapja alkalmából – a Népkertben 2020-ban elűtetett, jelképet hordozó Trianon-fánál tartottunk ünnepi megemlékezést.

Hálaadás dr. Lengyel Gyula 40 éves papi szolgálatáért

Köszönöm, Uram, hogy megteremtettél! Hogy oly gazdag ősökkel bírhatok, családok vére és génje zubog ereimben!

Köszönöm szüleimet, kik büszke magyarnak, boldog embernek és mindig reményteljes krisztushívőnek neveltek fel. Köszönöm édesanyámat, ki először tanított Veled beszélgetni. Köszönöm szelíd intelligens lényét; Édesapám határozott, célratörő jellemét, ki mindig arra intett: ember légy, ember légy s csak úgy lehetsz hiteles pap!

Köszönöm a hivatásom, mely 48 évvel ezelőtt érlelődött meg végleg bennem.

A katonaság, a szeminárium próbáin izmosodott lelkem és testem, gazdagodott szellemem.

Köszönöm Tanárait, Paptestvéreimet, Főpásztoraimat! Mind-mind segítők voltak, s vannak a TE követésedben. Hatottak és hatnak rám.

Köszönöm 40 éves szolgálatom állomásait: Újfehértót, Sajószentpéttert, Jászárók szállást, a kápláni éveket. Borsodszirákot, Szendrőt, Jászberényt, Egert és Erdőtelket, a hozzájuk tartozó filiák egyházközsegekkel.

Köszönöm a sok-sok hívemet, barátaimat, jótevőimet, kik most együtt adhatnak hálát Teneked! A barátot, az igazhívőt s a keresőt egyképpen! Mind arról győznek meg, az ember alapvetően jó és igaz!

Köszönöm a szentségek bemutatását és kiszolgáltatását. Legfőképpen, hogy 40 éve emelhetem fel Szent Tested és Véred, amely táplál, és percről-percre közelebb visz Hozzád! Imáimat dadogó felületes zsolozsmáimtól kezdve, mély és átélt szemlélődéseimet. Megfogalmazott és ki nem mondott imáimat!

Hálát adok, hogy Szentháromságos Titkod életem ereje?

Hogy naponta IGEN-t próbálok mondani a Te akaratodra!

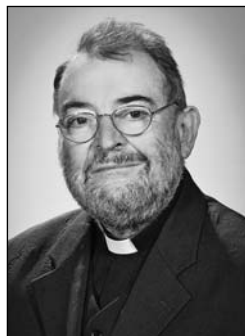
Köszönöm az erőt a megbocsátásban, a ki nem alvó reményt a külső és belső csatáimban! A biztonságodat a félelmeimben!

Köszönöm, hogy használhattam és használhatom a betegségeimet, hogy naponta rátaláljak általuk az igaz örömrre, az életre, a keresztre és az akadályok sikeres vételére!

De azt is köszönöm, hogy kudarcaimból is tanulhattam és tanulhatok!

Kérlek, Uram, egyre inkább szabadíts meg önmagamtól, hogy Te növekedj bennem papi szolgálatomban! S megértsem nem az a boldog, aki szabad, hanem akit célra rendeltél és tegezedben lehetek e nyíl, amely lelkeket gyógyít és üdvösségre segít, miközben önön üdvösségét csetlő-botló gyermekként óhajtja földi életem az utolsó leheletig!

Köszönöm! Ámen

Lengyel Gyula atya

Dr. Lengyel Gyula plébános, Erdőtelek

FORGÁCS JÁNOSNÉ

Köszönet

*„Küldetésem van
Isten azért teremtett engem, hogy úgy szolgáljak neki, ahogyan senki más.
Küldetésem van.
Lehetséges, hogy soha nem ismerem fel teljesen ebben az életben, de odaát majd igen.
Kapcsolat vagyok, személyek közötti kötelék.
Nem azért alkotott engem az Úr, hogy semmittevő legyek,
hanem, hogy tegyem, jól tegyem a dolgom.
A békesség angyala, a magam helyén, az igazság hirdetője vagyok,
míg megtartom parancsait.
Bízom benne. Akármilyen is voltam és vagyok, nem vet el. Ha beteg vagyok,
betegségem szolgálja Őt, ha fürge, akkor fürgeségem. Semmit sem tesz hiába, tudja,
mi a szándéka. Elveheti barátaimat, idegenek közé küldhet engem, magánnyal,
kedvetlenséggel tehet próbára, és elrejtethi előlem a jövőt:
Ő akkor is tudja, mit akar.”*

Newman bíboros, 1801–1890

Tisztelt Megjelentek!

Kedves Vendégeink! Szeretettel köszöntöm kedves mindannyiukat. Külön köszöntöm Ternyák Csaba Érsek Urat, aki megtisztelte az ünnepeltet a jelenlétével. S köszöntöm Dr. Lengyel Gyula plébános Urat, az ünnepeltet, hiszen papi szolgálatának 40.-ik évfordulóját ünnepeljük meg most a Tisztelt vendégekkel egyetemben!

A mai nap feladta a leckét. Az előző óra, néhány perc is, amikor is az Érsek Úr és az Atya is szívhez szóló szavait hallgattuk. S hogyan szólaljak meg kb. húsz pap előtt is. Hiszen mit lehet egy papról mondani, írni? Egy olyan papról, aki többszörös könyvíró. S úgy írni, köszönteni, hogy ne csak az egyházi nyelvezettel éljünk. De kezdhethném úgy is, hogy öt évvel ezelőtt megült jubileumon is itt álltam, s elmondtam gondolataimat. Itt voltam Én is és Gyula atya is. A jó Isten megőrzött minket a magunk szolgálati helyén.

Felsorolhatnánk papi életútját, hogy hol és mennyi, rövidebb és hosszabb ideig szolgált egyes helyeken, amely mindig hozott sikereket, örömmel teli pillanatokat, de kudarcot, szenvedést és megaláztatást is, számos eseményét lehetne ebben az ünnepi pillanatban felidézni. De ezt a száraz statisztikát könnyen meglehet találni néhány elektronikus felületen már. Ezzel kapcsolatosan az Atya is igen sok mindent elmondott már a templomban. Az is ott van, hogy közel hét évvel ezelőtt idevezérelte az Úr. Itt új lendülettel fogott bele munkájába. Az egyházi teendők mellett különböző imacsoportok felkarolásával, a helyi Katolikus Karitászt megszervezésével is foglalkozott ez alatt az idő alatt. Miskolci mintára, ahol maga is sokat tevékenykedett, megszervezte a helyi könyvtárban

a Keresztény Erdőtelki Estéket. Ezeken különböző előadók, különböző témákat hoztak az érdeklődőknek. Sajnos ez már a múlté, hiszen érdeklődés hiányában elmaradt már egy jó ideje.

A felügyelete alatt álló Szent Imre katolikus iskola tanításának befejezése után, hogy talán azért, hogy ne unatkozzék egész nyáron, minden évben talál valamilyen új programot gyerekeknek-felnőtteknek egyaránt.

S e szerteágazó tevékenység kapcsán merül fel bennünk a kérdés:

Mi a pap? az Evangélium szolgálja? az Egyház szolgálja? Jézus Krisztus szolgálja? Isten munkatársa Mindenki rabszolgája? Isten titkainak védője? Isten követje, Krisztus küldötte? a kiengesztelődés szolgálja? a jó hír továbbadásának felelőse?

S feltehetnék még a több ilyen kérdést is. A választ rájuk II. János Pál pápa adja meg:

„Minden hivatás alapja a szeretet szolgálat, s ennek egészen sajátos útja a papi hivatás. Valóban a papnak az a hivatása, hogy élje meg olyan radikálisan, ahogyan csak lehet, Jézus gondoskodó szeretetét, a Jó Pásztor szeretetét, aki életét adja juhaiért.”

Mondhatjuk úgy, hogy a mi Gyula atyánkra is, az előbb felsoroltak igen jellemzőek, bírja ezeket a tulajdonságokat. Hiszen minden egyes alkalommal folyamatosan lakomára hív minket. Szüntelenül megkínál bennünket rendíthetetlen hitével, lenyűgöző műveltségével, lobogó, vergődő érzelmeivel.

Hétköznapi tengődéseink után varázsol a vasárnapokból áhított ünnepet. Fáklyát visz előttünk, fényt ad és utat mutat, de mindezt úgy, hogy feltöltődünk. Aztán kicsírázik bennünk a Jó, az emberség, a szeretet. Nélküle csak esemény, de nem élmény lenne a vasárnap mise.

Édesapámtól hallottam gyakran: "mert akinek nincs Istene, embernek se számít". Igazat kell, hogy adjak neki, különösen az áldozatos, szenvedélyes hite áradása során, meggyőző prédikációit hallva. Adósai és elbűvölt hívei vagyunk. Hálát érezni és köszönetet mondani tehát kevés. Megőrizni és továbbadni lelke lángját, összetartani, a keresztény magatartást gyakorolni és tovább küzdeni Vele a keresztényi úton. De nagyon igyekeznünk kell, hogy a nyomában járassunk!

Ha nem így lenne, akkor az élete állomásain megismert emberek, embercsoportok nem lennének itt, hogy köszöntsék, s jókívánságaikkal halmozzák el. Mi is ezt tesszük.

S imádkozunk, mint Nagy szent Leó pápa jó papokért:

„Add meg papjaidnak – mennyei Atyánk – szolgálatodnak kegyelmét. Újítsd meg szívükben a szentségnek lelkét, hogy a tanítás melyet nekik kell adniuk, példájukkal közelebb vigyen minket hozzád. Szent Lelked ajándékaiból adj nekik Urunk, okos szerénységet, bölcs szelidséget, mértéktartást, jóságot, szívbeli tisztaságot, lelki szabadságot. Töltsd el őket teljesen szentséges szeretetteddel, hogy egészen a Tied legyenek és dicséretes módon éljenek anélkül, hogy a dicséretet hajhásznák. Add meg nekik a kegyelmet, hogy a Lélek és test tisztaságában Téged dicsőítsenek, szeretetben éljenek és szolgáljanak Téged. Te légy az ő dicsőségük, örömük, vágyuk, Te légy szenvedésükben vigasztalásuk, a kétségek közt tanácsadójuk, az igazságtalanságok között védelmük, a betegségben orvosságuk. Engedd, Uram, hogy a Te közösséged

pásztoraival békességben éljenek, hogy egykor jól adhassanak számot működésükről, s elnyerhessék az örök élet jutalmát. Ámen.”

Ezekkel a gondolatokkal kívánok magam és Erdőtelek Község Önkormányzata nevében további sok-sok évi papi munkát, hogy még néhányszor tudjuk köszönteni. Ehhez a kitarító munkájához pedig jó egészséget, s az Úr áldását kívánom útravalóul.

Áldott legyen a szív, mely hordozott,
És áldott legyen a kéz, mely felnevelt.
Legyen áldott eddigi utad,
És áldott legyen egész életed.

Hogy lehess meleget osztó forrás
A szeretetedre szomjazóknak,
És legyen áldott támasz karod
A segítségére szorulóknak.

Áldott legyen a mosolyod,
Légy vigasz a szenvedőnek.
Légy te áldott találkozás
Minden téged keresőnek.

Őrizzen hát ez az áldás
Fájdalomban, szenvedésben,
Örömdben, bánatodban,
Bűnök közti kísértésben.

Legyen áldott Benned a Fény,
Hogy másoknak is fénye lehess.
Legyen áldott a Nap sugara
És melegítse fel szívedet.

Legyen áldott gyógyír szavad
Minden hozzád fordulónak,
Legyen áldást hozó kezed
Azoknak, kik érte nyúlnak.

Végül legyen áldott immár
Minden hibád, bűnöd, vétked,
Aki megbocsátja
Végtelenül szeret téged.

Őrizze meg tisztaságod,
Őrizze meg kedvességed,
Őrizzen meg önmagadnak
És a Téged Szeretőknél!
Ámen.

VÁRHELYI KRISZTINA

Jegyzet

A világ, benne a magyar társadalom napjainkban látszólag atomjaira hullik. Olyan érzések hatalmasodnak el, hogy az ember elmagányosodik, nem tud kiigazodni a világban, szétesnek az emberi kapcsolatok, hajszoltak az emberek, agresszió, türelmetlenség tapasztalható, érthetetlenek és igen nagyok az anyagi, társadalmi különbségek. Silányul a szép magyar beszéd, mintaként jelenek meg, terjednek a trágár szavak, a bizonyos kötőszavak és azzal együtt a gátlástalanság, az önzés. Hiányzik az emberi méltóság tiszteltben tartása az egymás iránti megbecsülés és tisztelet és még lehetne sorolni... A keresztény értékek és keresztény összetartozás mintha csak szílamok lennének.

Mindezeknek az ellenkezője is tapasztalható. Az 52. Eucharisztikus Kongresszus döbbenetes erővel megmutatta, a keresztény egységet, azt a felemelő ünnepség soro-

zatot, amibe részünk lehetett. Van remény, van társadalmi összetartás és szolidaritás, méltó ünnep, méltó ünneplés és van még sok-sok kapaszkodó. Ilyen volt Dr. Lengyel Gyula atya 40 éves jubileumi szentmiséje is Erdőteleken, egy közepes méretű községben, Heves megyében. Hála, hogy ott lehettem.

Szinte az egész falu egy emberként állt az atya mellett, a közmunkástól az iskolaigazgatóig, vagy a polgármesterig. Mindenki érezte apró vagy nagyobb feladatának felelősségét, felkészült rá, udvariasan viselkedett érezte és átlátta, hogy az ünnep részese. Parancsra nem lehet, ilyen szeretetben együttműködni. Ez az ősi gyökerekből, hagyományokból a magyar kultúrából származhat.

Érezni lehetett a Gyula atya iránti tiszteletet és szeretetet. A felemelő jubileumi szentmise baráti hangulatú szentbeszédét Dr. Ternyák Csaba érsek atya tartotta, aki méltatta Gyula atya papi szolgálatát, 20 paptestvér szolgált az oltárnál, és a helyi és máshonnan érkező hívek sokasága imádkozott együtt.

A szentmise után fehér asztalnál folytatódott az ünneplés. Érsek atya mellett ott volt a falu apraja nagyja, a vendégek sokasága, rokonok, barátok, számos művész, énekesek, költők és festőművészek. Itt nagy meglepetés érte a vendégeket, az ünnepi beszédeken túl Gyula atya előadóművészi tehetségét csillogtatta énekléssel, versmondással és óriási hatással.

Az erdőtelki római katolikus templom (Forrás: Erdőtelek.hu)

Dobos Marianne 80

Bár hölgyekkel kapcsolatosan nem szokásos születési év-számuk felemlgetése, de a szeptember 18-án esedékes 80. születésnap kapcsán talán megbocsátható ez a szerkesztői indiszkrécio. Dobos Marianne alábbi, 15 éve keletkezett írása éppúgy megőrizte frissességét, mint ahogy szerzője máig tevékeny figyelemmel kíséri az irodalmi, egyházi és közéleti történéseket, s fáradhatatlanul gondozza ez évben elhunyt férje, Kabdebó Lóránt professzor életművét és emlékét. A Miskolci Keresztény Szemle kezdetektől hűséges szerzőjének áldott születésnapot kívánunk!

Dobos Marianne

Az mkdsz.hu honlap az írást így méltatta: „A beszéd 2007-ben hangzott el, és megjelent már a régi Magyar Hírlapban is. Ám, miként Ady költészete, úgy Dobos méltatása is időtálló, 15 év távlatából sem kell változtatni rajta. Ezért, – mint ládafiában rejtett kincset – most elővesszük újra. Ady 103 éve halt meg, halála előtti napokban ezzel tisztelgünk előtte és emlékezünk rá (január 27). Az idézett versek alapján pedig átgondolhatjuk a magunk Isten-élményét is. S. L.”

DOBOS MARIANNE

Ady és a transfiguratio

„PÉLDABESZÉD A SZŐLŐSGAZDÁRÓL

Mert hasonló a mennyek országa a házigazdához, aki korán reggel kiment munkásokat fogadni a szőlőjébe. Miután napi egy dénárban megegyezett a munkásokkal, elküldte őket a szőlőjébe. Amikor a harmadik óra körül is kiment, látott másokat ott ácsorogni tétlenül a piactéren. Azt mondta nekik: 'Menjete ki ti is a szőlőbe, és a mi igazságos, megadom majd nektek.' Azok elmentek. Azután a hatodik és a kilencedik óra körül ismét kiment és ugyanígy tett. Mikor a tizenegyedik óra körül kiment és megint talált ott ácsorogókat, azt mondta nekik: 'Miért álltok itt egész nap tétlenül?' Azt felelték neki: 'Mert senki sem fogadott fel minket'. Erre azt mondta nekik: 'Menjete ki ti is a szőlőbe.'

Amikor beesteledett, a szőlő ura így szólt intézőjéhez: 'Hívd a munkásokat és add ki nekik a bérüket, kezdve az utolsóktól az elsőig.' Jöttek azok, akik a tizenegyedik óra körül kezdtek, és kaptak egy-egy dénárt. Mikor az első sorra kerültek, azt gondolták, hogy többet kapnak, de ők is csak egy-egy dénárt kaptak. Amikor megkapták, zúgolódni kezdtek a gazda ellen: 'Ezek az utolsók csak egy órát dolgoztak, és egyformán kezelted őket velünk, akik viseltük a nap terhét és hevét.' Ő azonban így válaszolt az egyiküknek: 'Barátom! Nem vagyok hozzád igazságtalan. Nem egy dénárban egyeztél

meg velem? Fogd, ami a tiéd, és menj! Én ennek az utolsóknak is annyit akarok adni, mint neked. Vagy nem szabad azt tennem az enyémmel, amit akarok? Rossz szemmel nézed talán, hogy én jó vagyok?”

Így lesznek az utolsókból első és az elsőkből utolsók.”

Olvassuk Máté evangéliumának 20. fejezetében. Valahányszor elolvasom ezt az evangéliumi szakaszt, mindig az jut eszembe, hogy mi történne akkor, ha másnap reggel is kimenne a szőlősgazda, hogy munkásokat fogadjon fel. Hány órákor találna a téren munkára váró ácsorgókat először? Azt hiszem, nem sokat tévedek, ha azt jósolom, hogy csak az utolsó, a tizenegyedik óra körül. Ha a bér ugyanaz, miért fáradnának egész nap. Tétlenül sem álldogálnak. Választanak maguknak addig más egyéb elfoglaltságot, jót vagy rosszat, ki tudja. Életünk szőlősgazdája, a jó Isten, meg türelmesen vár. Vár a hitetlenre is, és vár a hívőre is, arra a hívő emberre, aki oly sokszor gondolja, még ráér arra, hogy az élet Urát keresse, Jézus Krisztust kövesse. Ha végig gondoljuk Ady Endre életútját, különösen is elgondolkozhatunk ezen. Fiatal ember, mindössze 42 éves 1919. január 27-én, amikor halhatatlan irodalmi életművet hagyva hátra az utókorra, távozik az élők sorából. Súlyos betegség az, ami miatt ilyen fiatalon leteríti a halál. Súlyos betegség, melyben még súlyosabban az a tragédia, hogy tulajdonképpen életvitelének köszönheti, és ezért, maga is jól tudta, hogy nem is igen reménykedhetett hosszabb földi létben.

Ha végig olvassuk Czeizel Endrének az Ady-család genetikai térképét feldolgozó, a költő betegségével foglalkozó elaborátumát, nagyon sok mindenre ráirányítja ez a munka a figyelmünket. A ferences szerzetes Barlay Ödön Szabolcs, mint teológus, és mint irodalomtudós, végtelen empátiával indul el ezen a szálon. Ady személyét innentől kezdve egészen másképpen látja Ady költészetét, így újra olvasva, másként értékeli, elfogadva azt, hogy Ady Endre istenkereső költő volt. Amint Rónay György feltette a kérdést: „Hitt-e Istenben, vagy nem hitt?” és a kérdésre úgy felel, hogy: „... megvolt a maga istenélménye (...) ez az istenélmény mélységesen mély hiteles isten-élménynek a kifejezése, Ady istenes lírája ebben a nemben a kor világköltészetében a legnagyobb és a legmélyebb.”

Rónay György kimondja itt, hogy ez a rengeteget szenvedett ember, a 20. század egyik legnagyobb, és istenkeresőként pedig valóban a legnagyobb költője. Ezt mondhatjuk el, ugyanígy fogalmazhatunk a tizenhatodik századi poétáinkról, Balassi Bálintról is. Az ő költészete akkor születik, amikor a reformáció térhódításával, már fél évszázada magyarul zengték a zsoltárokat a gyülekezetekben, és a prédikátorok a közösség nevében szintén magyarul verseltek, beszéltek.

Balassi lírájában a költő lelke száll fel egyenesen Isten trónusa elé, hogy teremtmője lábához tegye saját bűneinek bevallását, az ezek miatt szívében felébredt bánatot, és jóvátétel szándékát. Egy magányos lélek vallomásai ezek. Élete viszontagságai között menedéket mindig Istennél keresett, és mennél nagyobb volt a vihar, annál jobban kereste a maga számára az Isten békéjében való megnyugvást. Személyes 'Te'-ként egyes szám második személyben beszél Istennel, és Istenhez, elpanaszolva neki gyengeségeit, ifjúsága 'véteit', 'hitetlenségét', 'rútságát' és 'álnokságát'. Nem keres ezekre mentéset, tudja, hogy ő követte el mindezeket. A bánata az, hogy a bűnei miatt nem

mer az Úristen színe elé kerülni, és így továbbra is követi el azokat, amelyek miatt tulajdonképpen bűnbocsánatért, és penitenciáért könyörögne.

Pedig milyen szépen biztatja magát: „Térj azért én szép lelkem kegyelmes Istenedhez / Szép könyörgésekkel békélj szent kezéhez.” Felismert bűneinek megrendítik a következményei. Félelmei ébrednek emiatt, de a megbocsátásba vetett bizalma, Isten irgalmassága miatt töretlen. Olyannyira személyes kapcsolatot keres, és valószínű talál is Istennel, hogy a kételkedő perlekedő hangvételt sem érzi tiszteletlennek, amikor biztos kapaszkodót keres nála. Balassi Bálint lelkében mindig protestáns volt, és az is maradt, bár 1584-ben áttért a katolikus hitre, mondhatni gazdasági megokolásból, szép hozományért, érdekházasságot tervezve.

Az istenes versek legavatottabb szerzői hagyományainak folytatóját fedezhetjük fel az Ady-lírában.

Kálvinista családban született. Felmenői között neves lelkészek is voltak. Az 'Édes', Pásztor Mária pap leánya volt. Gyermekkorában, otthon, természetesen vallásos nevelésben részesült, életre szólóan megőrizve a szép szertartások, a méltóságteljes egyházi ünneplések hangulatának emlékét szívében. Tanulmányait a nagykirályi piarista gimnáziumban kezdte, innen került át a zilahi református kollégiumba. Itt, már mint nagyobb diák, kicsapongó, korcsmázó életet kezdett folytatni. Természetes, hogy ezt a tanárok nem nézték jó szemmel, és hogy megfékezzék, ezért megfenyegették a kicsapással is. De mindezt nem vette komolyan, sőt felháborodásában levelet írt volt tanárának, Guba Pálnak, annak a jólelkű, türelmes atyának, aki mellett néha még ministrálhatott is a protestáns kisdíák.

A levél pedig így hangzik:

„Kedves Tanár úr! Gyermekkori álmaim megvalósulás előtt állnak. Annak a valásznak a zászlóvivői, a melynek hívévé tett a Nemezis, letörölték zászlójokról a humanitás Keresztényi jelszavát s hírnökei, képviselői lettek a barbár-korszak sötét és kegyetlen tudatlanságának...

...El vagyok határozva tehát, hogy egy, velem egyforma <k> gondolkozású barátommal együtt róm. katolikussá leszünk és belépünk a Jézus-társaságba. Nem gyermekies gondolkozás, hirtelen felhevülés íratja ezt velem, hanem komoly szándék, s éppen ezért bizalommal fordulok gyermekkori kedves professoromhoz erre való nézetét és útbaigazítását kikérni keresztényi szeretettel

Ady Endre
Zilah 1895 márcz 9.

[Címzés:]

Főtisztelendő Guba Pál kegyes-tanító-rendi áldozó-pap
Nagy-Károly (piaristarendház)”

Míg azon egyáltalán nem kell csodálkoznunk, hogy a hetedik gimnazista, gyakran korcsmázó diákokat Both István osztályfőnök úr szigorú büntetéssel fenyegeti, azon már inkább csodálkozhatunk, hogy bár a diákok a jó útra térést megígérik, de ez csak másnapig tart, amikor, már újra Adyval és még három társával ismét a korcsmában

találkozik az osztályfőnök. Azon szintén elcsodálkozhatnánk, ha nem ismernénk fel a sértett diákban már megmutatkozó személyiség jegyeit a költőnek, hogy azonnal bosszút forral. És azonnal meg is találja a megfelelő helyet, ahol ezt úgy érzi, kivitelezhetné. A Jézus-társaság Kalocsai Érseki Papnevelő és Főgimnáziumában kívánja megtalálni azt, így annál a rendnél óhajt bosszút állni, amely évszázadokon át az ellen-reformáció vezető ereje volt. Természetesen ebből semmi sem lett. Érettségi után jogi tanulmányokba kezd. A megmaradt gyermekkori hithez, a gyermekkori szertartásoknak, ünnepeknek az emlékéhez, a közösség megtartó erejéhez társult a református gimnáziumban érdeklődése az ószövevényi írások és a zsoltárok iránt. A dallamkészlet egyre tökéletesebb megismerésére is törekedett. Ez az a muníció, mellyel elindul abba az ember-zűrös, gigászi vadonba, melynek létharcait, a „bellum omnia contra omnes” jellemzi. Hite átalakul hitetlenséggé, radikális istentagadássá. Az élet elviselhetetlen számára a mámor nélkül. *A fekete zongora* című verséről egyesek úgy gondolják, hogy abban a delirium tremens íve feszül. Életét meghatározza a korcsma és a kávéház, napjainak nagy részét ott tölti. *Az én menyasszonyom* című versében pedig, lefesti a ’nőideálját’. Hátborzongató már a vers indítása is:

„Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a síromba.”

Vagy:

„Ha ott fetrengnek lenn, az utcaporba:
Boruljon rám és óvjon átkarolva.”

Ahogy Balassi Lengyelországban keresi a helyét, úgy menekül Ady Párizsba. 1904-ben megy először és 1912-ig összesen nyolcszor. Ezekre az évekre esik, 1901 és 1916 között a megírása, a nagyváradi és a budapesti lapok hasábjain annak a 142 kisebb és nagyobb cikknek, amely *Fekete lobogó* címmel, mint egyházellenes cikkeinek gyűjteménye jelent meg. Amennyiben azonban pontosabban megnézzük az írások dátumát, kiderül, hogy 1909 előttről való 138 és a további 4 az, ami 1912-ig keletkezett ezek után. Nem véletlenül hagyja abba írásukat, mert életének erre az időszakára esik az, amikor elkezd újra végig gondolni Istennel való kapcsolatát. Addigra bőven volt saját életéből meríthető tapasztalata arról, mennyi szörnyűségre képes egy reménye vesztett ember. Aki a hitét elveszíti, az ugyanis ki merem mondani, mindenét elveszíti, elsőként a reményét és a szeretetét is. A szeretete önszeretet lesz, melynek megjelenési formája az önrészvét. Az ’elleketlenedett’ ember szomorú reprezentánsát ismeri fel talán lassan–lassan magában. Nagyon fontos felfigyelnünk arra, hogyan vált ez az „elleketlenedés” a XX. században társadalmi jelenséggé, és hogyan alakulhattak ki ennek talaján a totalitárius rendszerek. Mára, ha este bekapcsoljuk a Tv híradót, vagy kinyitjuk az újságot, tapasztalhatjuk, hogy nem egy bárány tévedt el, hanem elbitangolt az egész nyáj, az egész világ, az egész emberiség. Tékozló fiúk lettünk valamennyien. Kivettük az apa életében el nem osztható örökségből, mi a művelt világ a nekünk nem járó jussunkat. Az ökológusok számadatokkal is alá tudják ezt támasztani. Harmadik-

nak, fejlődőnek nevezzük azt a világot, melyben az éhhalál, és a járványok szűkítik le az emberi életkort. Gyermekek, csecsemők pusztulnak. Akik messze vannak tőlünk, azokkal sajnos nem gondolunk. De tán már hazánkban is ijesztő méreteket ölt a nyomor, a gyermekszegénység. Amit itt, a szomszédunkban évtizedeken át tapasztaltunk. A tékozló világ megtérésére nincs pontos recept. A tékozló fiúk tömeges megtérése azonban minden bizonnyal a világ hosszú távú jövője szempontjából nélkülözhetetlen, mert a reménytelen emberekből, szélsőséges esetben akár öngyilkos merénylek is lehetnek. Mindenestre az önsors rontás közösség pusztítás is egyben.

Lukács evangéliuma 15. részének 11–32 verseit, a tékozló fiú megtérését végiggon-
dolva, döbbenet látnak, hogy mindössze húsz szakaszban, milyen csodálatosan bele
tudta foglalni az evangélista a bűnbeesés tragédiájától a megtérésig tartó életutat.

A tehetős apának az egyik fia, valószínűleg azért, mert helyes önismeret híján úgy
tartja, hogy igen sokra hívatott, el akar indulni a nagyvilágba, melyről reméli, hogy
ott az a lábához borul majd. Gazdagság, siker, hírnév várja. A kevély elvakult ifjú, az
életről mit sem tudva, nekivág, hogy álmait valóra váltsa. Az otthon kicsi, és szűk neki,
de majd, bezzeg... Legközelebb, majd, mint híres világhódítóról hallhat hírt róla a
családja. Röpké, kimért búcsú talán, és indulás. Könnyen szerzett barátok, míg a pénz
tart, vidám, dologtalan élet. De hát, nem tart sokáig. Ahogyan a pénz elfogyott, el a
barátok is. De hát neki minden kincse csak az otthonról hozott volt. Ha nem akar
éhen halni, munkát kell keresnie, természetesen nagy álmainak megfelelő állásokat,
de éppen nincs üresedés, csak a disznópásztor szakmában. Aki az atya kenyerét ehette
napra nap, családban, szülő és testvér mellett, béresektől, cselédektől kiszolgálva – most
mindenkitől magára hagyottan, idegenekre szorultan éheznek, és társaságául a disznók
maradtak. Itt hal meg a lélek, „elleketlenedik” az ember. Vagy ha akad még benne
kurázi éhezőlélekként, az őt felnevelő családra haza gondol. Haza?! De hát útját állja
a kevélység. Nem sokáig állhatja, mivel a szükséggel csatázik, a daccal pedig az otthon
utáni vágya harcol. A jogos „Látod, látod, megmondtam én ezt neked előre!” – az a
mondat, amelyet a legkevésbé sem szeretne hallani. A dac, és a kevélység fölött végül is
győz a józan megfontolás: „Fölkelek és atyám házába megyek.” – Elhatározását egyedül
a sertések elégedett csámcsogása kíséri, amint a moslékban, és trágyájukban tapicskol-
nak. Vagy mégsem?! Az az éhezőlélek, melynek élethosszig tart honvágya az örök atyai
ház iránt, maga az emberi lelkiismeret. Most már belátta a bűnét, erős bánat töltötte
el miatta, és meg is fogadta, hogy soha többé. Készen van. Indulnia kell, de így már
indulhat is az Atyához. Fél a találkozástól a bűnei miatt. Mint ahogyan Balassi is félt,
olvassuk versében, és azt is megtudjuk tőle is, hogy emiatt bizony, tovább szaporodtak
azok a bűnök. De a bűnös ember hazaindul. Hazamegyek. Oda, ahol valaha az én ott-
honom, az én hazám volt, miért is voltam engedetlen? Az ember legnagyobb ajándéka
a szabad akarata egyben kétélű kard. Megérdemlem, hogy nevéssenek rajtam, hogy
megvessenek, nem lesz igazságtalan senkitől sem. A fiú rangját eljátszottam, beérem a
béresével. De jön az atya, aki felméri az elgyötört, szaggatott ruhájú trágyaszagú úrfi
helyzetét. Így nem mehet a háznép elé, és már a szolgálk öltöztetik is át. Mi is változott
most? A szülői házban eledele, és szép ruhája eddig is volt. Milyen természetesen vette
mindezt semmibe. Most azonban rádöbben a kegyelem erejére, mellyel visszakapja

mindazt, amit addig semmibe vett. Így örülhet a beteg is a mozgásnak, mikor hosszú bénaság után újra futni tud. Mintha repülne, szállna, mint az éhező lélek, örvend, vígad, betelve az atyai kegyelemmel.

Amennyiben végignézzük Balassi Bálint életét, tulajdonképpen ugyanezt az ívet látjuk végig vonulni rajta. Balassi is a maga idejében lehetősége szerint szinte minden bűnt, minden kicsapongást végig csinált életében. Mégis, amikor Balassi Bálintot a magyar irodalom első világirodalmi szintű költőjének tekintjük, művei legfontosabbikának az istenes verseit kell tekinteni, melyekben a bűnbevallás, azután a bűnbánat, a megbánás és a jóvátétel, s mindezért Isten irgalmának kiesdése vonul végig. Ady Endre verseiben ugyancsak a bűnbánat az, amellyel Istenhez fordul, akit ahány versében ír róla, annyi féleképpen ír le és annyi féleképpen ábrázol.

Ha megállunk a Vatikáni Múzeumban, rá kell csodálnunk Raffaello-nak a Transfiguratio című festményére. A kép felső harmadában ragyogó fényben Jézus Krisztust látjuk, aki Mózesrel és Illéssel beszélget, a három tanítvány pedig, Péter, Jakab és János, akiket szintén felvitt a hegyre, a földre roskadva, szinte fel sem mernek nézni a ragyogó jelenségre. És amikor meg mernek szólalni, első kérdésük, Péter zavarodott megfogalmazása már arra mutat rá, hogy vajmi keveset értettek meg az adott helyzetből. A kép alsó kétharmadát olyan emberek töltik ki, akik minden mással el vannak foglalva, legkevésbé sem azzal, hogy Jézus Krisztusra tekintsenek. És mi történik a hegyről lefelé jövő tanítványokkal? Vetekedni kezdenek azon, hogy tulajdonképpen melyikük a nagyobb? Leérve pedig a tömeg Jézus elé megy, egy apa ördögötől megszállott gyermekét vezetni elé, panaszkodván, hogy a tanítványok nem tudták meggyógyítani. Jézus azonban végrehajtja a csodát, és amikor egyedül marad, a megdöbben, sikertelenségük okát kutató tanítványokkal, felvilágosítja őket, hogy ez a fajta csak imádsággal és böjttel űzhető ki.

Hogyan találkozik Ady ismét Istennel? Amolyan tékozló fiú módjára, aki ugyan elhatározza, hogy visszatér, de munkál benne a félelem, hogy vajon hogyan fogják fogadni otthon? Mire azonban kérdésére választ kellene, hogy találjon, már az atya ment elé, aki érkezésére várt. Ezt olvassuk az »Ádám hol vagy?«-ban is, mert arról szól, hogy a költő már felfedezte Istent a szívében, aki mint megbocsátó atya, újra keresi őt. A vers nyitóképe arról az Ádám és Éváról mintázódott, aki a bűnbeesés után elbújt a Paradicsomban. Ugyan addig is mezítelenek voltak, de ezt csak akkor fedezték fel, amikor a bűnbeesés után Isten nagy szánnalommal rajtuk felejtette tekintetét.

»ÁDÁM HOL VAGY?«

Oszlik lelkemnek barna gyásza:
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
Hogy ellenségim leigázza.
Az arcát még titkolja, rejti,
De Nap-szemét nagy szánnalommal
Most már sokszor rajtam felejtí.
És hogyha néha-néha győzők,

Ő járt, az Isten járt előttem,
Kivonta kardját, megelőzött.
Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az ő bús »Ádám hol vagy?«-ára
Felelnék hangos szívverések.
Szívemben már őt megtaláltam,
Megtaláltam és megöleltem
S egyek leszünk mi a halálban.

A bűnös ember itt még nem maga közeledik Istenhez, hanem Isten »Ádám hol vagy?«-ára felelnék hangos szívverések. És itt az jut eszembe, hogy tulajdonképpen amikor a bűnös megtalálja Istent, sokkal többet talál, mint azok a „maszatosak”, ahogyan Pilinszky nevezi a kis bűnök elkövetőit, akik általában a jóság álarcában tetszelegve megítélik a Balassikat és az Adykat. Ismét egy evangéliumi jelenet jut eszembe, amikor is Simon farizeus házába a vacsorára bemegy a bűnös nő, aki megmossa értékes olajával Jézus Krisztus lábát, melyre a bánat könnyei folynak szeméből, amikor arra gondol, hogy milyen súlyos bűneit bocsátotta meg neki a Mester. És ha végig gondoljuk ezt a beszélgetést, amelynek főszereplője Jézus mellett ez a könnyező nő, aki egyetlen szót sem szól, nagyon figyelemre méltóak azok a szavak, amelyek az Úr szájából kérdésként hangzanak el. És itt egy olyan mérleget állít elő az Isten, amelyre rátéve emberi gyengeségeink és bűneink súlyát a több végül is kevesebb lesz. Mert akinek sokat bocsátanak meg, hiszen több bűne volt, az természetes, hogy hálásabb és ezért majd jobban szeret. A farizeus vizet sem, olajat sem adott vendége lábára és fejére, az asszony pedig egy tégely drága olajat és könnyecseppjeit hullatta. Felmerülhet a kérdés, vajon melyik az értékesebb? A víz, avagy a könny? És Jézus nagyon kemény szavakkal fejezi be a beszélgetést Mt. 21,31-ben. Vámosok és cédák megelőznek beneteket. Igen, valóban a Lévik, a Zakkeusok, a Mária Magdolnák, a jobb lator előtt nyitva a mennyek országa. De a Simonoknak, a bal latroknak és a képmutató farizeusoknak és írástudóknak hosszú időt kell még eltölteniük a szenvedés helyén. Ady és Balassi is az első csoporthoz, a Mártákhöz, Máriákhoz, Lévikhez és Zakkeusokhoz sorolható. Az az Ady, aki a Sion-hegy alatt c. versében így fogalmaz:

A SION-HEGY ALATT

Borzolt, fehér Isten-szakállal,
Tépetten, fázva fújt, szaladt
Az én Uram, a rég feledett,
Nyirkos, vak, őszi hajnalon,
Valahol Sion-hegy alatt.
Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Úr,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.

Lámpás volt reszkető kezemben
És rongyolt lelkemben a Hit
S eszemben a régi ifjuság:
Éreztem az Isten-szagot
S kerestem akkor valakit.
Megvárt ott, a Sion-hegy alján
S lángoltak, égtek a kövek.
Harangozott és simogatott,
Bekönnyezte az arcomat,
Jó volt, kegyes volt az öreg.
Ráncos, vén kezét megcsókoltam
S jajgatva törtem az eszem:
„Hogy hívnak téged, szép, öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.”
„Halottan visszajöttem hozzád
Én, az életben kárhozott.
Csak tudnék egy gyermeki imát.”
Ő nézett reám szomorún
S harangozott, harangozott.
„Csak nagyszerű nevedet tudnám.”
Ő várt, várt s aztán fölszaladt.
Minden lépése zsoltár-ütem:
Halotti zsoltár. S én ülök
Sírván a Sion-hegy alatt.

A keresztlevele szerint kálvinista, de hitetlen Adyt úgy 1908 táján kereshette meg az Isten. Mert Isten nem adószakértő, ahogyan az a Simon farizeus házában történt látogatásnál elmondott tanításból is kiderül, nála nincs kettős könyvelés, tartozik és követel rovattal, hanem nála minden kegyelem. És ebben a kegyelemben részesítette a nagybeteget, amikor szívéből kiszakadhattak a sorok:

„mikor elhagytak, —
mikor a lelkem roskadozva vittem
csöndesen és váratlanul
átölelt az Isten...”

*(Elhangzott Szatmárnémetiben,
a XVIII. Érmindszenti zarándoklat rendezvényen.)*

JESZENSZKY GÉZA
Miskolci kötődésem

Elkezdtém beváltani, amit kötelességemnek is tekintek, egy könyvben összegezni politikai életemet. 80 évem alatt annyi minden történt velem, annyi dokumentummal rendelkezem, hogy nagyon szelektálnom kell, mi fér bele egy elolvasható könyvbe. Miskolchoz igen sok fűz, ez nem férne be ebbe a memoárba, ezért a jelen írásban külön foglalom össze.

Anyai nagyapám 1880. március 5-én Miskolcon Simon Jánosként született, régi református családból származó, jogot végzett történész és levéltáros, nemesi származását igazolva 1911-től – királyi engedéllyel – Miskolczy-Simon kettős családnevet használt. A birtokomban lévő vaskos naplója is tanúsítja, hogy jó kedélyű, közéleti, társasági ember volt, költői tehetséggel is megáldva. 1903-ban megjelent „A Bükk alján” és az 1909-ben megjelent *„Hetén vagyunk”* (ahol Kaffka Margittal együtt jelent meg) írások ezt igazolják. Dr. Tarnay Gyula, Borsod megye alispánja Nógrád megye főispánjának, Prónay Mihálynak 1909. február 17.-én írott levelében így ajánlotta fiatal barátját: „Főispán úr! Simon János Borsodmegye allevéltárnoka a Nógrádmegyében megüresedett levéltárnoki állásra pályázik. Az ez iránt benyújtott pályázati kérvényt azzal van szerencsém áttenni, hogy nevezett tisztviselő egy tisztességes magaviseletű, jó modorú, ügybuzgó és kellő szakértelemmel bíró hivatalnok, aki a kért állásra minden tekintetben érdemes.” Pályázata sikeres volt és így 1909 áprilisában kedves szülővárosából Balassagyarmatra költözött. Naplójában május 1-én írja: *„Ma bent volt Prónay főispán a megyeházán. Köszönő látogatást tettem nála. Szívesen fogadott. Hangsúlyozta, hogy irodalmi sikereimet is tekintetbe vette a kinevezésemnél s ajánlotta, hogy hozzam rendbe a levéltárat.”*

Ugyanebben az évben, június 19-én, megismerkedésük után alig fél évvel, a miskolci Kossuth utcai református templomban feleségül vette az erdélyi Tekén, szász anyától született, nagy zenei tehetséggel megáldott, férje naplója szerint „gyönyörű termetű, ingerlő szép” Kovács Saroltát, egy erdőmérnök leányát. Őt tevékeny, számos hely-és családtörténeti publikációt is hozó esztendő és két leánygyermek születése után 1914. augusztus közepén, mint tartalékos hadnagy vonult be a miskolci 10-es népfelkelő ezredhez. Alig két hét múlva a Kárpátok előterében, a Lemberg melletti kulikovói ütközetben nyaklövést kapva fordult le lováról. Holttestét

Jeszenszky Géza

nem azonosították, tömegsírban nyugszik. Ahogy a korabeli katonadalt fölidézve Cseh Tamás énekelte:

Harcok mezején, valahol tetőled távol, / ott, ahol senki sem gyászol, ott halok meg én. // Nem lesz még tenyérynyi jel sem puszta síromon, / elesett katonák teste lesz a vánkosom. // Ahová le fognak tenni, síromra nem borul senki, senki aki él. / Tavasz sem fakaszt rám zöldet, elhordja rólam a földet messze majd a szél.

Amikor 1991 nyarán külügyminiszteri hivatalos látogatásomkor az egykori Lemberg, a lengyel Lwów, a mai Lviv városában a helyi vezetőktől érdeklődtem, merre nyugodhat Nagyapám, csak azt tudták mondani, hogy a világháborús katonai temetőnek ma már nyoma sincs, talán lakótelep van a helyén.

22 éves özvegye hiába várta vissza, megélhetéséről gondoskodnia kellett. 1917-ben szerzett zenetanári diplomája alapján és balassagyarmati művészeti működése alapján 1920-ban meghívást kapott a Miskolci Városi Zeneiskolától egy zenetanári állás betöltésére. A Herman Ottó Múzeum 2019-20. évi Évkönyvében Hideg Ágnes alapos tanulmánya: „Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979). Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához” (409–418. o.) méltó emléket állít Nagyanyám miskolci működésének. Amint írja,

„Kinevezésétől kezdve a miskolci zenei élet egyik nagy nyeresége lett! Számtalan növendéket készített fel a Zeneművészeti Akadémiára, több tanítványa zenetanári oklevelet szerzett, de a városi hangversenyeknek is rendszeres fellépője volt.”

A tanulmány a Miskolci Napló nyomán beszámol Nagyanyám Miskolcon tartott, nagy sikerű hangversenyeiről. Nagyanyám 1938-as hangversenyén Csajkovszkij b-moll zongoraversenyét adta elő

„olyan érett és kiforrottan intelligens tolmácsolásban, mely megint csak azt a meggyőződésünket erősítette, hogy Miskolc zenei életének ez a rendkívül szimpátikus és széles látókörű muzsikusegyénisége pótolhatatlan helyet tölt be és kimagasló rangot képvisel művésztszadalmunkban.” – írta Pórfy György a *Termés* 1938. 2-3. számában (56. o.). Családunk ezekről a koncertekről több dokumentumot és emléktárgyat őriz.

1926-ban házasságot kötött Thurzó Nagy Lászlóval, a Lévay József Közművelődési Egyesület elnökével, aki a város kulturális életének egyik szervezője volt. Noha ő nem volt vér szerinti nagyapám, de felesége három unokáját úgy szerette, mintha sajátjai lettek volna, és mi is igazi nagyapának tekintettük őt. Az első világháborúban ő is 10-es honvéd volt, legjobb bajtársa és barátja Sassy Csaba miskolci költő volt, aki versekben és könyvekben örököltette meg az ezred galíciai, székelyföldi és olaszországi harcait. Ezek alapján hívtam föl az erdélyiek figyelmét, hogy az Úz völgyében az I. világháborúban az 1944-esnél sokkal hosszabb és súlyosabb harcok folytak, erről a Miskolci Keresztény Szemlében is beszámoltam.

A család az Eötvös utca 1. szám alatti házban rendezkedett be. Édesanyám is ott nőtt föl, sokat mesélt az ott töltött szép napokról, a népkerti korcsolyázásokról és a Bükkben tett kirándulásokról.

Amikor Thurzó nagyapám, az ellenzéki szellemű *Magyar Jövő* tulajdonosa, Eckhardt Tibor Kisgazdapárti elnök barátja, belépett a filmszakmába és Művelődés

Kft. néven több sikeres filmet hozott létre. (Jómadár, Jelmezbál, Néma kolostor, olyan szereplőkkel, mint Ajtay Andor, Jávor Pál, Lukács Margit, Szörényi Éva és Tolnay Klári.) Ezt nem lehetett Miskolcra intézni, ezért a család az 1940-es évek elején Budapestre költözött.

Budapesten felnőve Nagyszüleimtől és Édesanyámtól sokat hallottam miskolci életükről, megőrzött ottani barátaikról, az államosítással elveszített értékeikről. Thurzó nagyapám igazi miskolci lokálpatrióta volt. Az 1960-as és 70-es években szorgalmas könyvtári munka révén a Herman Ottó Múzeum számára összeállított egy *Miskolci Lexikont*, ez a város múltjában jelentős szerepet játszott személyek és események adatait tartalmazza. Kamaszként egyszer csatlakoztam Miskolc-Tapolcán nyaraló szüleimhez, és korrepetálással keresett pénzből az akkor még közlekedő repülőgépjáráttal utaztam hozzájuk. Ez volt életem első repülő útja.

Az 1970-es években síoktató is voltam, a szükséges vizsgát Bánkúton tettem le egy sítábor végén. Külügyminiszterként a Miskolcon megalakult Páneurópa Egyesület meghívására több előadást is tartottam a nekem is kedves városban. Szomorú emlékem, hogy 1993. december 12-én egy ilyen előadás közben kaptam a hírt Antall József miniszterelnök haláláról.

Az elmúlt 25 évben is többször jártam Miskolcon. Fürödtem a Barlangfürdőben, fölkerestem dédanyám sírját az Avasi temetőben, előadásokat tartottam iskolákban és az egyetemen, a két legutóbbit Hevesi Attila professzor szíves közreműködésével. Ezek meghívóit is őrzöm.

Erősen remélem, hogy Miskolc a jövőben a Kelet-Szlovákiával folytatott sokoldalú együttműködés hídfője és motorja lesz. Az Európai Unió tagjaként megszűnik a reánk erőltetett határ elválasztó szerepe. Ez az egyetlen útja a trianoni seb lassú begyógyulásának.

SZARKA JÁNOS

A pálos rend keleti keresztény gyökerei (II. rész)

MIKOR ÉS HOGYAN ALAKULT MEG A MAGYAR REMETÉKET ÖSSZEFOGÓ PÁLOS REND?

A pálos rend első évtizedeiről megbízható, hiteles forrásaink alig vannak. A vatikáni levéltárban a pálosok dossziéja szinte üres. Így az igazság kiderítésénél még inkább nagy súllyal esnek latba a ránk maradt régészeti, művészettörténeti relikviák, vagy templom titulusok és helységnevek elemzései, stb. Szerencsére rendelkezésünkre áll Gyöngyösi Gergely „Az első Remete Szent Pál rendjén lévő remetetestvérek életrajzai” című, 1526-ra elkészült, és az indulást illetően kissé hézagos és homályos rendtörténete.¹ Vegyük ezt alapul a pálos rend kezdeteinek vázlatos és az igazsághoz közeli revideálásához. A rend szerveződés kezdetét Gyöngyösi a tatárjárás utánra teszi.² Egy Özséb nevű esztergomi kanonok isteni sugallatot kapott, és követőivel 1250-ben kivonult a Pilisbe, *Esztergom* közelébe. Itt *Szent Kereszt* tiszteletére kolostort alapított a „hármás barlangnál”, amelyet ma *Kesztölc-Klastrompusztának* hívnak.

Mivel a rendalapításhoz 1215 óta pápai jóváhagyás kellett, a remeték Özséb vezetésével kísérletet tettek ennek megszerzésére a Szentszéknél. Özséb, aki kanonokként a székesegyházban maga is **Szent Ágoston szabályi szerint végezte a zsolozsmát. Azt kérte** társai nevében **Orbán pápától**, hogy „kegyeskedjék megengedni, **hogy a**

¹ Gyöngyösi Gergely rendtörténete eredetiben nem maradt fenn. Számos másolat közül a legkorábbi 1600 körül keletkezett. (Solymosi László: Pilissziget, vagy Fülöpsziget, In Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára, Debrecen 2005, 15. – A szerző hivatkozik: Hervay Ferenc: „A Pálos Rend elterjedése a középkori Magyarországon” tanulmányára.) Sok dokumentum pusztán Gyöngyösi rendtörténetéből ismert. Pl. Bertalan, pécsi püspök (1219-1251) rövid szabályzata is, melyet a patacsi (Pécs: Ürög-hegyi) remetéknek adott 1225-ben! A pálos rend alapítójaként ismert Özsébnek viszont még a létét is nagyon sokan kétségbe vonják, a források hiánya miatt! (Török József „A pálos rend előzményei és születése” In Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet, KÉSZ kiadvány, Bp. 2010. 99-100. o.) – Bozsóky P. Gerő szándékos elhallgatást is feltételez: „Tudjuk ugyanis, hogy a latinok, nem szívesen beszéltek a bizánci szertartású keresztényekről, főképpen abban az időben, amikor a krónikákat lejegyezték, s amikor a királyi udvar beállítottsága már teljesen latin volt.” (Bozsóky Pál Gerő „Magyarok útja a pogányságból a kereszténységig” Szeged, 2000. 216. o.)

² Van olyan szélsőséges vélemény, amely a tatárpusztítás utáni vándor szegénylegényeket feltételez mögöttük.

remete életből a Szent Ágoston szabályai szerinti életre térhessenek át.³ Róma a területileg illetékes veszprémi püspököt, Pált bízta meg, hogy nézzen utána a remetéknek. A püspök 1263-as oklevele⁴ hét remeteközösséget⁵ sorol fel, és azok mind a *Balaton-felvidéken* találhatók, nem is a Pilisben.

A veszprémi püspök vizsgálata megállapította, hogy a rendalapításhoz a szükséges vagyoni feltételek nincsenek meg, ezért a vizsgált hét házban a remetéknek megyéspüspöki fennhatóság alatt kellett működniük. Elrendelte, hogy továbbra is „mint engedélyezett társulata a remete életmód szerint szolgálják az Urat mindenben... a zsolozsmában azt a rendet tartásák meg, melyet a székesegyházban a Szent Ágoston szabályai szerint élő kanonokok őriznek, és lakóhelyeik számát (7) nem növelhetik.”⁶ Ebben az 1263-as oklevélben a pilisi remetéségek még nem szerepeltek, viszont *Benedek veszprémi püspök* 1291-es levelében már igen, sőt az első helyen Pilisszentkeresztet, a másodikon Pilisszentlászlót (=Kékes) említi és csak ezt követi a 7 Balaton-felvidéki.⁷ Az Árpád-ház kihalása után V. Kelemen pápa 1307-ben Magyarországra küldte Gentilis bíborost, hogy Károly Róbert királyt választásának útját egyengesse.⁸ A pápai legátus 1308-ban megadta a pálosoknak a renddé alakuláshoz szükséges írásbeli engedélyt, de ebben még keresztúri testvéreknek nevezte őket. Újabb kérésükre pedig a következő levelében, 1309-ben először szólította őket „első Remete Szent Pál rendjének”. Ekkortól kezdve nevezték magukat egyre gyakrabban a remeték „Első Remete Szent Pál testvéreinek”. 1327-ben László kalocsai érsek „... szorgalmasan összeírta a rend magyarországi házait, kb. 30 házat. Némelyikben 20, másokban 15, ismét másokban 12 testvér él közösségben... ezeken a helyeken kívül Magyarország határmenti területein szétszórva több remetehely, lakó és imahely van, de ezeket megszámolni bajos volna. Ezekben egyedül, vagy csak nagyon kevesen élnek.”⁹ Károly Róbert kérésére 1328-ban

³ Gyöngyösi Gergely „Vitae fratrum...” 36. o.

⁴ Pál veszprémi püspök oklevelének a szövegét is egyedül Gyöngyösi munkája őrizte meg. (Solymosi 2005, 12. o.) Eredeti híján is hitelesnek tartják az oklevelet!

⁵ A hét veszprémi egyházmegyei remetéség: Fülöpsziget=Révfülöp, Badacsony, Kőkút, Elek, Szakácsi, Szentjakab, Idegsyt voltak. F. Romhányi Beatrix szerint e 7 remetéségen kívül 1263-ban már biztosan létezett a Pécsi Egyházmegyében a szentjakabi (patacsi, vagyis Ürög-hegyi), és az Egri Egyházmegyében az újhelyi remetéség. Az 1290-es évekre biztosan megalapítottak további 14 kolostort. Közük a 3 pilisít (Pilisszentkereszt, Kékes=Pilisszentlászló, és Pilisszentlélek), valamint a későbbi központot (Buda)Szentlőrincet és két újabb bakonyit (Henye, Pula), három szlavóniai, a Pécsi Egyházmegyében hármat (Szentlászló, Bajcs, Bodrogsziget), a Váradi Egyházmegyében egyet (Nagyvárad-Kápolna), végül a Csanádi Egyházmegyében egyet (Kalodva). A szerveződő rend súlypontja továbbra is a Veszprémi Egyházmegyében volt. A felsorolt 23 kolostor közül 13 volt itt. (F. Romhányi Beatrix: „A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében” In Történelmi Szemle I. /2008/ 298. o.)

⁶ Gyöngyösi „Vitae fratrum...” 37. o.

⁷ „...in Piliso ecclesia Sanctae Crucis, Sancti Ladislai in Kekes, Insula Pilup, etc.” Gyöngyösi Vitae fratrum, 45 (10. c.).

⁸ F. Romhányi Beatrix azt írja „A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében” című tanulmányában, hogy „A pálosok elismerése Károly Róbert magyar királyként való elismerésének ellentételezéseként is értelmezhető.” - In Történelmi Szemle I. (2008) 290. o.

⁹ Gyöngyösi „Vitae fratrum...” 54. o.

a pápa is engedélyezi az ágostonos regulát a remeték számára. Miklós nevű rendfőnökük pedig 1341-ben elrendelte, hogy „... a rendi testvérek elhagyva a sötét színűt, fehér ruhát viseljenek... hogy így azoktól a kóbor remetéktől megkülönböztessenek, akik a remete névvel és ruhában járkálnak, a bűnök sokasága örvényében...”¹⁰ Gyöngyösi azt is felveti, hogy Thuróczy „A magyarok krónikájában”¹¹ tévesen írta, hogy: „Károly király telepítette le a remetetestvéreket Magyarországon, mert nem olvasta Pál veszprémi püspök bulláját. ...Bizonyos szempontból azért igaza volt, mert sok helyen világiak kóbor remeteként éltek, akik valamit hallottak arról, hogy főpapok, királyok... Szent Ágoston szabályzatát különféle kiváltságokkal engedélyezték Remete Szent Pál testvéreinek mind kolostoraikban, mind kolostoraikon kívül, ezért Szent Ágoston rendjének nevezték magukat. Az évenkénti nagykáptalanok után azonban Lajos király parancsára a magányban barangolók különféle közösségeket alkottak. Erre kényszerítette őket az ellenük hozott kiközösítési határozat. Így nevezték aztán őket Szent Ágoston szabályi szerint élő Remete Szent Pál rendjének, megkülönböztetésül a fekete ruhájú remetéktől és szerzetesektől.”¹² Végül V. Orbán pápa 1342-ben véglegesen jóváhagyta a pálos rendet és a fehér színű ruhájukat is.¹³

Gyöngyösinek az a feltételezése, hogy a tatárjárás utáni kóbor legényekre alapozható a remete közösségek 13. századi kialakulása, szerintem tarthatatlan. Kóbor szegénylegényekből betyárok lettek. A görögök által misszionált területek remetéi- és a sivatagi atyák útmutatásai szerint élő baziliták jelenléte viszont vitathatatlan Magyarországon. Feltételezhető továbbá nyugati eredetű remeték letelepedése is a 11. század elején pl. Bakonybélben. Ők érkezhettek az itáliai, Pereumból, – akik maguk is a bazilita remeték szabályzatát követték – illetve germán területről (egyedül Günterről van tudomásunk). Az 1260-as évekig ágostonos remetékről nem hallunk hazánkban. Csak a kanonikházakban élő kanonokok építették imaéletüket Szent Ágoston regulájára.

Jól mutatja Gyöngyösi Gergely rendtörténete, hogy a lateráni zsinat után mennyire szerencsések voltak azok a remeték, (akik mögül a zsinati rendeletek miatt ugyan felszámolódtak a korábbi bazilita monostorok, de) akik a lakóközrük közelében új pártfogókra találtak, az első remete szabályzatok megalkotóiban. Gyöngyösi által elsőként említett remeték a Pécs környéki, ún. „patacsi remeték.” Nekik **Bertalan pécsi püspök még** 1215-ben a saját birtokán lévő hegyen Szent Jakab tiszteletére kolostort épített és földdarabokat adományozott. 1225-ben rövid szabályzattal is ellátta őket. A szabályzat nem hivatkozott szerzetesrendre, hanem csak az atyák útmutatásaira. Így fogalmazott: **„Az atyák parancsait és rendeleteit tartsák meg...”** A remeték további jeles segítői voltak: Özséb, esztergomi kanonok és Pál veszprémi püspök, – Veszprém úrnőjének, a görög származású – Laszkarisz Mária királynénak

¹⁰ Gyöngyösi „Vitae fratrum...” . 57. o.

¹¹ V. Kovács János a „Gyöngyösi Gergely helye a magyar irodalomban” című bevezető tanulmányában jelzi, hogy Gyöngyösi tévesen nevezi meg Drági Tamást a Chronika Hungarorum szerzőjének Thuróczy János helyett. Gyöngyösi „Vitae fratrum...” 13. o.

¹² Gyöngyösi „Vitae fratrum...” 38. o.

¹³ Gyöngyösi „Vitae fratrum...” 57. o.

az udvari kancellárja. **Pál püspök** azáltal biztosított védelmet számukra, hogy **elrendelte: az ő püspöki felügyelete alatt élve, mint „engedélyezett társulat továbbra is remeteként szolgálják az Urat** mindenben...” Az „ágostonos regulával” pedig új szabályzatot adott az egyházmegyéjében élő remeteknek és, ezáltal megmentette őket az inkvizíció zaklatásaitól, és attól, hogy más egyháziak, vagy világiak törvényen kívüli kóbor remeteszerzetesként háborgassák őket. Erre a védelemre, amint később látni fogjuk nagy szükségük is lett.

Emeljünk ki néhány olyan momentumot Gyöngyösi rendtörténetéből, ami a remetek keleti rítusa irányába mutat. Özséb esztergomi kanonok volt. Tudjuk, hogy Esztergom-Szentkirály Árpád-kori temploma a II. század elején épült, kis alaprajzi hibával. A tudatosan „direkt hibásnak” épült templomok egyiptomi Nagy Szent Pachomiuszra vezethetők vissza. Az ő életrajzában olvasható: „Csak az ördög munkája lehet, ha egy művet a tökéletessége miatt megbámulnak, hiszen tökéleteset csak az Isten alkothat.” **Főleg a sláv, templomépítők, hogy ezt a vádat elkerüljék ezért többször ejtettek kisebb hibákat templomaikon: a hajó alaprajza romboid, vagy a szentély, a hajó és az előcsarnok tengelyeinek iránya picit eltér, stb.**¹⁴ Özséb kanonoknál tehát nem anakronisztikus reális lelki rokonságot, vagy legalább szimpátiát keresni a keletiekkel.

A pálosok patrónusa thébai Remete Szent Pál, egyiptomi remete szerzetes lett. A pálosok megszervezőjének, esztergomi Boldog Özsébnek (Eusebiusz) a védőszentje is inkább keleti illetőségű.¹⁵ Boldog Özsébnek és követőinek szellemi lelki tradíciója tehát keleti irányú. Új alapításával és rendi nevével több-mint valószínű, hogy a bakonyi- és a pilisi hegyekben; a Dunakanyarban, stb. remetészkedő bazilita remete-szerzetesek számára szándékozott „*modus vivendi*”-t teremteni. Tette ezt akkor, és annak ellenére, hogy a IV. lateráni zsinat után már sem az Eusebiusz név, sem pedig thébai Remete Szent Pál patrónussága nem lehetett bizalomgerjesztő az ekkor már határozottan uniformizálni és latinizálni szándékozó Róma számára.

Pál veszprémi püspök 1263-ban a pálosok számára kiadott rendeletében szabályozta a pálosok böjti fegyelmét. Viszont a böjti idő latinok által kedvelt táplálékát, a halat nem említi a forrás,¹⁶ pedig bőven állt rendelkezésükre élővíz, halastó. A remetek böjti fegyelme arra enged következtetni, hogy többségük a történetük kezdeti időszakában a baziliták közül verbuválódott, mert a keleti egyház az, amely a böjti hústiltalom idején a halfogyasztást is tiltotta.¹⁷

¹⁴ Szabó János Győző „A gyöngyöspatai Szent Péter templom” In. EMÉ 1985, 56 és 60-65. o.

¹⁵ A görög menológionban június 22-én szerepel: „Szent Özséb (Eusebiusz) szamoszatai (Szíria) püspök, fölszentelt vértanú... 379-ben nyerte el a vértanúi koronát.” Szintén közel-keleti Cezáreai Eusebiusz, aki talán a legismertebb elődje e név viselőinek. Stb. Szír hatásra Nyugat-Európában is előforduló név.

¹⁶ Török József „A pálos rend előzményei és születése” In „Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet” KÉSZ tanulmánykötet Budapest, 2010. 103. o.

¹⁷ Ennek célja a paradicsomi állapot helyreállítása volt. A Szentírás elbeszélése szerint a „paradicsomban” Isten és ember, ember és állat békében élt egymással. Azért, hogy ezt a paradicsomi állapotot helyreállítsák, a böjti hústiltalom idején halat sem öltek és ettek a bőjtölők.

Már az 1110 körül megtartott I. esztergomi zsinat 41. cikkelye előírta, hogy: ha valakinek szerzetesi ruhája van, vagy lépjen monostorba, vagy veszítse el ruházatát, és tartson vezeklést.¹⁸ Gyöngyösi rendtörténetében ennek ellenére többször szerepelnek 13–14. századi „kóbor remeték” ellen hozott törvények, akiket királyi-, vagy egyházi rendelettel letelepedésre, illetve közösségbe való tömörülésre köteleztek. Ilyen vándor szerzetesekről ír Fehér M. Jenő is a „Középkori magyar inkvizíció” című művében.¹⁹ Az inkvizíciós per „mágusai” (=gyógyításhoz is értő vándor szerzetesei) elleni vallomásokban a görög szertartásra utaló jegyek ismerhetők fel. A Zala megyei Szent György-falván egy „remete presbiter” építette a kápolnát. Az öreg „mágus” úgy tanította éneke a gyerekeket, ahogy a papok szokták. Degesd gyógyító mágus volt, ezért görögösen „thaumaturgosz”-nak – „csodatevőnek” nevezték.²⁰ (A görög szertartású ménológionban ma is szerepelnek a „csodatevő ingen-orvosok.”) Szent Margit is közbenjárt érte.²¹ A gyógyítók mind szegények voltak, és rovásírással rögzítették²² információikat a botjukra. Megkülönböztettek pap és diakónus mágusokat. „Asszonyosan öltözködtek”, feltehetően fekete reve-rendába.²³ A hívek és a tanúk a mágusoktól felvett keresztséget mindig érvényesnek tartották.²⁴ A pápai követek Magyarországról szóló jelentései „soha nem lépik túl a fél pogányság, esetleg álkereszténység” vádjának mértékét.²⁵ A mágus perek igen

¹⁸ Závodszy: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények, 202. In Koszta 2008,

¹⁹ A könyv előszavát író Bakay Kornél felsorolja azokat a szerzőket, akik kétségbe vonják Fehér M. Jenő hitelességét az általa felfedezett „Kassai kódex” kapcsán (A MTA Középkori Munkabizottsága 1970-es ülésén). Ilyenek Borsa Gedeon és Mezey László szóbeli ítélezése nyomán Györfy György. (Uo. 6. o.) Viszont Bakay másokra is hivatkozik: „Radó Polikárp (Nemzetközi hírű bencés tudós, aki hajdan professzorom is volt a Hittudományi Akadémián.) és Bendefy László kijelenti: ennyi helytálló adatot lehetetlen kitalálni, ezért nem kételkedhetünk Fehér jóhiszeműségében.” (Uo. 8. o.) – Fehér annyit maga is elismer, hogy a latin „magus” kifejezést pontatlanul „sámán”-nal fordította. (Nb.: nem pedig „bölcs”, vagy „tudós” kifejezéssel.) – Kovács Béla, aki figyelemmel kísérte a Kassai kódex körüli vitát, nem vetette el teljes egészében a kódexet. Véleményét így summázta: „Az eredeti szövegek tehát csak többszörösen átfűt, s emiatt erős szövegromlásokon keresztülment forrásnak tekinthetők.” Kovács Béla „A Kassai kódex kritikája” In Társadalomtörténeti tanulmányok Studia Miskolciana 2. Kötet. 1966. 4. o. – „Kassai kódex” néven lett közismert a „Syngrapha Dominicana,” magyarul a „Domonkos gyűjtemény” Hoffman Tamás domonkos szerzetes által rövidítve lemásolt anyaga, amelyet 1227-től kezdtek vezetni, és amely tartalmazza az inkvizíciós perek kivonatolt anyagát. Fehér M. Jenő: „Középkori magyar inkvizíció”, Bp. 1999. 3–5. o. (**Rövidítve: Inkvizíció.**)

²⁰ Inkvizíció, 290–292. o.

²¹ Inkvizíció, 368–370. o.

²² „Kutatások eredményeként ma már tudjuk, hogy a magyar írásbeliség mellett a rovásírást is használták a pálosok.” – írja Bakk István „A pálos rend szerepe a magyar nemzet életében” című előadásában. In Jövő a Szentkorona jegyében (Magyarok VIII. Világkongresszusa) Bp. 2012. (augusztus 15–20.) 258. o. – Igaza lehet.

²³ Inkvizíció, 363–364. o.

²⁴ Inkvizíció, 351–358. o.

²⁵ Inkvizíció, 53. o.

gyakori sablonos záradéka, hogy „contra fidem nihil tenet”, vagyis „a hit ellen nincs panasz”.²⁶ A perek ítélete a mágusokkal szemben általában így szólt: „Újra kell keresztelni.”²⁷ A hozzájuk intézett ismételten visszatérő kérdés: „Beszélt-e az egyházi tized ellen?”²⁸ Ezek, az inkvizíciós vizsgálatok kapcsán felmerült információk görög rítusú remete szerzetesekre vallanak.

Az inkvizíció tudvalevőleg megégettette a nem latinul írt iratokat, de különösen ellenséges volt a rovásírással szembe, amit a számára „ismeretlen betűk” miatt „*scripta curiosa*” gyűjtőnévvel illetett, és az ilyen iratokra kimondott ítélet mindig azonos: *comburetur*, vagyis „égettessék meg”.²⁹ Az inkvizíció a kiirtandó könyvek között tartotta számon azt a négy szentek életét, melyek a keleti egyház népszerű szentjeit ismertették. Életrajzukat „a bazilita atyák rögzítették rovásírással magyar nyelven, mivel a görög egyház szívesen alkalmazta a nemzeti nyelvet”.³⁰ Még a Nyulak-szigeti kolostor könyvei között is szerepelt egy magyar nyelvű bibliafordítás és „Szent Elek (= Alexiosz) hagiográfiája”.³¹ Mind megsemmisített görög vonatkozású és magyar nyelvű irat. Mindez tulajdonosaik görög szertartását valószínűsíti. (Egyébként Gyöngyösi Gergely is megemlíti, hogy I. Péter, rendfőnök 1336-ban „szellemesen szokta emlegetni az Athénben tartózkodó, de egyiptomi származású vezeklő remete, Szeráphion egyik híres mondását.”³² Tehát Péter rendfőnök is ismerhetett görög hagiográfiát!) – Elvértve azért ma is találunk a görög múltból árulkodó egyházi rovásírási nyomokat. Ilyen ritka példa az erdélyi Vargyason előkerült X.–XII. századi kőtömb, amelyet az alszegi újjá épített református templomban helyeztek el. Az oltárlap szélein látható a rovásírási fohász: „Szent Mihály angyal, Isten szentje, védelmezz minket a küzdelemben”.³³ László Gyula megjegyzi: „Rovásíráunkban van két jel, az „e” és az „o”, amely a glagolita-írásból került a

²⁶ Inkvizíció, 279. o.

²⁷ Inkvizíció, 296–310. o.

²⁸ Inkvizíció, 100. és 296–310. és 351–358. o.

²⁹ Inkvizíció, 440. o..

³⁰ Inkvizíció 445–446. o.

³¹ Inkvizíció 129. o.

³² Gyöngyösi Vitae fratrum... 56. o. – Ugyan itt írja, hogy 1339-ben az Enyerén épülő zárdát „a kigyón álló Istenanyának” építették, hol ma is így nevezik.” (uo. 55–56. o) Vagyis, görögösen említették az Istenanya titulust.

³³ „Székely rovásírásról van szó: A vargyasi rovásfelirat mészgödör ásáskor 1994-ben, román kori és késő gótikus templomok romjai közelében faragott kőtömbökkel együtt került elő. Egykori funkciójáról a mai napig vitatkoznak. Tartják: szobortalapzatnak, keresztelő medencének, szenteltvíz tartónak és más célt szolgáló tárgynak. Anyaga homokkő. Ennek a peremére faragták a rovás jegyeket, amelynek több megfejtését is közölte a szakirodalom. A két legelterjedtebb szemlélet alapján „MiHályI:IRTánKöVeT „, vagy „Mihály Isten szentje” lenne a helyes megfejtés. Keletkezését a XII–XIV.- századra teszik a különböző vizsgálatok. Tény viszont, hogy időrendben a homoródkarácsonyfalvi rovásíráshoz áll a legközelebb. – A református templom megépítése után kerül vissza az „alszegi templomba”, az Úr asztalába beépítve.” (Bazsó-Dombi Attilától Kolozsvár-ról kaptam az információt.)

rovás ábécébe... éppen a kereszténységgel kapcsolatban bővíthetett rovásírásunk hangjelölése is”.³⁴ Stb.

A „Kassai kódex” inkvizíciós perei között az 59. számú, az 1269-ben lezajlott kalocsai per volt a legvéresebb. A tüzes vassal kínoztatott egyetlen tanú, „Markus fia Phylpes” vallomását tartalmazza a jegyzőkönyv, aki korábban a kalocsai érsek katonája volt. A vízkereszt szertartás alatt több mint 300 fegyveres részvételével tervezték az összeesküvést a kalocsai érsek elfogására, aki Phylpes rokonait és több mágust is megégettetett. A per kapcsán a városban felakasztott emberek száma meghaladta az 50 főt, Phylpest pedig a városon kívül akasztották fel. A világi hatalmat itt is a kegyetlenségéről híres Ompodus mester képviselte. A főinkvizítor nincs megnevezve, de valószínűsíthetően Sycardus volt, aki Ompodus társa szokott lenni.³⁵ A főinkvizítor ebben az időben, a legtöbb esetben idegen származású volt.³⁶ Mindenesetre jelen esetben a lateráni zsinat uniformizáló rendeleteinek végrehajtásában egyik kulcsszerepet játszó személyiséget, a kalocsai érseket védtek, és elretentő példát is statuáltak. Azt, hogy ebben az időben még Kalocsán is tovább éltek a bizánci rítusú hagyományok jól mutatja a vízkereszt körmenettel megtartott „vízszentelési szertartásra” történő utalás.³⁷ – Egyébként a XI-XII. század fordulóján Hartvik győri püspök számára készült „*Agenda Pontificalis*”³⁸ is országon meglévő általános hagyományként jegyezte le a görög rítusú vízszentelést. Az „Agenda” arról tudósít, hogy Magyarországon, Epifánia napján „a görögök módja szerint” (*ut mos est grecorum*) létezett a „nagy vízszentelés” (*hagiasmos megas*). Ezt a szokást a magyar római liturgia megtartotta a középkor folyamán. Az ünnep legnépszerűbb neve Magyarországon ma is Vízkereszt, amely a keleti egyházban lett az ünnep neve. Az európai nyelvekben ez a név sehol nem található meg csak nálunk. Jézusnak a Jordánban történt megkeresztelkedése emlékére folyóvizet szenteltek és a keresztet, Krisztus jelképét a vízben háromszor alámerítették. Így lett az ünnep neve Vízkereszt, ami nem más, mint az ószláv „vodoszvjatyje” magyar tükörfor-

³⁴ László Gyula „A kettős honfoglalás” 162.o. – Györfly György „István király és műve” című művében szerepel egy markáns következtetés: „ha Hierotheosz görög püspök misszióját váratlan háborús események meg nem zavarják, Magyarországon olyasféle görög nagybetűkből álló írás honosodott volna meg, mint amilyen a nagyszentmiklósi kincs több edényét díszíti, és az egyházi irodalom a X. század végétől bizonyára magyar nyelvű lett volna”. (Györfly 1977, 265-266. o.) E kérdések eldöntéséhez természetesen kevés a használható forrás.

³⁵ Inkvizíció. 381–385. o.

³⁶ „magyar vonatkozásban egészen különleges küldetésük volt: ellenőrizték királyaink (és az ország) keleti kapcsolatait, amelyek főképp még az Árpád-korban többféle vonatkozásban számottevők voltak” Inkvizíció. 18. o. In Szarka 2010, 183. o.

³⁷ Phylpes megégetett rokonai valószínűleg szintén „mágusok”, vagyis gyógyításhoz is értő remetek is lehettek.

³⁸ A győri püspökhöz tartozott Komárom vármegye dél-nyugati részén fekvő Ketel birtok, melynek népe a Sárospatakról jött Ketelhez hasonlóan eredendően görög szertartású lehetett.

dítása.³⁹ Az egész középkoron végighúzódó, ilyen mély tradíció arról tanúskodik, hogy a görög szertartás sokkal jobban átitatta Magyarország vallási életét, mint azt korábban feltételezték.⁴⁰

A remeték rítushoz való kapcsolódásának kiderítésénél vizsgáljuk még a ránk maradt régészeti, művészettörténeti relikviákat, és az ismert monostor-, illetve templom titulusokat.

A görög rítusú műltről árulkodhatnak a kolostor-, vagy templom titulusok. Az ismertebb korai remeteségek titulusai. Révfülöp: Szent Ilona; Badacsony: Szent Imre; Kőkút-Salföld: Szent Mária Magdolna; Elek: Szent Mária Magdolna; Szakácsi: Szent Domonkos; Bakonyszentjakab-Sáska: Szent Jakab; Idegys: Szent Erzsébet; Patacs = Pécs, Ürög-hegy: Szent Jakab (Ürögben volt még egy „ágostonos kanonokok kolostora”(?! is Szűz Mária titulussal); Pilisszentkereszt: Szent Kereszt; Pilisszentlászló-Kékes: Szent László; Pilisszentlélek: Szentlélek; Almád: Szűz Mária. Almád két filiájában: Vöröstón: Szent Kozma és Damján; Pacsán: Szent György a templomvédő-szent. A felsoroltak közül Szakácsi Szent Domonkos titulusa mögött valószínű, hogy a domonkos rend alapítóját, az 1234-ben szenté avatott Szent Domonkost tisztelhetjük. Ebben az esetben feltételezhető, hogy 13. század közepén alapított monostorról van szó, ahol a remeték megértették az idők szavát, és a védőszentválasztással is a latin kötődést szerették volna demonstrálni. Szent Imre és Szent László görög kötődése⁴¹ közzismert. A többi patrónus pedig a görög rítusban kedvelt és a zsolozsmában napi-szentként bennfoglalt védőszent.

Görög-szláv kötődést mutat egy 1289. évi királyi adománylevélben előforduló határjelölő földnév is. Ebben a Szent Kereszt (Pilisszentkereszt-Klastrompuszta) kolostorral határos „Ilewkw földről” van szó.⁴² A szakemberek véleménye szerint ez az Illye-kő, vagyis Illés-kő területjelölő elnevezés bizánci orientációra utal.⁴³ Az Illés próféta történetéből ismert „holló és a remete” motívum is párhuzamba áll Thébai Szent Pál történetével.⁴⁴

Egy művészettörténeti relikvia is figyelmet érdemel. Klastrompuszta szomszédjában Pilisszántón. A középkori templomromtól nem messze találtak egy „tüskés-indás ke-

³⁹ Dr. Király Ernő „Vízkereszt”, in Magyar Kurír, 1995. 12. 20. + Moravcsik Gyula „Görög nyelvű monostorok Sz. István korában”, in SZI Emlékk, 408.=246. o. A zágrábi egyetemi könyvtár egyik kézirata a magyarországi eredetű, görög rítusú vízkeresztí vízszentelés szertartását tartalmazza.

⁴⁰ Az, az állítás, hogy az Árpád-korban a görög szertartás csak egy pár görög rítusú kolostor falain belül maradt, (Szilágyi A, 131 és 134. o.) nem pusztán csúsztatás, hanem egész egyszerűen nem igaz!

⁴¹ Szarka 2010, 82. és 97. o. – A Képes Krónika (Bp. 1986.) egy táblaképen ábrázolja Vazul megvakítását és Szent Imre temetését. (90. és 540. o.) Egyes történészek mindkettő tragédiáját úgy ítélik meg, hogy a keleti kereszténységgel szemben állók tette volt.

⁴² Hervay 2007, DAP II. 401., Gyöngyösi Vitae fratrum... 14. o.

⁴³ Z. Tóth Csaba „Pálosok keresése – „héjtól a magig”, a kezdetektől Gyöngyösi Gergelyi és tovább” In Középkori történelmünk (X) Pécs, 2015. 298-299. o.

⁴⁴ A sivatag barlangjában élő Remete Szent Pált meglátogatta remete Szent Antal. E látogatás alkalmával a holló egy egész kenyeret hozott nekik ünnepi táplálékkul. Máskor Pálnak csak napi fél kenyeret szokott hozni a holló.

resztes” kőfaragványt, amelyhez hasonló kereszt-motívum a kopt keresztényeknél létezik, bár az itt talált már modern kori. Ez is a pálosok keleti keresztény kapcsolatainak századokkal későbbi továbbélésére utal, vagy legalábbis irányukba mutatott szimpátiát feltételez.

A korábban már tárgyalt királyi alapítású tihanyi apátság mellett érdemes és szükséges kiemelni egy másik Balaton-felvidéki, de már nemzetségi monostort, **az almádi apátságot** (Monostorapáti határában). E monostort Atyusz (Ogiuz) főúr alapította 1117-ben Szűz Mária tiszteletére, Máté veszprémi püspök idejében. 1121-ben Máté utóda, Nána püspök szentelte fel és II. István király parancsára írásba foglalta Atyusz alapítását. Az eredeti alapítólevél nem maradt fenn, csak az 1420-ban Zsigmond király által készített átirat.⁴⁵ Az Atyusz nemzetségtől az alábbi birtokokat kapta meg a monostor: Almád, Zalabér, Süly, Balatonkövesd, Pacsa, Fonyód, Szőlősgyörök, Vállus. „Két helység templomát is adományba kapta a monostor: Verestón Szent Kozma és Damján egyházát, Pacsán Szent György templomát. Mindkét hely máig megőrizte védőszentjét.”⁴⁶ E monostor 15 km-es körzetében feküdt 6 korai pálos remetetelep, melyből négy (Badacsony, Révfülöp,⁴⁷ Salföld, Sáska) már 1263 előtt, illetve kettő (Henyé és Pula) 1291 előtt létesült.⁴⁸ Ennyi korai, majd pálos remetesség egyetlen monostor közelében sem volt található, még a Pilisben sem. Mindez jól mutatja, hogy Tihany mellett az almádi monostor volt a Balaton-felvidék remeteségei számára az a lelki-, szellemi- és gazdasági bázisközpont, melyből később a pálos rend kifejlődött.

Az almádi monostor területén három templomot tártak fel⁴⁹. Buzás Gergely mindhármát a 12. századra datálta. A 12. század elejére a kisméretű hosszházast, amelynek szentélye a hosszház teljes szélességét lefedő félkör. (Azonban, ha szentélyt patkó

A Pilisszántón talált
„tüskés-indás-kereszt”
kőfaragvány

⁴⁵ Szentpétery Imre feltűnőnek tartja, hogy „bár az almádi egyház aránylag rövid időn belül két oklevelet is kapott alapítójától (1121 és 1164), de a veszprémi egyházmegyénel letett első eredeti, sem annak említése, vagy átirata az 1420 évin kívül nem maradt meg, míg az 1164-i oklevél eredetije ma is ott van a veszprémi káptalan levéltárában.” (Szentpétery 1927, 368-369.)

⁴⁶ Pp. 447. o.

⁴⁷ Révfülöp első hiteles említését (villa Pilip) a tihanyi apátság birtokösszeírása őrizte meg. Az apátság mellett az Atyusz nemzetség volt a település másik földesura. 1221-ben az Atyusz nemzetség egyik tagja, Sol ispán végrendeletben két szőlőt adományozott Szent Ilona szerzeteseinek (fratribus Beatae Helenae) Révfülöpön. (Solymosi 2005, 20-21.)

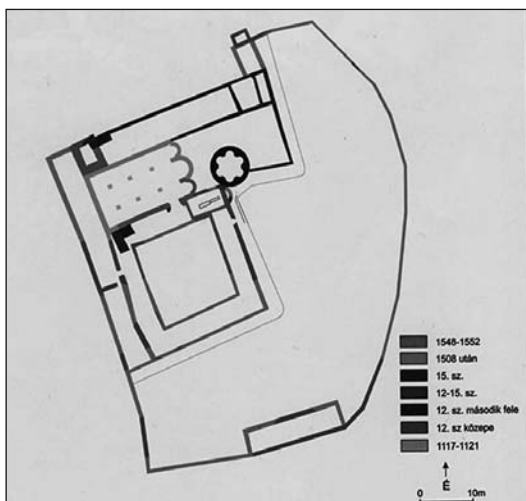
⁴⁸ F. Romhányi 2016, 14. o.

⁴⁹ Németh Zsolt 2019. 141. o.

alakúnak vesszük, akkor a hajó négyzet alakú is lehetett, és így a templom pedig centrális!) A második templom egy szabályos hat karéjos rotunda, amely érintkezik a hosszhajós kápolna északi szentélyfalával, és ez a 12. század közepére van datálva. A harmadik templom készülhetett a 12. század végén. Ez a nagyméretű templom három hajós és három félköríves szentélyű lehetett, és ugyancsak kapcsolódott a kis hosszhajós északi falának a nyugati végéhez.

Németh Zsolt nem ért egyet Buzás ilyen datálásával. A hat karéjos rotundát tartja a legkorábbi-
nak, és a három templom közül

messze a legigényesebben megépítettnek. Kívül-belül gondosan, szögre faragott vörös tufa kváderkövek borítják. A belső vakolaton kifestés nyomok is láthatók. A járószint is vörös tufából készült. Abban is támadható Buzás Gergely, hogy az almádi hossz-
házas templomok analógiáját Ellésmonostoron véli felfedezni, de Tóth Sándor régész szerint „...olyan helyek esetében, mint Ellésmonostor, legfeljebb jámbor feltételezés gyanánt lehet bencés jelenlétre gondolni.”⁵⁰ Németh szerint „az alapítás idején ez Almád esetében is igaz lehetett.”⁵¹ A centrális-, és körtemplomokat, illetve a hatkaréjos templomokat a szakemberek görög rítusú építményeknek tartják.⁵² (Véleményem szerint a három feltárt almádi templom alaprajza, a keleti és nyugati egyházi építészet műhelyeinek jelenlétéről és kölcsönhatásáról tesz tanúbizonyságot. A legigényesebben megépített – és szerintem is legrégibb – a hatkaréjos rotunda, a hazánkban mély gyökerű bazilita szerzetesek jelenlétét mutatja. Míg a kb. 20 x 10 m-es, három hajós és három félkörös szentélyű templom pedig nyugati befolyás megjelenését jelzi a 13. század közepén. Feltehetően a Zircen működő ciszterci építőműhely hatása, vagy műve lehetett. A kettő közé datálható kis hosszhajós templom a növekvő számú remetét-
ket és híveket egyaránt szolgálhatta. Buzás szerint az alapítók sírkápolnája volt. – A görög rítusú egyházban a templom szentélyébe csak felszentelt személy léphetett be (pap, vagy diakonus). Az itteni rotundában is a szentély közelében volt a felszentelt papok helye. Őket követték a szenteletlen remetetestvérek és csak úgy következtek a

Az almádi monostor alaprajza (Buzás Gergely)

⁵⁰ Tóth Sándor „A 11-12. századi Magyarország Benedek-rendi templominak maradványai.” In Pp 2001, 230. o.

⁵¹ Németh Zsolt „A Kárpát-medence legkülönlegesebb Árpád-kori templomai” Budapest. 2019. 147. o.

⁵² Szarka 2010, 55-58. o.

hívek. Amikor a kis hosszahajós kápolna megépült a rotunda déli bejáratához kapcsolva, ennek az is lehetett a kiváltó oka, hogy akkora már megnövekedett a felszentelt személyek száma, akik a rotundán túl a hosszahajós templomocskára szentélyét is betölthették. Ezután épülhetett a nagyobb hosszahajós templom, melyben már a hívek is elférhettek.) – Németh az Atyusz és a Zách nemzetség között párhuzamot is von: „Mindkét nemzetség emeltetett egy a szakrális geometria mély ismeretéről tanúskodó körtemplomot, (Nb.: az Atyuszok Almádon; a Záchok Sűvétén⁵³ és Kisperlászón⁵⁴) támogatták a majdani pálosokat, a semmiből bukkantak föl, majd váratlanul leáldozott a csillaguk.”⁵⁵ – A Zách familiáról azt is tudjuk, hogy Csák Máté emberei voltak.⁵⁶ Gentilis, a pápai követ 1308 novemberében a pálosok kékesi Szent László kolostorában (= Pilisszentlászló) éppen Csák Mátéval tárgyalt és megegyezett. F. Romhányi Beátrix megjegyzi, hogy „a pálosok elismerése Károly Róbert magyar királyként való elfogadásának ellentételezéseként értelmezhető.”⁵⁷ A rozgonyi csatában (1312) viszont Csák Máté csapatai már az Abák seregeivel együtt, Károly Róbert hada ellen harcoltak! Marcali Henrik szerint „az öldöklő csatát nem sekélyes anyagi érdek, hanem valamilyen magasabb szempont vezette.” A kabar-magyarok⁵⁸ „ősi, a honfoglalásra visszamenő oligarchiája vívta élethalál harcát a papok, az idegenek és a szerencselovagok királya ellen.”⁵⁹ Károly király az Abáknak soha többé meg nem bocsátott, másoknak igen. E csatával a görög rítusúak elvesztették nemesi rétegük jelentős részét, és így anyagi támogatóikat is.

KÖVETKEZTETÉSEK

A pálos rend kialakulását a legtöbb szerző tévesen bencés, vagy ágostonos ihletésű remetemozgalomra vezeti vissza, bár elismerik a korai hiteles forrásanyag szűkösségét. Szerintem, mivel a bencés- és az ágostonos regula Róma általi elismerését nem fenyegette veszély a 13. században, így értelmetlen lett volna a remeték ágostonos regula szerinti életért folytatott évszázados küzdelme. A bizánci rítusú bazilita szerzetesek és remeték voltak azok, akikre 1220 után már bizalmatlansággal tekintett Róma. Ezáltal a bazilita szerzetesek és a környezetükben élő remeték, remeteközösségek jogi elismertsége, illetve a létfenntartásukhoz szükséges anyagi javak, birtokadományok megőrzése és megszerzése került veszélybe. A remeték bazilitákhoz tartozását egyébként az a körülmény is megerősíti, hogy Pál veszprémi püspök 1263-as levelében szereplő hét Balaton-környéki remetetelep mind a tihanyi barlangmonostor vonzáskörzetéhez tartozott. Illetve a Bertalan püspök 1291-es levelében elsőként említett két pilisi

⁵³ A patrónus: Antióchiai Szent Margit

⁵⁴ A patrónus: Szent Anna

⁵⁵ Németh Zsolt id. mű 151. o.

⁵⁶ A Zách familia több mint valószínű, hogy görög rítusú keresztény volt. Vö.: Szarka 2010, 198. o.

⁵⁷ F. Romhányi Beátrix „A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében” In Történelmi Szemle I. (2008) 290. o..

⁵⁸ A kabarok görög rítusúak lehettek! Vö.: Szarka 2010, 189-197. o.

⁵⁹ Marcali Henrik „Magyarország története” 2000, Bp. 195-196. o.

remeteség, (Pilisszentkereszt és Pilisszentlászló-Kékes, melyeket követ a hét Balatonfelvidéki) ugyancsak görög kolostorok, Visegrád és Zebegény körzetében található!

A pápa, miután 1219-től csaldott az uniót felmondó szerbekben és bolgárokbán, ugyanilyen bizalmatlansággal tekintett a magyar görög szertartású férfi, és női szerzetesekre is. Innentől datálható a görög szerzeteseket érintő latin presszió. Imre királyunk, 1204-ben Ince pápa felé tett alternatív javaslatára, hogy „a romlásnak indult görög monostorokat szervezze egy önálló püspökségbe, vagy latin rítusú apátokat, illetve prépostokat állítson az élükre, a megreformálásukhoz”, az lett a következménye, hogy a pápa fokozatosan latin rítusú apátokat állított e kolostorok élére. A latinizált apátságok közelében élő görög rítusú remeték számára ekkortól lett sürgetően szükséges a „modus vivendi” keresése. A túlélés útját végül a Róma által számukra elfogadott és elrendelt ágostonos regula jelentette. Ezután nevezték őket ágostonos remetéknek. Az e korból ránk maradt pótlásként készített iratok, vagy hamisítványok nyilván ezért hallgatnak a remeték korábbi görög rítusáról.⁶⁰

Scheffer Miklós írja, hogy a középkorban „minden pálos remete, de nem minden remete pálos.”⁶¹ Az egri egyházmegyei Újhely környékén történtek is alátámasztják Scheffer megítélését. Az Újhelyben (illetve annak előzményén, Toronyán = „de Turul”) felmerülő remetékkel kapcsolatos okiratok szinte a vázlatát adják a pálos rend bonyolult, homályos és ellentmondásos létrejöttének. 1221-ben Szirmay – mára már nem létező – okiratában kerülnek napvilágra az állítólagos „pálos” remeték.⁶² IV. Béla 1257-ben Patak és Olasz között négy telekkel megajándékozta a „de Turul”-i ágostonos barátokat.⁶³ – F. Romhányi Beatrix szerint 1258-ban Béla király alapította a „pálos kolostort Szent Egyed” tiszteletére.⁶⁴ 1293-as okiratban Lodomér esztergomi érsek előtt megjelenik az „újhelyi remete kolostorból János testvér.”⁶⁵ 1310-ben Achilles pataki plébános sietősen kötelezvényt ír, hogy megfizeti az újhelyi pálosoknak a Ronyván túli földje után a nekik járó évi tizedet.⁶⁶ 1324-ben még mindkét remete rend létezett Újhelyben, akik malomházaik vízellátása miatt veszték össze. Ithemér, pataki plébános **kiközösítette** az ún. „ágostonosokat”, mert a tárgyalásra „se nem jöttek, se mást nem küldtek, legkevesbé sem törődtek a pápa nevében tett tilalmakkal.”⁶⁷ Drasztikus ítéletével Ithemér valószínűleg a Szentszékhez való hűségét akarta demonstrálni, abban a korban, amikor a görög szertartás itteni jelenléte miatt már schizmagyanúsna tarthatták a pataki plébánosokat. Jobban meg volt ijedve, mint az ún. „ágostonosok.”⁶⁸ 1324-ben az

⁶⁰ Szarka 2010, „Forráshiány okai” fejezet 17. és 33. o.

⁶¹ Scheffer Miklós „Legenda, vagy valóság...” In Egyháztörténeti Szemle 21. évf. 2. sz. 2020. 39.

⁶² Szirmay NH §. 243. In „Adalékok Zemplén vármegye történetéhez” Szerkesztette: Dongó Gyárfás Géza Sátoralja-Újhely 1895 – 1927. évfolyam 1927. 5-6.

⁶³ Fejér CD IV. 2. 424. In Akk, 1927. 6.

⁶⁴ „Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon” Pytheas, 2000, 69.

⁶⁵ Hazai oklevéltár 135-136, Knausz: Mon. Eccl. Strig. II. 793. In Akk, 1896. 267.o.

⁶⁶ In Akk. 1902. 179–180. o. és Anj. Oklt. I. 129. o.

⁶⁷ AO, II. k. 157. o.

⁶⁸ Szarka 2010, 226-233.

újhelyi vár urának levele ugyancsak mindkét klostromot megnevezte. Nagy Lajos pedig egy pecsét nélküli, nem hiteles adománylevél alapján kétszer is (1358-ban és 1364-ben) megerősítette a pálosokat a „Magyarország dicső királyai: Béla, István és András által a nekik adományozott földekben és malmokban...”⁶⁹ Ilyen dokumentálható lépésekben szívódott fel – 1355-1364 között – a korábbi Toronya-újhelyi ún. „bazilita-ágostonos” kolostor, vagyonostól a Pálos Rendbe.⁷⁰

A másik közismert egri egyházmegyei remeteségre, a diósgyőri pálosok kezdeti történetére is vessünk egy pillantást. Diósgyőr ura a kabar Örsúr volt, akit a XIII. században váltott a dukátus bihari részéből érkezett Ákos nembeli Ernye bán. (Róla kapta nevét a város mai Erenyő része.) Már a keresztnéve is árulkodhat a görög szertartáshoz kapcsolódásáról, hiszen közismert, hogy Szent István által alapított szerémvári görög püspökség székesegyházának a védőszentje is Szent Ernye (Iréneusz) lett. Károly Róbert az ellene forduló tartományurak közül az utolsók között (1316) számolta fel a diósgyőri Ákos István fiainak tartományuraságát. A diósgyőri templom mai patrociniuma „B. Sz. Mária”. Ő lehetett az eredeti védőszent, mert Sz. Mária a görögöknél és a latinoknál is a legkedveltebb égi pártfogó. A templom környékén három pálos kolostor is létesült: Diósgyőrben, (Bükk-) Szentléleken és Sajóládon. A Bükkben és a Mátra-alján fellelhető korai barlanglakások is a remeték itteni jelenlétére engednek következtetni.⁷¹ Györfly írja, hogy „a diósgyőri monostor már 1304-ben állt, de akkor még Szent Kereszt ágoston rendű remetéi lakták.”⁷² Korábban valószínű, hogy e kolostor mögött is az agyonhallgatott bazilita remeték állhattak.

IV. Sándor pápa a terjedőben lévő remeteségek összefogását 1256-ban az újonnan alapított Ágostonos Rendre bízta.⁷³ Magyarországon is rövidesen megjelent az új

⁶⁹ Dongó Gy. Géza által közreadott „excerpta” In Akk 1902. 245–247. o.

⁷⁰ Szarka 2010, 232–233.

⁷¹ Említsünk meg néhány az Árpád-kor (sőt, akár a honfoglalásig is) visszanyúló bükki- és Mátra-aljai barlanglakást. Ilyenek: a Diósgyőr és (Bükk-) Szentlélek közötti lillafüredi barlangok; vagy a sályi Léleklyuk-barlang, és a siroki vártufába faragott teremegyüttes; a feldebrői monostor közelében pedig a Demjén melletti Pince-völgyben lévő remete-barlang. (Szabó Emese „Kölkultúránk nyomában” In „Tíz hungarikum közelebből” 18–19. o.) Ugyancsak remeték feltételezhetők Gyöngyöspata hatókörében, a pásztói monostor közelében, a mátraverebélyi remetebárányok irányában. – Úgy gondolom az sem véletlen, hogy Északkelet-Magyarországon az Újhely melletti Sárospatak-, illetve a Mátra-aljai (Gyöngyös-) Pata vára lesz legtovább a két szín alatti áldozás (görög rítusú hagyomány) mellett kitarató huszita-kelyhesek fő erőssége a 15. század közepén. Az is mutatja a lelki rokonságot e két terület között, hogy a feldebrői illetőségű, és a görög rítushoz kötődő Aba nemzetségből származó Mokyan (Mochay) nádor vezeti az egyetlen Sárospatakon tartott nádorgyűlést 1286-ban. (Szarka 2010, 146. o.)

⁷² Györfly György „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.” I. kötet, Budapest. 1963 – 1998. 774. o. – E remeték eredeti szerzetesi-anyakolostora a 11. századra datált tapolcai rotundához tartozó monostor lehetett, ahol ugyancsak található barlang a remeteélethez.

⁷³ Szt. Ágoston (+ 430) „reguláját” kezdetben csak az egyházmegye központjában élő kanonokok használták, melynek lényege „a szívek egysége és az anyagi javak megosztása” volt. (Puskely Mária „Szerzetesek” Eisenstadt 1989, 10.) Ők a régi „Ágostonos Kanonok Rend”.

rend. Esztergomban már 1262 előtt működött rendházuk.⁷⁴ (Mint fentebb vázoltuk /Sátoralja-/ Újhelyben párhuzamosan létezett mindkét rend 1324-ig.) Az ágostonosok magyarországi vezetője 1261 tavaszán összeütközésbe is került a veszprémi püspökkel, az egyházmegyéjében működő remeteségek miatt. Pál főpappal szemben (aki ekkor a görög származású királyné udvari kancellárja volt) az Ágostonos Rend alulmaradt. Végeredményben így a Pálos Rend kialakulása az Ágostonos Rend ellenében ment végbe.⁷⁵ A remeték továbbra is remeteként élhettek, pápai engedéllyel a pálos káptalanon generális perjelt választhattak, illetve felmentést kaptak a tizedfizetés és a helyi zsinaton való kötelező részvétel alól. E folyamat elindításában meghatározó szerepük volt: **„az atyák parancsainak és rendeleteinek megtartását”** szorgalmazó Bertalan pécsi püspök mellett, Özséb esztergomi kanonoknak és Pál veszprémi püspököknek. Árpád-házi királyaink is támogatták a remetéket. Annak elismerésben pedig, hogy egy keleti patrónus, Thébai Remete Szent Pál lett a rend védőszentje döntő jelentőséggel bírt a Csák Máté – a keleti egyházzal szimpatizáló (főleg kabar-) magyar főurak vezetője – és Gentilis pápai követ között 1308-ban létrejött egyezség. Az 1328-ban és 1341-ben kiadott pápai bullával véglegesült a bazilita gyökerű, magyar eredetű, de végül ágostonos regulára épülő, teljes jogú új rend, **Első Remete Szent Pál Rendje**. A 13-14. században uniformizálódó magyar egyházban, ilyen módon hagyományozódott át, és él tovább a mai napig az Árpád-kori bazilita remeték életstílusa a Pálos Rendben. Napjaink ökumenikus egyházi légkörben – éppen bazilita kötődésük miatt – igencsak aktuális vállalása lehetne a pálosoknak a keleti egyházakkal való testvéri kapcsolat építése is.

⁷⁴ Rég. Top. V. 165. In Solymosi 2005, 22. o.

⁷⁵ Solymosi 2005, 12.

Pharrajimos

A Pharrajimos a második világháború alatti európai népirátások kontextusában értelmezhető. A kiindulópont a náci ideológia, amely hierarchiát állított fel az emberi csoportok között, s a hierarchia „alján” szereplőknek a kiirtást szánta. A cigányok kiirtására tett kísérlet markánsan kirajzolódó specifikumokkal jellemezhető. A megőrzés erőssége ugyan országról-országra másként alakult, és nem írható le egyetlen történet-

tel még Magyarországon belül sem, de a megőrzés, végül minden cigányt érintett, akiknek egyetlen bűne az volt, hogy cigánynak születtek.

1944. augusztus 2-án éjjel az auschwitz-birkenau-i koncentrációs táborban több mint 3 ezer romát gyilkoltak meg. A Cigány Világszövetség 1972-es párizsi kongresszusának határozata alapján augusztus 2-át a roma holokauszt nemzetközi emléknapjává nyilvánította.

Ennek ellenére a roma holokauszt a magyar közvélemény előtt majdhogynem teljesen ismeretlen fogalom. Egy felmérés adatai szerint: a válaszok négy százalékában említették a holokauszt áldozataiként a zsidóság mellett a cigányságot is. Ezzel a ténnyel való szembesülésük erősített meg bennünk 2019-ben, hogy ezen közösen változtatunk, és első lépésként szakmai közösségük formális egyesületté alakult.

Az Episztémé Egyesület fáradhatatlan kitartásának és Juhász Ferenc Plébános Úr támogatásának köszönhetően 2021. augusztus 1-jén a Kálvária domb és a Herman Ottó Múzeum találkozási pontján Roma Holokauszt Emlékmű került felállításra. Az egyesület és Juhász Ferenc Plébános Úr szándéka az emlékmű állítással kapcsolatban az volt, hogy a holokauszt emlékének ébrentartásával népeinkben őrizzük a tudatos elhatározást, hogy többé ilyen ne fordulhasson elő. A múltbeli fájdalmas tapasztalatra emlékeztet Kosztics László faragó szobrászművész alkotása.

Kosztics László faragó szobrászművésznak teljes művészi szabadságot adtunk az emlékmű megalkotásában. A művésznak Szigetváron is áll egy roma holokauszt emlékműve, abban a kompozícióban egy fa oszlop a láger kerítését szimbolizálja és az alatta térdelő emberi alakzat kezén bilincsekkel a holokauszt fájdalmas rab-

Gulyás Klára

Kotics József

ságára és tragédiájára utal. A Miskolci Roma Holokauszt Emlékmű szimbolikájában ugyancsak megjelenik a faoszlop révén a lágerre utalás, de az oszlop nem befelé fordul, hanem kifelé néz, és a kifelé lépő emberalakzat üzenete az, hogy a mai kor emberének emlékezni és emlékeztetni kell a szörnyű tragédiára.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy az emlékmű felállításában ugyan helyi szereplők vettek részt, de az emlékmű nem a miskolci és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei üldözötteknek és áldozatoknak kíván emléket állítani, hanem a náciak által üldözött és áldozattá vált minden romának. Az emlékműállítás kiemelt célja volt az is, hogy a Miskolcon és a megyében élők méltó módon emlékezhessenek a Roma holokauszt üldözötteire és áldozataira.

Az emlékmű végleges helyszínének megtalálása után rendkívül fontos volt számunkra, hogy az Emlékmű állítása ne kizárólag az Egyesület nevéhez kapcsolódjon, mert elgondolásuk szerint a roma holokauszt emlékezetpolitikájának megteremtése akkor a leghatékonyabb, ha annak megvalósításában a lokális szintű, demokratikus úton megválasztott roma nemzetiségi önkormányzatok is szerepet vállalnak. Elképzelésünk szerint így biztosítható, hogy az Emlékmű felállítása során kizárólag a roma holokauszt emlékezetpolitika megteremtésén maradjon a hangsúly. Így az emlékmű az egyesület kezdeményezésére a miskolci és a megyei roma nemzetiségi önkormányzatok támogatásával és az országos roma önkormányzat független képviselőjének, Barna Róbertnek a támogatásával valósult meg.

A roma nemzetiségi önkormányzatokkal való együttműködéssel egy olyan perspektíva megjelenítésére törekedtünk az emlékmű felállításával kapcsolatban, amelyben a független roma szervezetek egymással együttműködve, aktív, emlékezetpolitikát formálni akaró roma szervezetekként jelennek meg.

A roma holokauszt ébrentartása és a jelenben történő vonatkozási keretének tudatos kialakítása céljából az Episztémé Egyesület a roma szervezetekkel együttműködve 2022. évben is méltó megemlékezést szervezett.

A megemlékezés a Mindszenti templomban Juhász Ferenc Plébános Úr által celebrált szentmisével vette kezdetét. A szentmisét követően a megemlékezés fővédnöke, Roby Lakatos világhírű hegedű virtuóz adott koncertet a Mindszenti templomban. Ezután egy emléksétára került sor a miskolci roma holokauszt emlékműhöz, ahol Dr. Müllner András egyetemi docens (ELTE) és az Episztémé Egyesület elnöke mondott beszédet.

Az Episztémé Egyesület képviselőjében beszédünkben kiemeltük, hogy minden emberi kultúra az emlékezés révén köti a múltat a jelenhez. A kollektív emlékezet sokszor olyasvalamit is takar, amit a kollektíva tagja egyáltalán nem élhetett át, hiszen még születése előtt történt. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy hogyan emlékezhetünk hát olyasmire, amit át sem éltünk? A jelen társadalma és az abban élő közösségek azok, akik élővé teszik a múltat. Bár mindig az egyén az, aki emlékezik, aki emlékezettel rendelkezik, az emlékezőképesség mégis: valami kollektív produktum. Az ember és a közösségek csak arra képesek emlékezni,

amely a jelenben múltként rekonstruálható, különösen akkor, ha a közösségek tudatosan törekednek arra, hogy a múltnak az adott jelenben vonatkozási keretet és méltóságot adjanak.

Dr. Müllner András beszédében hangsúlyozta, hogy áldozatok méltóságát megőrző emlékezésre van szükségünk. A mártír szóban ott van a méltóság, csak emlékeznünk kell arra, hogy mit jelentett a szó eredetileg. A tanút jelentette, azt az embert, aki tanúságot tesz, de nem életében tanúskodik valami mellett, hanem a halálával. A halála által tesz tanúságot valami magasabb rendű eszme vagy létező mellett. A holokausztban meggyilkoltak azonban nem akarták feláldozni magukat egy eszme érdekében, nem akartak tanúskodni a halálukkal, ők élni akartak. Őket nem egy általuk vallott eszme miatt ölték meg, hanem születésük okán ölték meg őket, hívőt és hitetlent, csecsemőt és öreget, válogatás nélkül. Így a holokauszt áldozatai nem lehetnek mártírok a szó eredeti értelmében. Beszédét az alábbi gondolattal zárta: „Élőként tegyünk tanúságot a holokausztban meggyilkoltak emléke mellett, így legyünk hűek azokhoz, akiknek halálukban nem volt lehetőségük tanúvá válni.”

MEGJELENT!

SZENT BIBLIA

Revideált Károli (1908) mai helyesírással (2021)

A mai magyar helyesírás kívánalmainak megfelelően, de megőrizve az 1908-as reviseált Károli-Biblia szövegét javított, ellendőztet keresztelvények és a ma használatos bibliai könyvcímrendelésekkel

Mai hangzású szakaszok

Napjainkban által használt kifejezések magyarázata a lábjegyzetben

Hagyományos betűtípus és kéthasábos tördelés

Nagy családi méret

- + 175 × 248 mm
- + 1312 oldal
- + keménytető
- + 9300 Ft

Nagy méret

- 157 × 217 mm +
- 1312 oldal +
- keménytető +
- 7000 Ft +
- 157 × 217 mm +
- 1312 oldal +
- bőrbevetés, arany díszítés +
- 20 000 Ft +

MAGYAR BIBLIATÁRSULAT ALAPÍTVÁNY

1113 Budapest, Bocskai út 35.   info@bibliatarsulat.hu   www.bibliatarsulat.hu

<https://abibliaimindenke.hu/> • <https://www.facebook.com/bibliajarat/> • <https://www.instagram.com/bibliajarat/>

Keresse a könyvesboltokban, vagy rendelje meg közvetlenül a Kálvin Kiadó webáruházából: www.kalvinkiado.hu

Eltérések Sztéhlo Gábor: Isten kezében címmel kiadott visszaemlékezése és az eredeti kézirat között

A keresztény egyházak, azon belül az evangélikus egyház vészorszak alatti embermentésének a legfontosabb dokumentuma Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész 1984-ben *Isten kezében* címmel megjelent visszaemlékezése, amelyet Bozóky Éva újságíró rendezett sajtó alá.¹ Sztéhlo 1944–45-ben a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Jó Pásztor Missziói Albizottsága (rövidebb nevén Jó Pásztor Bizottság) és a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével kétezer zsidónak minősülő gyermeket és felnőttet mentett meg Budapesten. A háború után a fővárosban – hazai és nemzetközi támogatással – létrehozta a Pax Magyar Szociális Alapítványt, amelynek révén gyermekotthonokat tartott fenn. Ezekben Sztéhlo vezetésével a külföldi társadalmi helyzetű és felekezetű, kamaszkorú, nagyrészt árva gyerekek 1945 és 1950 között Gaudiopolis néven egy egymás tiszteletére és demokráciára nevelő szabályrendszeren alapuló gyerekközösséget működtettek.

Sztéhlo visszaemlékezése 2022-ben került újrakiadásra a Magvető *Tények és tanúk* sorozatában.² Mindezt az tette szükségessé, hogy az eredeti kézirat és a nyolcvanas években – azóta pedig számos kiadást megélt – változat között jelentős különbségek vannak. Ezekre nemcsak a Magvetőnél megjelent kötet Utószavában világítottam rá, hanem a Credo folyóiratban megjelent tanulmányban is.³ Jelen tanulmányomban néhány további példával szolgálok arra, hogy miként került a szöveg átalakításra a Kádár-korszak puha diktatúrájában. Azonban Sztéhlo Gáborra, Bozóky Évára vagy éppen a kézirat keletkezésére vonatkozó információkat nem említek itt újra, hiszen azok a fent említett publikációimban megtalálhatóak.

Bozóky Éva koncepciójáról és szöveggondozási gyakorlatáról sokat elmond, hogy az eredeti kéziratnak nem „Isten kezében” a címe, sőt egyetlen fejezetnek, alfejezetnek sem volt ez a címe. Ugyanakkor Sztéhlo néha valóban használja az „Isten kezében” fordulatot. A lelkész értelmezésében az egyes emberek és események egyaránt eszközök voltak Isten kezében arra, hogy rajtuk keresztül segítse a gyerekek mentését. Ezt Sztéhlo számos esetben leszögezte. Azonban a Bozóky-féle új cím összességében nem áll távol a lelkész múltértelmezésétől. Az eredeti kézirat négy

¹ Sztéhlo Gábor: *Isten kezében*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest (1984; 1986).

² Sztéhlo Gábor: *Háromszázhatvanöt nap - Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben*. Budapest, Magvető Kiadó. 2022.

³ Kunt Gergely: Sztéhlo Gábor visszaemlékezésének metamorfózisai Bozóky Éva szerkesztésében. *Credo*. 2022. 63-71.

címváltozat szerepel: „Háromszázhatvanöt nap; Az 1944. márciustól 1945 márciusáig terjedő esztendőről szóló feljegyzések; Emlékek egy esztendőről; Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben.” Ezeket az első oldalon sorolta fel egymás alatt Sztéhlo. A teljes kézirat kiadásakor az eredeti címvariációkhoz tértem vissza, éppen ezért lett a kötet címe: „Háromszázhatvanöt nap - Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben”.

Az eredeti kézirat a hatvanas évek első felében keletkezett Sztéhlo svájci emigrációja alatt. Az eredeti kézirat és a Kádár-korszakban megjelent könyv közötti terjedelmi eltérések igencsak jelentősek. A Bozóky-féle kiadás körülbelül 10 ívnyi szöveg, ezzel szemben az eredeti változat nagyjából 17 ív. A szöveg megvágása és átszerkesztése az egyház féltéséből és a politikai kényszerekből fakadtak. Bozóky Éva azokat a részeket vágta ki, illetve alakította át, amelyek érzékenynek vagy veszélyesnek tűntek. Ennek a szerkesztői elvnek estek áldozatul az egyházban jelen lévő antiszemitizmust példázó, valamint a szovjet csapatok kegyetlenkedéseit tárgyaló részek, továbbá a szerkesztő ugyancsak tompította Sztéhlo kommunista rendszerrel szembeni kritikáját.

Bozóky szerkesztési eljárásának három fajtája volt amellet, hogy szinte nem volt olyan mondat, amelyet meghagyott volna eredetiben. Bizonyos részeket csak tartalmilag sűrített, másokat átfogalmazott olyan módon, hogy azoknak az értelme részben megváltozott, és végül voltak olyanok, amelyeket teljes egészében törölt. Gondosan igyekezett kigyomlálni minden olyan részt, amelyben, ha nagyon röviden is, de Sztéhlo kritikát fogalmazott meg a magyarországi politikai vagy társadalmi viszonyokkal szemben. Bár bizonyos esetekben ezeket meghagyta, élüket és egyértelműségüket átfogalmazás által elvette.

Más esetekben Bozóky a politikai rendszerre vonatkozó kevésbé kritikus megjegyzéseket is eltávolította, és azokat a fejtegetéseket is, amelyeket ezekhez fűzött a szerző. Például említi egyik lelkésztársát, pontosabban annak feleségét, annak kapcsán, hogy milyen helyzete van hívő evangélikus nőknek, lelkészfeleségeknek egy ateista rendszerben. „Felesége igazi papfeleség és vendégszerető magyar asszony, később újra tanítónői állást vállalt, kétszer is kitüntették, mint »kiváló tanerőt«. – Magyarországon sok papné tanít és megbecsülik őket.”⁴ Valójában Sztéhlo jóval hosszabban írt minderről, ami azt is jelzi, hogy érdekelte őt, hogy az ateista diktatúrában milyen életfeltételei voltak a lelkészfeleségeknek. „Az érdekessége ennek a ténynek még az is, hogy mint lelkész feleségét kétszer is kitüntették a kiváló tanítónői címmel és soha nem volt hátrány számára, hogy evangélikus lelkész felesége. Ez egyrészt mutatja a rendszer türelmét, de mutatja azt is, hogy a rendszernek szüksége van jó tanerőkre, ha azok lelkészfeleségek is. Magyarországon igen sok lelkésznek a felesége még ma is mint tanítónő működik és megbecsülik őket. Sokkal jobban megbíznak bennük sokszor, mert tudják, hogy éppen férjük állása miatt nem fognak olyan dolgokat tenni, vagy mondani, ami férjüknek és családjuknak ártana. Persze ideológiai képzést, vagy kérdések megoldását nem bízzák rájuk. De a nevelés

⁴ Sztéhlo Gábor: Isten kezében. 167-168.

kérdésében igen soknak van döntő befolyása, vagy szava egy-egy iskolában. Még azt is meg kell említeni, hogy sok lelkészfeleség mellett, hogy tanítónő, még a gyülekezet kántora is. Ma tanítóknak, akik még szolgálatot végeznek, nem szabad tulajdonképpen kántori szolgálatot vállalni az egyháznál. A lelkészfeleségek kivételek. A tanítóknak gyülekezethez sem szabad sok helyütt tartozni és nem szabad részt venniük istentiszteleten, persze ez alól is kivételek a lelkész feleségek. Ilyen ellentét és sok türelmet jelentő jelenségekkel találkozhatunk a dialektikus materializmusban. És ezek a jelenségek egyáltalán nem elszomorítóak, hanem inkább reményt nyújtanak arra, hogy a két világ egymás mellett talán csak meg fog tudni élni anélkül, hogy állandó fegyverrel fenyegetné egymást.”⁵

A szerkesztés során mindazon részeket is kitörölte a szerkesztő, amelyekben Sztéhlo a szovjet csapatok által lekövetett atrocitásokról adott hírt. Nyilván nem akarta a felszabadulás kérdését és annak hivatalos mítoszát rombolni, ilyen módon is követte a vélt vagy valós hivatalos elvárásokat. Ezeken túlmenően szerkesztésében azok a részek csak töredékében vagy egyáltalán nem olvashatók, ahol a szovjet katonák a polgári lakosságot – vagy akár magát Sztéhlot – megfélemlítették.

Az embermentésben kulcsszerepe volt a Sztéhlo-család kiterjedt kapcsolatrendszerének, amelyre a lelkész nagyban támaszkodott. Számos családtagja bújtatott gyerekeket a saját lakásában. E családi hálózat miatt a történet elbeszélése kapcsán szinte lehetetlen volt nem beszélni a testvéreiről, nagynénjeiről, sógorairól. Írásában részletesen beszámol arról is, hogy öccsét – akit az apjuk után ifj. dr. Sztéhlo Aladárnak hívtak – utoljára egy családi összejövetelel látta, ahogy az az 1984-es kiadásban is megtalálható: „Családomat még súlyosabb gyász érte öcsém halálával: őt októberben hívták be másodszor katonának. Ezen az orbánhegyi találkozón búcsúzott tőlünk. Nehéz volt a szívünk, ő volt a legfiatalabb, a legkisebb. Egy hét múlva Kisújszállás közelében elesett. 1948-ban kutattuk fel a sírját édesanyámmal a kisújszállási szép temetőben.”⁶ Ifj. Sztéhlo Aladár hat évvel volt fiatalabb lelkész testvérénél, aki visszatelekeztetésének az eredeti változatában részletesen emlékezett meg öccséről és arról, hogy miként próbálta ő maga is megakadályozni öccse bevonulását. Bozóky magához a tényekhez ragaszkodott, ennek megfelelően csak megemlítette, hogy „Egy hét múlva Kisújszállás közelében elesett”⁷, ezzel mintegy homályban hagyva azt, hogyan halt meg. Minden bizonnyal azért, mert nem tartotta illendőnek jelezni, hogy nem harcban esett el, hanem az oroszok végezték ki azt követően, hogy hadifogságba esett. Minderről így írt a bátyja: „Öcsémet ekkor láttam utoljára, ki banktisztviselő és tartalékos főhadnagy volt. Még 1942-ben részt vett mint motoros tüzér az első offenzívában az oroszok ellen. A Kárpátokon átmenő út alatt ágyúik már ekkor tönkre mentek és így leszerelték őt. 1944 okt.-ben újabb behívót kapott. Együttlétünk alkalmával akart elbúcsúzni tőlünk. Mindnyájan lebeszéltük őt az újabb bevonulásról. Én külö-

⁵ Sztéhlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap 317

⁶ Sztéhlo Gábor: Isten kezében. 64.

⁷ Sztéhlo Gábor: Isten kezében. 64

nösen sokat beszéltem neki azokról a fiatalokról, akik a Nemzetközi Vöröskeresztnek mentesítést szereztek. Ne menjen el ő sem, kerüljük a fölösleges vérontást. Sajnos hajthatatlan volt. Ezredparancsnoka, a barátja, az hívta, mennie kellett. Nagyon nehéz volt, és nagyon szomorúak voltunk emiatt, hiszen ő volt a legfiatalabb, a legkisebb. Egy hét múlva Kenderes közelében az Alföldön egy orosz előőrsöt foglyul ejtettek, és annak fegyvereit gépkocsijával együtt vitték előre Kisújszállás felé. Ott a mezőváros határában orosz előőrsök elfogták gépkocsijukat, és őt három társával együtt az egyik tanyán tarkón lötték. Mindezt azonban csak 1948-ban tudtam meg, mikor édesanyámmal együtt több szóbeszéd nyomán követtük az ő nyomát. Ma hatodmagával fekszik közös sírban a kisújszállási szép temetőben.”⁸

Egy másik bejegyzésében a nővéréről beszél, aki ugyancsak bújtatott gyerekeket. Ők az Orbánhegyen laktak és így korábban kerültek szovjet megszállás alá, mint Sztéhlo. Az oroszok által a már bekerített német katonák ellen – a fegyverletétel esetére szolt ígélet ellenére – elkövetett kegyetlenkedéseinek leírása miatt Bozóky a következő részt teljes egészében kivágta. „Amikor találkoztunk akkor mondták el, hogy milyen rettenetes éjszakát éltek át karácsonykor. Az utolsó pillanatban németek bújtak el a pincéjükben és a már rajtuk átvonuló oroszokat hátba támadták. Mikor azonban a németek látták, hogy elzárták őket minden felől, sógorom tudott franciául és az orosz támadók közül az őrnagy beszélt valamit ezen a nyelven. Az őrnagy azonban sebesült volt. Laci sógoromra támaszkodva a sebesült orosz őrnagy odament a pince ajtóhoz és megparancsolta Lacinak, hogy szólítsa fel a németeket, hogy jöjjenek ki, de a fegyvereiket dobják először ki az ajtón és azután jöjjenek egyenként ki. Amikor a németek azután egyenként kijöttek, az orosz őrnagy sógoromra támaszkodva egyenként lőtte le a németeket, akiknek a hulláit a többi orosz egymásután kapkodta el az ajtóból. Hiába volt minden ígélet, hogy nem lesz semmi bajuk, csak adják meg magukat. Az oroszok, pláne az első vonalbéliek soha nem ejtenek foglyokat. Azonkívül a kertben akkor már ott feküdt három orosz katona hullája. Ezek az őrnagynak barátai voltak, azt pedig nem hagyja ő megbosszulatlannul, ahogy később Lacinak magyarázta. Az ezután következő támadó hullám feldőlt az egész lakást és őket lezárta a pincébe. Két rettenetes napot és éjszakát éltek át.”⁹ De ugyancsak kimaradtak azok a hosszabb részek is, amelyek a szovjet katonák egymás közötti kegyetlenkedéseiről számoltak be: „Egy pillanatra felnézek a földszintre és látom, egy orosz katona jön karddal a kezében, hajadonfőtt, nagy hangon énekelve. Orosz egyenruha helyett nagyon jól álló magyar tisztizubbony van rajta. A pincelejárát felé jön nagyban hadonászva a magyar karddal. Mongolunk, aki a bunker előtt áll, rákiabál a részegre. Az meg csak visszakiabál. Erre látjuk, hogy az örünk veszi a fegyverét, és ráemeli a részegre. Ez erre egy kicsit meghökken és lógó fejjel, de még mindig kiabálva és hadonászva visszamegy a lépcsőn. Egy pár perc múlva pisztolylövést hallunk a házból. Majd utána egy kapitányi rangban lévő jön

⁸ Sztéhlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap. 115

⁹ Sztéhlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap. 222

le a pincelépcsőn. Később, mikor felmegyek megint a földszintre, látom, hogy a szegény részeg katona ott fekszik holtan a hall egyik sarkába. Kovainak említtem az esetet, és ő maga is elmondja erre a tapasztalatait. Az egyik tiszt mondta el neki, hogy mennyire szigorúak az oroszok az első frontvonalban a részeggel szemben: azonnal főbelövetés a parancsnoka részéről, ha részegen találja. Az első vonalban majd mindegyik katona tisztí rangban van. A legszigorúbb fegyelem van közöttük. Az ő támadásuktól és magatartásuktól függ sokszor egész csapattestek sorsa, éppen ezért a harcok közben inniuk, vagy pláne részegre inniuk magukat az azonnali főbelövést vonja maga után.”¹⁰

Számos ezekhez hasonló – hosszabb-rövidebb – példát lehetne említeni az eredeti és a kiadott szöveg összehasonlításából. Ezek közül csak kettő hosszabbat említek még. Közös bennük, hogy mindegyikben Sztchlo élete forgott veszélyben a szovjet megszállás első napjaiban: két alkalommal is majdnem kivégezték a szovjet katonának. Először a finn törje sodorta veszélybe, mert azt gondolták, hogy partizán lehet – ez a jelenet említés szintjén megjelenik a Bozóky-féle szerkesztésben is: „Amikor rám került a sor, egy civil emberhez kerültem, aki gyanúsnak talált övemem függő finn tűrom miatt. Mutogattam, hogy kenyérvágásra kell, de igen kételkedőnek látszott. Sajnáltam utóbb, hogy foglalkozásomat nem közöltem, de azt hittem, úgysem érdekli. (Azt csak később tudtam meg, hogy a papok kivételes elbánást élveznek, hordtuk is aztán a Luther-kabátot, akárhová mentünk, mert biztosította a szabad mozgást.) Nem emlékszem már, hogy a civil ember mit kérdezett. Végül kikísértek a többiek közé, lehettünk akkor már vagy százan. Csöndesen indult a menet, hol megindultunk, hol megálltunk, fáradtak, álmosak voltunk, szótlanul mentünk egymás mellett.”¹¹ Sztchlo jóval részletesebben írt erről, megemlítve azt is, hogy a szovjet katonák eljátszották a kivégzésüket. Legalább ilyen fontos azonban, hogy a szerkesztő nemcsak az eset teljes elbeszélésétől tekintett el, hanem attól is, hogy miként értelmezte azt a lelkes, és milyen tanulságot szűrt le az életveszélyben való viselkedéséről, mintegy példabeszédet alkotva belőle Isten hatalmáról: „Ezt a finn tört mint zsebkést használtam mindig és nadrágszíjamon volt ez már vagy öt éve. Nem is gondoltam rá, hogy rajtam van. Kihúzta és jól megmarkolva felém bökött kiabálva: Ha! ruszki soldat puf! Nye nye mondom, nicht soldat, Brot. És mutogatom, hogy a kenyeret szeltem vele mindig. Próbáltam mosolyogni és bizalomgerjesztő arcot vágni, de nem hiszem, hogy kihallgatómat meg tudtam volna győzni. Egy katonának kiáltott és az aztán kivitt és egy csomóba, ahol a mieink állottak külön állított engem is. Lehettünk vagy 12-15, akik itt álltunk a hóban külön a többiektől, akik a fák árnyékában álltak már sorban állítva. Egy ideig hagytak ott állani. Később két fegyveres odajött hozzánk és háttal a háznak sorba állított bennünket. Valaki közülünk megjegyezte: csak nem akarnak agyonlőni bennünket? Meglehetősen rezignáltak voltunk és fáradtak. Nekem ma-

¹⁰ Sztchlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap. 286

¹¹ Sztchlo Gábor: Isten kezében. 157

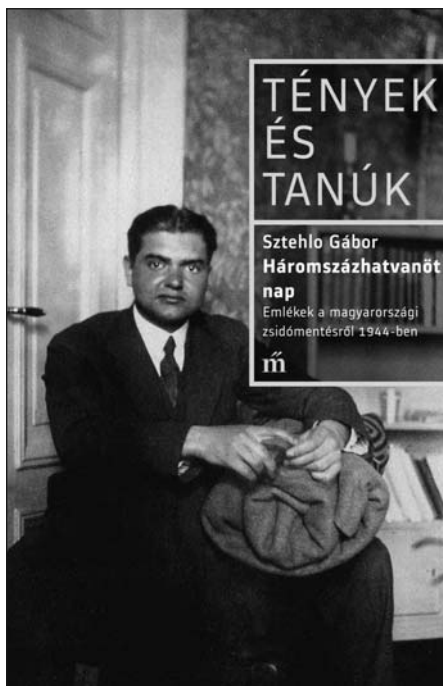
gamnak semmi nem jutott eszembe egy vigasztaló szó vagy egy bátorítás. Amikor a hátam mögött fegyverzörgést és vezényszavakat hallottam, majd a géppisztolyok zárjának az ismert csattanását, levettem a régi viharvert kucsámát és csöndesen odaszóltam többiekhez: imádkozzunk. Rövid pár szóval Isten kezébe tettem le az életünket, bocsánatot kérve amit Ő ellene vétettünk az embertársainkon és könnyö-
rögtünk a feleségünkért és gyermekeinkért. Ott volt mellettem az öreg házmester, a mérnök, akinek a feleségét temettük, azután még egy pár férfi, talán még egy pár fiú is és a szomszédok közül néhányan. Amikor már a Mi Atyánkot imádkoztuk hangosan hangos nevetést hallottunk mögöttünk. Mielőtt még az áment kimondtuk volna, két katona állt elénk géppisztollyal és a fák felé mutatva zavart bennünket nevetve: dáváj-dáváj. De hányszor hallottam ezt a szót, most azonban jólesett, máskor bizony nagyon ökölbe szorult a kezem a hallatára. Számukra egy jól sikerült tréfa volt. Számunkra pedig egy csöndes beszélgetés Istennel. Szívünkben semmi különös nem volt, legalább is az én szívemben akárhogy kutattam is. Félttem, vagy örültem mikor életben maradtam? Nem tudom. Inkább egy csöndes nyugalom volt most az emberen és egy megnyugvás, hogy úgysem történhet már velem semmi olyan, ami nem Isten akarata szerint volna, és ami különösen befolyásolná az életemet. Érdekes, hogy az ember a legnagyobb veszély idején, mennyire ösztönösen cselekszik és mennyire kikapcsolódik a gondolkodása. De a keresztyén embernél mennyire természetes lesz ilyenkor az Istennel való beszélgetés. Talán így van ez jól, nem tudom. Hiszen emberi segítség úgyszincs, emberi tanács nem ér semmit, emberi erő nem segít, akkor lép az ember életébe Isten. Sajnos, hogy mindig utolsónak Mennyire más volna az életünk, ha Isten még akkor lépne az életünkbe, amikor még emberi tanácsot keresünk, emberi erőt kérünk segítségül. Mielőtt még azt kérnénk volna valóban Isten a mi életünkben minden mindenkiben. Fáradtan álltunk a többiek sorába. Az egész csapat lehettünk vagy 100 már, csöndesen vontatva indult meg az éjszakába.”¹²

Ugyancsak kimaradt a Bozóky-féle változatból, amikor egy részeg szovjet katona akarta a megölni a lelkészt bosszúból a németek által megölt gyerekeiért. „Itt a front mögött már nem kellett félnünk a bombáktól, belövésektől, nem kellett félnünk razziáktól sem. De volt mégis valami, ami mindig bizonytalanná tette a nappalt és az éjszakát is: a részeg orosz katonák, akik elszakadva a csoportjuktól vagy szabadságon voltak éppen, asszonyt kerestek, vagy zabrálni akartak. Már a második éjszaka a vil-
lában talált zongorát kellett a bejárati ajtó elé állítani, nehogy ránk törjék az ajtót. Egyik délelőtt nem vigyáztak úgy látszik az ajtónál eléggé, és bejött egy orosz katona ki, szintén részeg volt. Tétovázva állt meg és maga körülnézve a hallban látja, hogy egy csomó gyerek van a szomszéd szobában. Bemegy a gyerekek nappalijába, ahol vagy 40 gyerek ült, heverészett, vagy játszott valami kis játékkal, vagy ronggyal, amint egy ilyen gyerek már játszani szokott. Az orosz leült a szoba közepén lévő padra két ott levő gyermek, közé, ha jól emlékszem éppen a két kis Szigethy gyerek volt, kik

¹² Sztéhlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap 294.

hirtelenszöke, kék szemű, szelíd arcú gyerekek voltak. Elkezdí az orosz a két gyerek fejét simogatni. Majd motyogva magyarázza a körülötte állóknak, hogy neki is volt két ilyen kis gyereke, akiket a fasiszták megölték. Igazán részvételt vesszük körül és én még magyarázom neki, hogy ezeknek a gyerekeknek a szüleit is megölték a fasiszták, amire egyszerre csak kókadó fejjel, de feláll és ködös tekintettel néz rám, majd int nekem, hogy dáj. Menjek előtte. Felmegyünk az emeletre, majd onnét a padlásra és a padlás lépcsőn hátrapillantok, hogy tud-e követni a meredek lépcsőn, amikor meglátom, hogy pisztolytáskájából most csatolja ki a pisztolyát. Amikor a padlásra felérünk, szerencsére ott van két gondozónő és egy pár gyerek, akik éppen a padlást takarítják. Talán ez mentett meg a lelövéstől, mert az emberek láttán kijózanodott valahogy szegény. Lehet, hogy az alkoholtól ködös agyában a gyermekeire való emlékezés a bosszú indulatát keltette fel benne és csak azt érezte, hogy meg kell ölnie valakit, hogy megnyugodjon. Ennyire kiszámíthatatlanok ezek az emberek. Végül is aztán egészen békésen ment le megint és hagyta el a házat.”¹³ Ez a szövegrész teljes mértékben kimaradt a Kádár-korszakban kiadott változatból. Végezetül, tehát egyértelmű, hogy jelentős tartalmi különbségek vannak a két változat között, amelyről az érdeklődő maga is meggyőződhet, hogyha kézbe veszi a két kiadást.

¹³ Sztehlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap. 324-325

SÁRY PÁL

Monográfia a sárospataki református jogakadémia történetéről

A magyarországi jogászképzésben a 18. század derekától a 20. század derekáig fontos szerepet töltöttek be a jogakadémiák, melyek többsége egyházi tanintézet volt. 1900-ban a három királyi jogakadémia (Kassa, Nagyvárád, Pozsony) mellett négy református (Debrecen, Kecskemét, Máramarossziget, Sárospatak), két római katolikus (Eger, Pécs) és egy evangélikus (Eperjes) jogakadémia működött. A mai jogásztársadalom keveset tud e tanintézetekről, melyek a jogászképzés mellett jelentős kultúrpolitikai feladatokat is elláttak, nagymértékben hozzájárultak a jogi műveltség általánossá tételéhez, s a tudományos pályán is sokakat elindítottak. Éppen ezért öröndetes, hogy 2019-ben kiváló monográfia jelent meg a sárospataki református jogakadémia történetéről.¹

Sári Pál

A mű szerzője, Finkey Ferenc (1870–1949) Sárospatakon született, itt végezte gimnáziumi és jogakadémiai tanulmányait. A kolozsvári egyetemen tett jogtudományi szigorlatai után, 1893-tól 1912-ig Sárospatakon, majd Kolozsvárott, Pozsonyban és Szegeden tanított büntetőjogot. Tanulmányutakat tett Nyugat-Európában és 1910-ben részt vett a washingtoni börtönügyi kongresszuson. 1923-ban Budapestre költözött, ahol koronaügyész-helyettesé, kúriai tanácselnökké, majd koronaügyésszé nevezték ki. Közben a református egyházon belül is fontos tisztségeket töltött be. Termékeny szakíró volt, monográfiái és tanulmányai a büntetőjog minden területére kiterjedtek. Kimagasló tudományos munkássága elismeréseképpen 1908-ban az MTA levelező, 1929-ben rendes, 1938-ban tiszteleti tagjává választották. Nyugállományba vonulása után – mint írja – erkölcsi és szívbéli kötelességének érezte, hogy több mint ötvenéves írói pályája befejezésül megírja a sárospataki jogakadémia történetét; mindig vallotta ugyanis, hogy Patakon szerezte meg azt a szellemi tőkét, mely megalapozta későbbi – Isten kegyelméből befutott – fényes karrierjét. 1943-ban készült el a kézirattal, melyet a következő évben elküldött Sárospatakra. Miuután budapesti lakását 1945-ben szétbombázták, visszaköltözött szülővárosába. Kézirata a főiskola levéltárában közben elkallódott, majd 1948-ban hiányosan került elő; a hiányzó részt ezért röviddel halála előtt újra kellett írnia. A mű kiadására azonban hosszú ideig

¹ Dr. Finkey Ferenc: A sárospataki református jogakadémia története 1793–1923. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Dr. Szathmáry Béla. Sárospataki Református Kollégium, Sárospatak, 2019. 219 p.

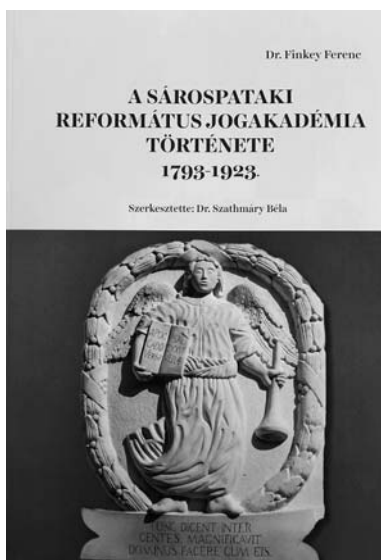
nem került sor. Ezt a hiányosságot pótolta Prof. Dr. Szathmáry Béla bíró, egyetemi tanár, aki a kéziratot – mely idő közben ismét hiányossá vált, s ezért a munkapéldányok alapján újra kiegészítésre szorult – jegyzetekkel ellátva sajtó alá rendezte, s elérte azt, hogy a mű Finkey halálának 70. évfordulóján könyv alakban megjelenhessen.

A mű első fejezete a jogi oktatás egyetemes történetét és főbb nyugat-európai (német, francia, angol) modelljeit vázolja fel röviden. A következő fejezet a hazai jogi oktatás történetéről, az első egyetemeink (Pécs, Óbuda, Pozsony, Nagyszombat) jogi karairól, a református kollégiumokban meginduló jogtanításról és a jogakadémiák alapításáról szól.

A könyv fő részét a 162 oldal terjedelmű harmadik fejezet képezi, mely a sárospataki jogakadémia 130 éves történetét foglalja össze. A jogakadémia alapítása 1793-ban történt, amikor a Tiszáninneni Református Egyházkerület közgyűlése elhatározta, hogy a hazai jog tanítására külön professzort hív a főiskolára. E jelentős lépés fontos részét képezte annak a programnak, amit Vay József (1750–1822) főgondnok dolgozott ki a főiskola fejlesztése és korszerűsítése érdekében. Kövy Sándor (1763–1829) debreceni ügyvéd vállalta a felkérést, aki 36 éven át nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel végezte munkáját. Sokan miatta mentek Patakra tanulni, Kossuth Lajos is tanítványai közé tartozott.

Kövy névéhez fűződött a „Páncél vármegye” és a „Páncél királyi tábla” megszerzése, melyek keretei között a joghallgatók játékos élvezettel ismerhették meg a vármegyei életet, gyakorolhatták a közgyűlések rendjét, az országos, illetve a megyei jelentőségű ügyek megvitatásának módját, az ékesszólást, elsajátíthatták a törvénykezés menetét, az ítéltábla eljárásának szabályait. Finkey szerint elismerésre méltó erényei mellett Kövyt túlzott konzervativizmus jellemezte; mereven ragaszkodott a rendi alkotmány jogi rendjéhez. Latinul tartotta előadásait, elutasította a Kazinczy-féle nyelvújítás gondolatát és a magyar nyelvű nemzeti művelődés programját. Latin nyelvű magánjogi tankönyve (*Elementa juris prudentiae Hungaricae*) hat kiadást ért meg. Kövy egyik kiváló tanítványa, Fogarasi János (1801–1878), aki később akadémikus lett, s nyelvtudósként, zeneszerzőként és néprajzkutatóként is hírnevet szerzett, e tankönyvet magyarra fordította, mely így (*Magyarhoni magános törvénytudomány elemei* címmel) még további hat kiadásban jelent meg.

1829-ben Kövy utódja egy másik tanítványa, Gortvay János (?–1883) pesti ügyvéd lett, aki 24 éven át működött Patakon a hazai jog tanáraként. Az oktatás gyakorlatiasabbá tétele érdekében felélesztette a mestere idejében működő diákszervezeteket „Nándor vármegye” és „Nándor királyi tábla” néven. Tanítványai közül leginkább Szemere Bertalan emelkedett ki.

A szabadságharc leverését követő önkényuralmi évek alatt a jogakadémia működése szünetelt (a Bach-korszak évei alatt Magyarországon az osztrák jogot kellett alkalmazni, s csak azt lehetett tanítani németül). Az 1861-ben tartott Országbírói Értekezlet – a társadalmi és gazdasági fejlődésre tekintettel lényeges változtatásokkal – visszaállította hazánkban a magyar jog alkalmazását, ami – Finkey megfogalmazása szerint – elengedhetetlenné tette „a magyar jogi oktatás megszakadt fonalának újrafelvétele és jogi tanintézeteink korszerű átalakítását.”

A jogtanítás így 1861-ben Patakon is újra indult, új tanterv alapján, mely szerint a joghallgatók egy évig bölcsészeti, majd két évig jogi tárgyakat hallgattak. A jogakadémia újraindítása (s egyúttal a református tanítóképző és a tápintézet felállítása) báró Vay Miklós (1802–1894) fáradozásának volt köszönhető, aki az egyházkerület és egyben a főiskola főgondnoki tisztségét töltötte be. Ideiglenesen két gimnáziumi tanár kezdte meg a jogtanítást, majd 1863-ban Emődy Dániel (1819–1891) került a jogakadémia élére, aki 28 évig működött Patakon. Emődy a márciusi ifjak közé tartozott, ügyvédi munkája mellett hírlapíróként tevékenykedett, Kossuth kormányzósága idején a forradalmi kormány hivatalos lapját szerkesztette. Személyében Finkey szerint „a pataki jogakadémia második Kövyt nyert”, aki azonban – Kövy merev konzervatívizmusával ellentétben – teljesen új, a társadalmi és politikai változásoknak megfelelő szellemet hozott magával. Mellette két további jogtanár, Antalfi János (1828–1885) és Nemes Ferenc (1834–1898) kezdte meg működését a főiskolán.

1874-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium elrendelte a jogi tanintézetek négyéves tanfolyamra való átszervezését. Trefort Ágoston miniszter célja a jogakadémiákon folyó képzés színvonalának emelése volt. A jogakadémiák innentől kezdve csak abban különböztek a tudományegyetemek jog- és államtudományi karaitól, hogy nem rendelkeztek a tudori szigorlatok elfogadásának (*promotio*) és az egyetemi magántanári képesítés megadásának (*habilitatio*) jogával. Ugyanekkor óriási csapást jelentett a jogakadémiákra nézve az ügyvédi rendtartásról szóló törvénycikk, mely az ügyvédi vizsgára bocsátás feltételévé tette a jogtudorság elnyerését, amire csak az egyetemeken volt lehetőség. Az ügyvédi pályára készülők innentől kezdve a jogakadémiák helyett a budapesti vagy az 1872-ben felállított kolozsvári egyetem jogi karára jelentkeztek.

1875-ben – az említett jogszabályoknak megfelelően – a pataki jogakadémián folyó képzést is négy évfolyamossá bővítették. Az ekkor kezdődő új, virágzó korszak két meghatározó tanáregyenisége Ballagi Géza (1851–1907) és Szánthó Gyula (1846–1930) volt. Az 1875-től 27 éven át Patakon tanító Ballagi fő tárgya a politika (államtan) volt. Már joghallgató korában magyarra fordította Bluntschli politikai pártokról szóló híres munkáját. *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig* című, 847 oldalas művének megjelenése után az MTA levelező tagja lett, majd *A nemzeti államalkotás kora (1815–1847)* című, 724 oldalas könyvének kiadása után az MTA rendes tagjává választották. A helyi közéletben is aktívan részt vett, fontos szerepe volt abban, hogy a Bodrogon vashíd épült és a kisváros utcái aszfaltburkolatot kaptak. A sárospataki népbankot az ő elnöklete alatt alakították át takarékpénztárrá.

Az evangélikus hitű (az eperjesi jogakadémiáról meghívott) Szánthó Gyula szintén 1875-ben kezdte meg a 35 évig tartó pataki jogtanári működését. Ő volt a „Bodrogparti Athén” első hivatott római jogásza. Mint kitűnő fordító több híres francia és német művet ültetett át magyar nyelvre.

A jogakadémia közben szépen bővült, új épületszárnyat kapott, s 1896 őszétől már nyolc rendes jogtanárral rendelkezett. A joghallgatók száma az 1874 és 1914 közötti évtizedekben 33 és 135 között ingadozott. A kiegyezést követően kibontakozó fejlődés hatására az ifjúság szellemi élete is fellendült. A főiskolán egyre több ifjúsági egyesület kezdte meg működését. Ezek közé tartozott a Magyar Irodalmi Önképző Társulat, az Énekkar, az Ifjúsági Olvasókör, a Zeneegylet, a Gyorsíró Egylet, a Sakkegylet, a Tornaegylet, az Önkéntes Tűzoltó Egylet, a Jogászegylet és a Hittan Hallgatók Segélyegylete.

Bár Finkey nem említi, 1912-ben súlyos csapást jelentett minden jogakadémia számára az igazságügyi szervezeti és eljárási szabályokat módosító törvénycikk, mely a gyakorlati bírói vizsgálat feltételévé tette a jogtudori oklevél megszerzését. Innentől kezdve tehát jogakadémiai végzettséggel már nem lehetett bírói pályára lépni. Tovább rontotta a jogakadémiák helyzetét, hogy ugyanebben az évben az egyetemek száma kettőtől négyre nőtt: felállították ugyanis a debreceni és a pozsonyi egyetemet, melyeken rövidesen jog- és államtudományi kar is indult.

1916-ban a csökkenő hallgatói létszámmal tekintettel felmerült az a gondolat, hogy a jogakadémiát a teológiai fakultással együtt érdemes lenne átköltöztetni Miskolcra. Az akadémiai szék e javaslatát azonban az egyházkerület közgyűlése elvetette. A jogakadémia működésének utolsó, egyre több nehézséget hozó évtizedében a tanárok közül Buza László (1885–1969) és Trócsányi József (1881–1958) emelkedett ki.

A háborús vereség és a trianoni katasztrófa hatalmas gazdasági és pénzügyi válságot eredményezett az egész ország életében. Trianon után hat jogakadémia működött még rövidebb-hosszabb ideig. 1923-ban a kormány a jogakadémiák anyagi támogatását megszüntette. Ez a kormányzati döntés vezetett oda, hogy az egyházkerület közgyűlése 1923 őszén kimondta a sárospataki jogakadémia „szüneteltetését”, bízva abban, hogy ez az állapot csupán átmeneti lesz. Ugyanebben az évben a pécsi katolikus jogakadémia beolvadt a Pozsonyból Budapestre menekült, majd onnan Pécsre helyezett tudományegyetem jogi karába. A Máramaroszigetről Hódmezővásárhelyre menekült református jogakadémia 1924-ben szűnt meg.

Könyvének negyedik, rövid záró fejezetében Finkey az akkor aktuális „jogakadémiai kérdést” elemzi. Arra a konklúzióra jut, hogy a még működő három jogakadémiát több okból is nagy kár lenne bezárni. Mint tudjuk, a kommunista államhatalom az egri katolikus, a kecskeméti református és az Eperjesről Miskolcra menekült evangélikus jogakadémiát 1949-ben, vagyis éppen Finkey halálának évében szüntette meg.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a könyv méltó emléket állít annak a jogakadémiának, mely – a szerző szavait idézve – „130 évi élete alatt hűségesen és eredményesen töltötte be hivatását, a magyar ifjúság egy részének hazafias és vallásos közéleti emberekké nevelése, szilárd jellemű, erkölcsös állampolgárokká pallérozása nemes munkáját.”

Machaerus és a magyar történelem

Keresztelő Szent János élete és mártíromsága számos ponton összefonódott és párhuzamba állítható Jézuséval, aki anyai ágon rokona is volt. Szent Lukács János születésének körülményeivel, Szent Márk János pusztai prédikációjával kezdi evangéliumát. Jézus maga is megkereszteltette magát Jánossal. Ő azonban nyíltan megvallotta: „*Nem a Messiás vagyok, hanem csak az előgutára.*” majd: „*Neki növekednie kell, nekem kisebbednem.*” (Jn.3.28,30)

Keresztelő Szent János bebörtönzését és lefejezését nemcsak az evangéliumok, de egy korabeli történetíró, Josephus Flavius is leírja, és ezáltal a történettudomány számára is hitelesíti az evangéliumi eseményt. Keresztelő Jánost, aki a Jordán folyó vidékén hirdette a bűnbánat keresztségét a bűnök bocsánatára és a Messiás közeli eljövetelet, Heródes Antipász negyedes fejedelem parancsára fogták el és vitték a Holt-tenger partján magasodó Machaerus várának tömlöcébe. Machaerus királyi palotájában zajlott Heródes hírhedt születésnap lakomája, amikor Salome tánca „jutalmaként” – anyja, Heródiás tanácsára - Keresztelő Szent János fejét kérte. „*A király igen szomorú lett, de az esküre és a vendégekre való tekintettel nem akarta elutasítani. Azon nyomban küldte a hóhért, azzal a paranccsal, hogy hozza el János fejét. Az ment és lefejezte a börtönben, és tálcára téve elhozta a fejét, odaadta a leánynak, a lány pedig átnyújtotta anyjának.*” (Mk 6.26-28) János küldetése beteljesedett ezen a napon.

Az eredeti helyszínen, a jordániai Machaerus hegyén 2009 óta folytat régészeti felvárásokat a Vörös Győző vezette magyar kutatócsoport, de az ásátások még nem fejeződtek be, csak féldőnél járnak. Rendkívül jelentős kutatástörténeti esemény zajlik most magyar vezetéssel. Machaerus, Keresztelő Szent János lefejezésének helyszíne és annak időpontja azonban nem csak az utóbbi években számít fontos eseménynek a magyar nemzet életében.

Az egyházi év Jézuson és Szűz Márián kívül csak Keresztelő Szent Jánosnak ünnepli meg születése napját, június 24-én, éppen fél évvel Jézus születése előtt. Az évkörben ez a nyári napforduló, a magyar nyelvterületen Szent Iván napja, ekkortól indul meg a nappalok rövidülése, ahogy neki is kisebbednie kellett.

János kivégzésének emléknapja augusztus 29-e szintén jeles nap a magyar hagyományban, *Nyakavágó János, Nyakavesztő János* ünnepe, mely naphoz sajátos hiedelemvilág kapcsolódott. A vértanú fejét a középkorban kifaragták vagy tál fenekére festették. Érintésével a fejfájást gyógyították. A régi ember azt tartotta, e napon nem jó tálból enni, csak lábasból, és ekkor nem tanácsos szabni, varrni. A görögkatolikusok ekkor csak gyümölcsöt ettek és kést nem használtak, a ruszinok semmi olyat nem ettek, aminek feje van, a németprónai németek pedig káposztafejekre ütögettek, közben Jánoshoz könyörögtek, hogy a káposztának szép feje legyen.

Szent János nyakavágását számos képzőművészeti alkotás is megörökíti a Kárpát-hazában. Kisszeben neki szentelt 14. századi templomának szárnyasoltára 8 táblaképen örökíti meg életét és halálát.¹ A felső-árvai Oravka (Kisárva) 17. századi Keresztelő Szent János fatemplomában 14 képből álló festménysorozat mutatja be élettörténetét.² A Somogy megyei Tarany templomában barokk freskó ábrázolja a fővétel.³

János fejének tiszteletét őrzi Felvidéken a jánosgyarmati, a szebellébi és a tájói faragott Szent János-tál.⁴ 1526-ban Perényi Imre nádor Szent János fejével kidomborított és drágakövekkel ékesített kristály tálcákat ajándékozott a gyulafehérvári székes-egyháznak.⁵

Nyakavágó Szent János napja a magyar történelemben is többször fájdalmas, tragikus szerepet játszott. A törökök is jól ismerték e keresztény ünnepnap jelentőségét, legfontosabb hadi eseményeik – és a mi veszteségeink – ezen a gyásznapon következtek be. A török sereg magyarországi hadjárait általában április végén, Szent György napján indította el, amikor járhatóvá váltak a balkáni hegyek útjai, így július elejére érte el a magyar területeket.

Szulejmán első hadjáratát 1521-ben Magyarország ellen vezette. A ruméliai hadsereg július 7-én vette be Szabács várát, majd ők is az anatóliai sereg által körülvárt Nándorfehérvár ellen vonultak. A mintegy hétszáz szerb és magyar katona 66 napig hőiesen védte a várat, tucatnyi rohamot vertek vissza. Ezt a későbbiekben egyetlen magyar végvár sem tudta megismételni. Nándorfehérvár védelme a jól ismert Eger és Szigetvár ostromához hasonlítható. Mivel felmentő hadak nem érkeztek, a tizedére apadt várórség augusztus 29-én megadta magát. Szulejmán a vár elfoglalását rendkívüli sikernek könyvelte el, a napot szerencsenapjává tette meg, és később is megpróbálta erre a napra összpontosítani haditetteit.

A déli végvári vonal legfontosabb várainak elfoglalásával szabaddá vált az út az ország belseje felé. Pontosan öt évvel később Keresztelő Szent János fejevételének napján délután a mohácsi síkon hősies küzdelemben vérzett el az ország. Brodarics István kancellár leírásából tudjuk, hogy a fiatal Perényi Ferenc váradi püspök az ütközetet megelőző haditanácsban kasszandrai jóvendölést mondott a királynak: „*azt a napot, amikor majd megvívják a csatát Tomori Pál barát vezetésével (mivel hogy így határoztak), a Krisztus vallásáért megült húszezer magyar mártír emlékének kell szentelni!*”⁶ Még hozzátette, hogy a kanonizáció ügyében a kancellárt kell az örök városba küldeni, ha

¹ Méry Gábor-Jankovics Marcell: Kisszeben Keresztelő Szent János temploma, Méry Ratio kiadó, Somorja, 2015. 34–39.

² Udvarhelyi Nándor: Magyír szentek temploma. Kairosz kiadó, Budapest, 2013. 134–151.

³ Barokk freskófestészet Magyarországon II. MMA kiadó, Budapest, 2020. 168–175.

⁴ Radocsay Dénes: A középkori Magyarország faszobrai. Akadémiai kiadó, Budapest, 1967. 176. 211.; Kampis Antal: Középkori faszobrászat Magyarországon. Officina, Budapest, 1940. 301.

⁵ Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története, fő tekintettel az egyházi intézetekre. III. MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1876. 190.

⁶ Brodarics István: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Magvető Kiadó, Budapest, 1983. 40.

ugyan életben marad. Perényi Ferenc hősi halált halt a csatában, levágott fejét állítólag Budára vitték Szulejmán szultánnak. Valószínűleg ezért ajándékozta a Perényi család az említett Szent János-tálcákat a gyulafehérvári székesegyháznak.

1816-ban Király József pécsi püspök klasszicista kápolnát építtetett a mohácsi ütközetben elesettek emlékére. A kápolnában ifj. Dorfmeister István két olajképe látható, az egyik a mohácsi csatát, a másik Lotharingiai Károly 1687-es nagyharsányi győzelmét örökíti meg. Négy mennyezetfreskó János vértanúságát ábrázolja. A püspök kezdeményezésére Nyakavágó Szent János napját Mohács népe fogadalmi ünneppé, VII. Piusz pápa pedig búcsúnappá nyilvánította, melyet máig, újabban a rákövetkező vasárnap meg is ül. Mint a helyiek mondják: amint Heródes Jánosnak a fejét vétette, úgy vette a török nemzetünk fejét, a királyét is.⁷

Ebben az évszázadban még két fontos esemény zajlott Nyakavesztő János napján. 1532-ben e napon fejeződött be Kőszeg várának ostroma. A kis vár Jurisics Miklós vezetésével több mint három hétig állt ellen a hatalmas túlerőnek. A végső roham előtt azonban megegyeztek, a szultán felajánlotta a várvédőknek, hogyha a törökök kitűzhetik a lófarkas zászlót, a védők a várban maradhatnak. Így is történt, a szultán betartotta ígéretét, serege pedig elvonult.

Bizonyára tudatosan ugyanerre a napra időzítette 1541-ben Szulejmán Buda várának elfoglalását, Mohács után éppen másfél évtizeddel. Miközben a szultán magához kéréte a csecsemő János Zsigmond királyt és a vezető magyar urakat, janicsárok szívrogtak be a várba, a meglepett őrséget lefegyverezték, a Nagyboldogaszony-templom tornyáról leverték a keresztet, és helyére a félholdat tűzték ki. A magyar királyok székvárosa így került török kézre.

A tizenöt éves háború során a keresztény csapatok többször is próbálkoztak Buda várának visszafoglalásával. A környékbeli várak közül 1601-ben Székesfehérvárt sikerült is elfoglalni, de csak egy évig tudták megtartani. 1602 augusztus 29-én két és fél heti kemény ostrom után, amikor a várvédők létszáma a felére apadt és felmentő seregre nem lehetett számítani, az egyik alparancsnok egyezkedni kezdett a törökkel, szabad elvonulás fejében az erősség feladását ajánlva. A fegyelem megbomlását kihasználva a törökök betörték a várba, a védők nagy részét lemészárolták és a parancsnokot fogságba ejtették. Ismét Nyakavágó János napján került török kézre egy fontos magyar vár, ez a nap tényleg a törökök szerencsenapjává vált.

Buda elfoglalása után 145 évvel, 1686 júniusától hatalmas nemzetközi keresztény sereg ostromolta a várat. Augusztus végére Buda török védőserege negyedére apadt, a felmentésre irányuló kísérletek mind elbuktak, és küszöbön állt a keresztények győzelme. A jeles nap erejében reménykedve még egy utolsó kísérletet tettek a törökök. Augusztus 29-én több ezer fős válogatott janicsár sereg próbálta magát átvágni az ostromgyűrűn, hogy segítséget vigyen a várba. A vakmerő vállalkozás azonban elbukott. Négy nappal később Buda felszabadult közel másfél évszázados rabságából, és néhány év alatt az egész országból sikerült kiverni a törököt.

⁷ Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium II. Szent István Társulat, Budapest, 1977. 236-237.

Az 1848-49 évi szabadságharc utáni megtorlás egyik fontos eseménye is Nyakavágó János napjára esett. E napon kelt Ferenc József kézirata Haynaunak, melyben felhatalmazást ad arra, hogy a „*legbűnösebb és legveszedelmesebb egyéneken*” a halálbüntetést végrehajtsák, és erről csak utólag kell jelentést tennie.⁸ Kilenc nappal korábban még az volt a parancsa, hogy a meghozott ítéleteket előzetesen fel kellett terjeszteni jóváhagyásra, és azok végrehajtásával várni kell, amíg a legfelsőbb utasítások meg nem érkeznek. Haynau táborszernagy tehát ekkor kapott szabad kezet a kíméletlen megtorlásra.

A 20. században mintha a szovjet hadsereg is ismerte volna e nap mágikus erejét. Bár az Úz és a Csobános völgyében már 1944. augusztus 26-án átlépték az országhatárt, és 28-án minden völgyben átlépték Székelyföld keleti határát, a nagy offenzíva 29-én kezdődött el a Gyimesi-szorosban. A völgyet feljebb két helyen zárta völgyzár, a szoros nyugati bejáratánál, Gyimesfelsőlőknál és utána 6 km-re Középlőknál. A szorost védők 29-én a Középlő előtti völgyzárig vonult vissza, feladva a Tatros völgyében Gyimesbükköt, Gyimest és Tarhavaspatakát. A következő napokban folytatódott a visszavonulás.

Keresztelő János fővétele napján nemzetünk is több alkalommal hozott nagy áldozatot. E gyásznapot a tragédiák, fájdalmas veszteségek, a szenvedés és a véráldozat határozta meg. A mi Machaerusaink tehát Nándorfehérvár, Mohács, Buda, Székesfehérvár, Arad vagy a Gyimesi-szoros is lehetnek.

---

⁸ <https://mek.oszk.hu/06100/06162/html/aradivo2859/aradivo2859.html>

MONOSTORI TIBOR

Beszélgetés Balogh Judit professzorral, az Egri Eszterházy Károly Egyetem oktatójával

Balogh Judit: Édesanyám magyar-történelem szakos tanár volt, ez biztosan orientált, bár édesapám meg matematikus volt, és gyermekként az autóban folyton logikai feladatokat adott nekem, amiket nagyon élveztem. Az első magával ragadó olvasmányélményem viszont már a történelemhez kötődött, mert beleszerettem a történelmi mondákba, utána meg a történelmi regényekbe. Már gyerekként magával ragadott a múlt, és rajongásig szerettem *A koppányi aga testamentumát*. Érdekes, hogy már akkor a kora újkor nyűgözött le. 10–12 éves lehettem, amikor rájöttem, hogy a dolgozatokat javító, fegyelmező édesanyám nem tud annyi szaktudományos munkát olvasni, amennyit szeretne, ezért kijelenttem, hogy én nem tanár, hanem történész szeretnék lenni, hogy csak azzal foglalkozhassak, amit ennyire szeretek. Úgyhogy elég tudatosan készültem arra, hogy a történelemmel foglalkozzam. Debrecenbe abszolút a családi hagyományokat követve mentem, mert a családukból mindenki ezen az egyetemen végzett addig, így valahogy egyértelmű volt, hogy oda felvételizzek. Az irodalom ma is nagy erő- és örömforrásom, noha ma már inkább lelkes befogadónak érzem magam.

Milyen hatások formáltak középiskolásként, majd egyetemistaként? Kik voltak azok a pedagógusok, történészek, akik hatással voltak rád intellektuális eszmélésed során, majd kutatói pályád kezdetén?

Középiskolásként a legnagyobb hatást sajátos módon a magyartanárom, Tóth Berci bácsi tette rám, akinek a révén Erdély szerelmese lettem. Az egyetemi éveim alatt a legfontosabb Orosz István és Rácz István tanár urak hatása volt. Orosz tanár úr nemcsak remek előadásokat tartott, amik már akkor interdiszciplinárisak voltak, a bennem való hite is nagyon bátorító volt. Rácz István oldaláról a hihetetlen tudósi alázata és a forrásokhoz való hozzáállása volt nagyon fontos. Az OTDK-n ismerkedtem meg Barta Gáborral, aki nagyon meggyőzőnek találta mindazt, amit Báthory Gábor székelypolitikájáról írtam, és vele kezdtem el dolgozni a doktori disszertáción is. Nagy fájdalom, hogy ezt követően csak rövid ideig dolgozhattunk együtt. Ő is azok között az emberek között volt, akik nyitottak voltak a másik gondolataira, feltevései előtt, és szívesen gondolkodtak együtt a náluk fiatalabb vagy hozzájuk képest mást gondoló diákjaikkal is. Ezt az oktatói, mesteri nyitottságot próbálom én is követni a tanítványaimmal. Már egyetemistaként Péter Katalin gondolkodásmódja, újszerű történetszemlélete fogott meg, és egész további pályámon az ő anyai szeretete, támogatása volt a meghatározó számomra. Nagyon hálás vagyok azért, hogy az egyetem elvégzésekor a Debreceni

Egyetem Történettudományi Intézete révén kaptam egy egyéves kutatási lehetőséget, aminek a felét egy doktoranduszcsere keretén belül Kolozsváron töltöttem a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Itt az erdélyi történészek csodálatos generációját ismerhettem meg, először és elsősorban Egyed Ákost, aki nemcsak a kutatás elkezdésében segített, de a családjába is fogadott, és akit a mai napig nagyon szeretek. Ő ismertetett meg többekkel, elsősorban Imreh Istvánnal, aki, Péter Katalinhoz hasonlóan, a kutatásaiban annyira új nézőpontokat hozott be, hogy valójában számos kérdésben felmutatta a székely társadalomtörténet kutatásának lehetséges új útjait. A vele való beszélgetések szintén meghatározóak voltak, csakúgy, mint Jakó Zsigmond és az ő gondolatai. De említhetném a méltatlanul kevésbé ismert Pataky Józsefet, aki egy fantasztikus úriember is volt, és aki mindenkinél jobban el tudta olvasni a székely peres iratok embert próbálóan olvashatatlan szövegeit. Ugyanilyen csodálatos élmény volt Kiss András, a nagy tudású kolozsvári levéltáros-történész megismerése is.

Erdélyből hazatérve derült ki, hogy szülővárosomban, Miskolcon bölcsészképzés indul az akkor még csak műszaki, jogi és gazdasági karokkal rendelkező egyetemen, így ott kezdtem el dolgozni. Ez az időszak egy hihetetlen szakasza volt az életemnek. Az induló történelem szakon ugyanis akkor elsősorban az Akadémia Történettudományi Intézetének történészei oktattak, így kollégája lehettem Hegyi Klárának, Heckenast Gusztávnak és Tóth István Györgynek is, akiktől nagyon sokat tanultam, csakúgy, mint Kubinyi Andrástól, aki évekig tanított Miskolcon, és akivel minden beszélgetés remek iskola volt, úgy, hogy közben nemcsak befogadtam, de azt is átéltem, hogy az én gondolataim, ötleteim is fontosak. Egy rövid ideig Péter Katalin is a kolléganőm volt itt, aki a későbbi kutatási irányaim mindegyikében támogatott. A későbbiek során sokat kaptam Horn Ildikótól, akinek a gondolkodásmódja sok területen hatott megtermékenyítően a munkáimra. Nagy hálaival emlékszem R. Várkonyi Ágnesre is, akiben szintén megvolt az a számomra csodálatra méltó képesség, hogy nagyon nyitottan és bátorító lelkesedéssel fogadta a fiatal kutatókat, közöttük engem is. Az Apafi-kor iránti érdeklődést például egyértelműen neki köszönhetem.

Miért választottad még (a fentiekén túl) a kora újkort, és miért a társadalomtörténetet? Hogy jutottál el szakdolgozatod témájáig, Báthory Gábor székelypolitikájáig?

A kora újkor elég egyértelmű volt, mindig is lenyűgözött ez a korszak, és nemcsak a történelme, de a művészete, építészete, zenéje is. A székelységet úgy kaptam, hogy valójában nagyon keveset tudtam róla addig mint társadalomról, a kötelező egyetemi megtanulandókon túl. Egy jó ideig vívtam is a témával, hogy vajon hogyan tudnék újat mondani róla. Egy idő után azonban feltűnt, hogy nagyon sok a toposz a témával kapcsolatban, ami sokszor elfedi a valós történeteket, és megnehezíti az árnyalt megközelítéseket. Így például az elhibázott fejedelmi politizálással maximálisan vádolható Báthory Gábor képe is teljesen sematikus volt, ami nem nagyon adott lehetőséget ennek a korszaknak az árnyalt elemzésére. Ez a pici szegmens, a székelypolitika vizsgálata is megmutatta, hogy mennyi tennivalónk van még egy uralkodói pálya értékelése kapcsán. A szakdolgozatomban még alapvetően tehát nem a társadalomtörténet, hanem az uralkodói politizálás szemszögéből vizsgáltam a székelységet, de természetesen a munka közben egyre jobban megismertem a társadalmat magát is.

Aztán végig kísérted a székelyek történetét a Szapolyaiak Erdélyétől II. Rákóczi Ferencig, különös tekintettel a társadalom- és várostörténetre. Melyek a legjelentősebb kutatási eredményeid?

A szakdolgozat elkészülte után, amit pozitívan fogadott Barta Gábor vagy Péter Katalin mellett Benda Kálmán is, kerestem a továbblépés lehetőségét, de bevallom, hosszú ideig még az öreg erdélyi történészek sem nagyon biztattak, mondván, hogy a székely társadalom annyira speciális, hogy erről valójában már minden lényegeset elmondtak, leírtak. Nagy kutatói szerencse, ha az ember megtalálja a maga terepét ilyenkor, és nekem segítségemre volt a hazai történettudományban ekkor még csak éppen megjelenni kezdő modern társadalomtörténeti vizsgálati módszerek megismerése. A mikrotörténet vagy a mentalitástörténet szemléletmódja szinte ösztönösen közel állt hozzám, és ez a fajta kutatói szemléletmód lehetővé tette, hogy az addigiakhoz képest újat tudjunk mondani a székely társadalomról, annak belső működéséről. Mert addig az volt a fő irány a székelységgel kapcsolatban, hogy egy atipikus közösség, amit a maga különlegességében, a primor-lófi-községek hármasságban lehet vizsgálni, a kiváltságai speciális rendszerében. Ekkor kerültek a kezembe az udvarhelyszéki protokollumok, amik a széki közösség belső életét mutatták meg, az alá- és fölérendeltségi viszonyokat, és kiderült, hogy nem a három rend merev elválasztása a domináns, hanem bizonyos családok kliensi hálózata, amik révén időről időre befolyásolni, olykor irányítani voltak képesek a széket vagy akár a Székelyföld jelentős részét is. Ezeknek a kliensi hálózatoknak a feltárása, a működésük modellezése számos, addig nehezen érthető politikai történetet is érthetőbbé tett. Ilyen például az 1562-es év, amikor a székelység elveszítette a korábbi, tradicionális kollektív nemesi kiváltságait, vagy a Bocskai-felkelésben a székelyek által betöltött szerep, de ebből a nézőpontból Bethlen Gábor székelypolitikája is értelmezhetőbbé vált. A bírósági jegyzőkönyvek, tanúvallomások számos település esetében még a szomszédsági viszonyok rekonstrukcióját is megengedik, ezt próbáltam megtenni Székelyudvarhely esetében, izgalmas eredményekkel.

A várostörténet azért érdekes valami, mert a széki központok közül valójában keveset nevezhetünk városnak, míg a kiváltságaik meg jóval többre engednek következtetni. Ez a különösség már doktoranduszként is foglalkoztatott és a magyar várostörténetírás egyik legnagyobb mestere, Bácskai Vera is támogatta a kutatásnak ezt az irányát.

Az eredményeim közül talán arra vagyok a legbüszkébb, hogy olyan vizsgálati szempontokat kezdtem alkalmazni a székely társadalommal kapcsolatban, amik révén lehetővé válik ennek a sajátos, de korántsem egyedülálló társadalomnak az összehasonlítása nemzetközi példákkal, és hogy a kliensi rendszerek vizsgálata révén a székelység belső működése is feltárhatóvá váltak.

Másik szakterületed az egyháztörténet, különös tekintettel a reformációra és a mentalitástörténetre. Az Egyháztörténeti Szemle alapító szerkesztőjeként hogyan látod, melyek most az uralkodó, vagy éppen divatos irányzatok az egyetemes és magyar egyháztörténeti kutatásokban?

Az egyháztörténet mint speciális diszciplína nagyon hasonló módszertani fejlődésen ment keresztül az utóbbi időben, mint a történettudomány többi része is. Azaz erősen hatott rá, mint mindig is, az aktuális korszellem, a különböző filozófiai irá-

nyok. A tudományosodó egyháztörténetírást hosszú századokon át az intézmény- és teológiatörténet foglalkoztatta, és mint ilyent, sokáig az egyháziak művelték. Ebből az következett, hogy egymás mellett léteztek a felekezeti egyháztörténetek, amik, bár egyre kulturáltabb formában, de mégiscsak a maguk szubjektív valóságértelmezésük szerint tálták az eredményeiket. Ráadásul, mivel itt az egyházról van szó, tehát valami transzcendens elem is szerepet játszik, az abszolút igazság igénye a többi irányzathoz képest is jelentősebb volt. Plusz természetesen volt egy erős apologetikus eleme minden felekezet egyháztörténetírásának. A 20. század felgyorsult szekularizációs folyamatai számos irányba nyitottak. Egyrészt megjelentek a „laikusok” az egyháztörténészek között, és ez a párbeszéd jót tett a témának is. Másrészt megjelent egy igény az összehasonlíthatóságra, a párbeszédre. Az én korszakomban a konfesszionalizációs elmélet nagy lökést adott a kutatásoknak, és ez nagyon megtermékenyítő volt. Ám minden trend csak addig jó, ameddig meg nem próbáljuk szolgálai alkalmazni, mert akkor újra csak megkötözi az embert. Az utóbbi évtizedekben egymás után születtek az elmélet használhatatlanságát bizonyító tanulmányok, amik épp olyan fontosnak bizonyultak, mint maga az elmélet, amiről sikerült bebizonyítani, hogy a német viszonyok között működő modell csak erős finomhangolással alkalmazható bárhol máshol. Ezért én nem is az elméleteket szeretem másolni, hanem a bennük rejlő új szempont lehetőségeit keresem, ami így már használható. Arra is rájöttünk a poszt-modern végére, hogy nincs értéksemleges történetírás, és hogy mindig lesz némi felekezeti elfogultság, hisz maga a történetíró szubjektum nem iktatható ki.

BALOGH JUDIT NAGYVÁRADON A RÁKÓCZIAK ÉS VÁRAD SZEREPÉRŐL TART ELŐADÁST 2019-BEN

A magyar történettudomány fantasztikus nagyságai ellenére sosem volt módszertan-tudatos, ez inkább kisebb körök sokszor meddő erőfeszítése volt. Én mégis fontosnak tartom, hogy már Péter Katalin is elolvasott minden, keze ügyébe került angolszász egyháztörténeti munkát, képbén volt a német iskolákkal is. Csak pár évtizede volt, hogy Molnár Antal az első között mutatta be a konfesszionalizációt mint fogalmat, mára pedig már a kritikák, recepciók is megszülettek. Ez jó, csakúgy, mint az a törekvés, hogy minél szélesebben értelmezzük az egyháztörténetet. Bizonyos vagyok benne, hogy a társadalomtörténeti, mentalitástörténeti megközelítés nagyon fontos új szempontokkal bővítette és bővíti jelenleg is az egyháztörténeti ismereteinket. Mivel az egyház nemcsak a papok és az intézmények összessége, hanem az egyes emberek, a hitet gyakorlók egésze is, sőt, ezért ezt is vizsgálunk kell. Az egodokumentumokban rejlő lehetőségeket még éppúgy nem aknáztuk ki, mint ahogyan az újonnan feltárt források tükrében újra és újra pontosításra szorulnak akár a legismertebb szereplők cselekedetei is.

A tudománymetria világában erősödő hivatkozási versenyt és növekvő kutatószámot látok. Mintha a magyar szakmai periodikák világa sokéves lemaradásban lenne: hiányzó DOI-számok és idegen nyelvű absztraktok, gyenge Q-besorolások.

Folyóirat-főszerkesztőként miként látod ezt a kérdést, és az Egyháztörténeti Szemle helyzetét és jövőjét a magyar piacon?

Ennek is két oldala van. Egyrészt a Hirsch-index és a hivatkozások számának hajszolása sokszor fals eredményeket is hozhat, főképpen, ha figyelembe vesszük, hogy például Kubinyi András vagy Benda Kálmán egészen kicsi, sokszor elérhetetlen műzeumi kiadványokban is közöltek nagyon fontos, kiváló tanulmányokat. Ma ez a szabadság nincs meg, némileg mókuskerékké válik a szakmánk. Ugyanakkor tény, hogy jogos igény lehet bizonyos mérőszámok bevezetése. Ezért nem tehetünk mást mi sem, mint hogy „előre menekülünk”. Ha moldáv folyóiratok képesek Q-besorolásokat szerezni, akkor ezt nekünk is meg kell tennünk. Jelenleg is átalakulásban vagyunk, DOI-regisztrációnk már van, és a Q-besorolásért dolgozunk. Ezzel nemcsak a folyóirat presztízsét akarjuk növelni, de a hazai történészársadalomnak is szeretnénk egy olyan publikációs lehetőséget biztosítani, amit el tud számolni a saját tudománymetriai értékei növeléséhez. Ugyanakkor mindezt úgy igyekszünk megtenni, hogy az uniformizálás mellett a régi karakterünket is meg tudjuk őrizni. Munka tehát sok van, de azt hiszem, hogy a magyar piacot elnézve jókor kezdtük el meglépni ezeket.

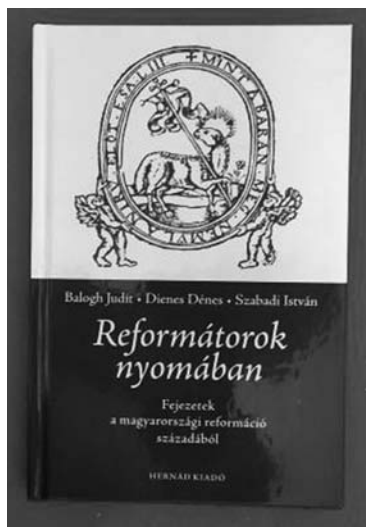
Világéleteredben vidéki egyetemeken dolgoztál, és lettél Miskolcon tanszékevezető egyetemi docens, majd Egerben egyetemi tanár. Nehezebb-e vidéki történészként jelen lenni a szakma fősodrában, és a kutatási eredményeket megismertetni a szélesebb nagyközönséggel, mint budapestiként?

Ifjan szerettem mondogatni, hogy Bach a világ végén meg tudta csinálni azt, amit Händel az akkori világ központjaiban. És számos tekintetben ez igaz is, hiszen, különösen manapság, bárhol lehet kutatni és fontos dolgokat leírni. Ugyanakkor Magyarország erősen egyközpontú hely a tudomány szempontjából is, ami azt jelenti, hogy egyszerűen fizikailag sem ugyanaz vidékről megjelenni a szakma fontos eseményein, mint villamosra vagy metróra, buszra szállni egy konferencia vagy levéltározás kedvéért. De alapvetően a munka fontos, amit bárhol lehet szerelemmel csinálni, és azt, hogy milyen vagy, nem a hely dönti el, ahol vagy.

Sokat kutatasz és írsz a puritanizmusról. Sokan még a szaktörténészek között sem tudják, hogy mik a legfontosabb különbségek az ortodoxia, a puritanizmus és a pietizmus között 16–18. századi kontextusban. Melyek ezek, és milyen felfedezéseket tettél ezen a téren?

Ma már ezek jóval ismertebbek, mint akkor, amikor én ezzel foglalkozni kezdtem. Ez akkor a legmélyebb belső hitéletem következménye volt. Ha időrendben szeretnénk haladni, akkor először a protestáns ortodoxia jelent meg, ami teljesen természetes, ez ugyanis a protestáns felekezetek identitásának kialakításával függött össze, a hitvallások aggályos megfogalmazása, annak teológiai védelme, a hitviták világa, ami egy erősen kognitív szakasz volt. Azonban a hit nem csupán, sőt sosem pusztán az agy tevékenysége, és a hívek többsége számára ez az apologetikára fókuszáló irányzat száraznak

tűnt. Ráadásul az ortodoxok tényleg a hitvallásra fókuszáltak, sokszor sem a liturgia, sem az egyházi társadalom nem került a figyelmük központjába. A puritanizmus általában és elsősorban a reformáció teljessé tételét tűzte ki célul. A puritánok érzékelték, hogy a reformátorok nem dolgoztak ki mindent a mindennapok hitgyakorlata tekintetében, valamint azt, hogy az első generáció még erősen benne állt a katolikus hagyományban. Mivel féltek a visszarendeződéstől és a saját identitásuk egyre határozottabb meghatározására törekedtek, már nemcsak a hitvallások megfogalmazását szorgalmazták, hanem a külsőségeket, a liturgiákat is igyekeztek minél egyszerűbbé, dísztelenebbé tenni, hogy egyetlen gesztusában se emlékeztessen a misére, amit ugye „kárhozatos bálványimádásként” értékelték. Arra is rájöttek, hogy a mindennapokhoz, a kegyesség napi gyakorlásához útmutatót várnak az emberek. Így megszülettek a puritán kegyességi irodalom gyöngyszemei és evangélikus részről a pietizmusban egyrészt az érzelmeket, az Isten iránti szerelem megélését hangsúlyozó művek. A pietizmus másik, nálunk sajnos kevésbé elterjedt iránya volt Francke hallei iskolája, aminek nemcsak az egyetemalapítás, tehát az oktatás, a tudomány fontosságának az elismerése volt a jellemzője, hanem a nagyfokú szociális érzékenység is. Sajnos a puritánok a katolicizmussal szembeni erős elhatárolódási törekvéseik következtében (ez a pietistákra nem volt jellemző) számos olyan elemet is kidobtak a liturgiából, amik a mai napig fájó hiányként jelentkeznek. Én elsősorban a magyar puritánokat kutattam. Mikor az 1990-es évek legelején belefogtam, Péter Katalin azt mondta, hogy szerintem ebben a témában mindent megírt már Makkai László. Nagy elismerés volt, hogy pár év múlva egy konferencián nagyon kedvesen ünnepélyesen visszavonta ezt, elismerve, hogy még számos elmondatlan és megíratlan dolog van e téren is. Az már a kezdetekben is látszott, hogy noha úgy tűnt, hogy az 1646-os szatmárnémeti nemzeti zsinaton felszámolták és ellehetetlenítették a puritanizmus hazai terjedését, ez nem volt így. Nemcsak a váradi Biblia vagy a váradi szellemi műhely bizonyítja ezt, de valójában Erdély egészét tekintve elterjedtek a puritán művek, a puritán szóhasználat. Ezt egyébként mára remek irodalomtörténészek kutatták/kutatják, fontos eredményeket felmutatva. Engem az egodokumentumokban megjelenő nyomai érdekeltek, a 17. századi nemesi életmód esetleges változásai a puritán tanítások hatására.

Visszatérve a székeleyekre: nemrégén fejezted be az akadémiai doktori disszertációd Apafi Mihály fejedelem székeley elitjéről. Miért ezt a témát választottad?

Én úgy nőtem bele az Erdélyi Fejedelemség kutatóinak táborába, hogy íratlan szabálynak tekintettük, Várad elveszte után nem vagy alig foglalkozunk Erdély kutatásával, és

valahogy az Apafi-kor hosszú ideig mostohagyereknek számított. Egy konferenciaelőadás erejéig már elmerészkedtem 1660 utánra is, és Várkonyi Ágnes nagyon biztatott, hogy ez jó irány, érdemes foglalkozni vele. Ez is sokat számított, de elsősorban a társadalomtörténeti érdeklődésem vezetett ebbe a korba, mivel ekkor Erdélyt tekintve ugrásszerűen megnőtt az egodokumentumok, a magánlevelezések, naplók, emlékiratok száma, ami igazi kincsesbánya a kutatónak. Ezek közül a források közül egyrészt máig sok a kiadatlan, másrészt a már kiadottak is egyelőre feldolgozatlanok, kiaknázatlanok. Emellett Apafi Mihály korszaka a székelység szempontjából azért is izgalmas, mert a székelyföldi elit tagjai közül többen váltak az országos politika meghatározó figuráivá, elég csak Béli Pál nevét megemlítenem, de ilyen volt Apor István, a Kálnokiak, vagy olyan, nem székely, de a Székelyföldön birtokos, tisztségviselő főnemesekét, mint Bethlen János kancellár vagy Bethlen Miklós udvarhelyszéki főkapitány. Az ő karrierjük, életpályájuk megismerése közelebb hozhat minket ennek a három évtizednek a megértéséhez is.

Társadalomtörténeti kérdések mellett minibiográfiákat is írtál, például a vargyasi Danielekről, a homoródszentpáli Kornis családról, vagy Lippai András székely hadnagyról. Milyen megoldandó kérdések várnak még a székely társadalom kora újkori történetét kutatókra?

Az a nagyon kellemes kihívás, hogy minél többet foglalkozom a székely társadalommal, annál több izgalmas kérdést találok, amit meg kellene oldanunk, vagy legalább pontosabb válaszokat kellene adnunk rájuk. A nemesi karrierök, mivel a kapcsolatrendszereiket is vizsgálom, egy egész struktúra működésébe engednek mélyebben belelátni, ami érthetőbbé teszi azokat a politikai döntéseket is, amiket korábban sokszor e kapcsolódások mélyebb ismerete nélkül igyekeztünk megmagyarázni. Az általad említett tanulmányok úgy születtek, hogy alapként a széki törvénykezési jegyzőkönyveket kutattam, ám ezt csak Udvarhelyszék esetében végeztem el. Azt gondolom, hogy érdemes lenne mindenhol megtenni, ahol ezek a források fennmaradtak, így Marosszék esetében mindenképpen. Ugyanígy számos fontos teendőnk van a székelyföldi városok, városi települések esetében, de nagy öröm, hogy ezt például tehetséges fiatal erdélyi kollégák már régen elkezdték. A kutatásaik fontos új eredményeket hozhatnak.

Kora újkorosként (is) kötelező feladat bevetni magunkat a levéltárak mélyére és alapkutatásokat végezni. Milyen élményeid vannak ezen a téren, és milyen nehézségekkel találkoztl?

Erdély történetével foglalkozóként a pályám elejétől meg kellett küzdenem a romániai levéltári anomáliákkal, amik változóak voltak, de sokszor megnehezítették a munkát. Jelenleg a kolozsvári levéltár nagyon gazdag családi levéltári anyagának egy számomra is fontos részlege elérhetetlen, immár évek óta. Ez komoly nehézséget okoz. A fotózás lehetősége annyit segített, hogy amikor még éppen kutathattam ezeket az anyagokat, akkor nagyon sok fotót készítettem, amiket most fel tudok használni. Ezenkívül pár nagyszerű fiatal kolléga az utóbbi években, még a lezárások előtt, nagyon komoly anyagmennyiséget fotózott le, és ez is hatalmas segítség.

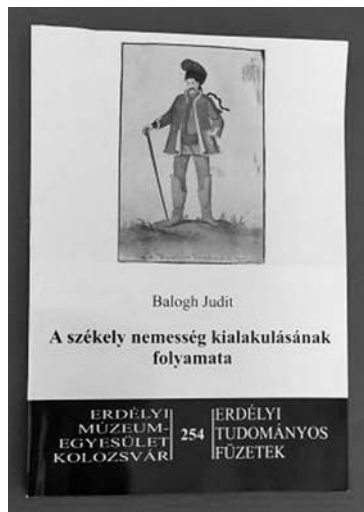
Újra és újra visszatérsz a kora újkor ismert és kevésbé ismert női szereplőihöz: Lorántffy Zsuzsanna mellett különösen nagy érdeklődéssel olvastam Massay Euláliáról (Mágochy Gáspárnéről), akinek testvére, Massay Margit volt Pázmány Péter anyja, illetve Leksei Sulyok Sáráról, Dobó István egri várkapitány feleségéről. Miért tartod fontosnak a változó női ethosz és szerepkonstrukciók kutatását, és milyen trendek jellemzőek a 16–17. századra?

Elégge ismert, sőt talán kissé elcsépett is már arról beszélni, hogy mennyire a férfiak történetét írtuk, írták, hosszú századokon keresztül, és hogy mennyire nehéz volt nőként a figyelem fókuszába kerülni, még akkor is, ha valaki egy-egy uralkodó-család tagja volt. Az említett nőalakok azért voltak érdekesek, mert Lorántffy Zsuzsanna kivételével nagyon kevés forrással rendelkezünk velük kapcsolatosan, pedig akár csak egy-egy elejtett mondatból is kiderül, hogy mennyire erős, döntésképes asszonyok voltak. A női szerepek alapvetően lassan és nagyon kevésbé változtak. Az említett asszonyok esetében igaz, hogy a reformáció követői voltak, márpedig itt azért volt némi átalakulás, hiszen a középkorban kézenfekvő Mária-kép számos aspektusa kiesett a minták közül, elsősorban a szüzi élet dicsérete, a szerzetesség, azaz a férj, család nélküli élet lehetőségei. A nő azonban még a reformáció társadalmában sem számított teljes értékűnek, nem voltak politikai jogai még akkor sem, ha például özvegyként a még nem felnőtt korú fia helyett vagy a férje helyett a főispáni feladatokat is ellátta. Jogai hivatalosan tehát nem voltak, mégis számos nő nagyon is komoly mozgásteret alakított ki magának. Ez persze erősen függött attól is, hogy a férjek ehhez hogy viszonyultak. I. Rákóczi György fejedelem például szokatlanul nagy teret engedett a feleségének, Lorántffy Zsuzsannának, akit még személyi kérdésekben, kinevezésekkel kapcsolatban is megkérdezett. Az özvegy Lorántffy Zsuzsanna pedig még ennél is nagyobb hatalomra tett szert, amikor Sárospatakon szinte egy párhuzamos fejedelmi udvart vagy második fejedelmi udvart működtetett. Persze itt is fontos megjegyeznünk, hogy ebben nagy segítségére volt kisebbik fia, aki szintén Sárospatakon élt.

Egy helyen úgy fogalmazol, hogy amikor a nemesasszonyok különösen aktívak, akkor bizonyos értelemben „normaszegést” követnek el, hiszen „férfias” tevékenységet folytatnak: mecénatúra, iskola- és gazdálkodásszervezés, egyháztámogatás. Ugyan-

akkor ezt a társadalom elfogadja rendkívüli, indokolt esetben. Milyen minták és változások fedezhetők fel a női szerep megítélésében?

A kora újkor – főleg nálunk – azért volt rendkívül különleges, mert a folyamatos hadakozás, sőt, a kétközpontúvá alakult Magyar Királyság azt eredményezte, hogy a nemességnek vagy hadban kellett lennie, vagy pedig, különösen a főúri elit tagjai, sokszor utaztak Pozsonyba, Bécsbe. Azaz az asszonyokra ez jóval nagyobb terheket rótt, sokszor kellett helyettesíteniük a férjüket akár egészen férfias tevékenységekben is. Ez azonban természetesen lehetőség is volt, és sokan éltek vele. Több esetben látjuk, hogy asszonyok tárgyaltak, hivatalos leveleket írtak ide-oda. Persze a legtöbb esetben a férjet képviselték, de a férfiak huzamosabb távollétei sok önálló döntést is megengedtek. Az, hogy nálunk éppen a 17. században szaporodnak meg a női magán-írásbeliség forrásai, szintén segítséget jelentett a nők megjelenésében, láthatóvá válásában. A levelező asszonyok mellett olyan nők is megjelentek, akik imakönyveket írtak (Vitéz Zsuzsanna, Báthory Zsófia), vagy Bethlen Kata, aki írónő, önálló alkotó volt. Tehát, ha nehezen is, de a kereteiket tágító asszonyok példái lassacskán segítettek abban, hogy apránként változzanak a női szerepekről alkotott sztereotípiák.

Oktatóként, egyetemi vezetőként hogyan látod az egyetemisták érdeklődési körének változását, pályaválasztásuk okait és a tanárképzés jövőjét?

Őszintén szólva ma már egyre többször vetik fel, hogy az oktatási rendszerünk valószínűleg minden szintjén reformokra szorul. Ahogyan a kísérleti régészet vagy a modern muzeológia az élményszerűség felé mozdul el, úgy azt látom, hogy a ma embere nagyon sok változást élt át rövid idő alatt, és a hallgatók egyre kevésbé képesek az úgynevezett „történeti gondolkodásra”. Azaz nagyon komoly tanulási idő még az érdeklődőknek is az a folyamat, amíg „megérkezik” egy adott korszak miliójébe, értékrendjébe. Márpedig enélkül aligha értjük meg a múltunkat. Úgy látom, hogy már jó ideje sajnos az igazán okos középiskolások közül csak a „szent örültek” jönnek hozzánk, így van egy nagyon tehetséges szelet és sok kevésbé motivált hallgató, akikből, meglehet, nagy energiabefektetéssel sokkal többet lehetne kihozni. Jelenleg azonban az oktatási rendszerünk minden szintje tele van fáradt és túlterhelt tanárokkal és diákokkal, ami nehezé teszi, hogy alkotó folyamatok induljanak el.

Hogyan fogalmaznád meg a történeti ars poeticát? A szavaidból és a tanulmányaidból is érződik, hogy akkor vagy a leginkább elememben, amikor mikrotörténelemmel,

egyéni sorsokkal és életutakkal foglalkozol, és ezeken keresztül mutatod be a társadalmi változásokat és trendeket.

A hallgatóknak szoktam viccesen mondani, hogy profi kukkoló vagyok. Már gyerekként is mindig izgattak az egyéni történetek. Mesélő kedvű nagyszüleimmel ezredszerre is elmeséltettem a történeteiket. Ma is úgy látom, hogy valójában minden, a nagy folyamatok is emberi történetekből szövődnek össze, és így sokkal jobban is érthetők. Ami nem jelenti azt, hogy a mikrotörténelem mellett ne tartanám fontosnak a folyamatok, tendenciák meglétének a kimutatását az egyes történelmi korokban. Ugyanakkor gyógyíthatatlan társadalomtörténész lévén nagyon érdekel az ember, az emberi közösségek. Talán emiatt van az is, hogy fontosnak tartom, hogy a történelmi múltat ne patetikus távolságtartással közelítsük meg, úgymond lehántsuk azt róla. Szeretem látni a legnagyobb hősöknek számító történelmi figurákat a maguk esendőségeiben, törekenységükben. Többször lenyűgözött már a franciák öniróniája, ahogyan még a kultikus történelmi örökségeiket is képesek akár humorral is látni. Azt hiszem, hogy egy állóképpé merevített hőroshoz kevésbé tudunk közel kerülni, mint egy olyan történelmi szereplőhöz, aki maga is érényekből és hibákból volt összerakva. Tudom, hogy sokaknak van igénye a múltban gáncs nélküli lovagok láttatására és látására, de én inkább azért próbálok tenni, hogy az embereket és a folyamatokat a maguk árnyaltságában közelítsük meg, csakúgy, ahogy a múltba vetített aranykorokkal is sok bajom van. Ha a felszínt megkaparjuk, akkor elég hamar kiderül, hogy múltba vetített aranykor csak a vágyaink között szerepel, vagy épp a saját vágyainkat vetítjük rá.

Nemsokára itt a karácsony. Hogyan várjátok és ünneplitek?

A családuknban a karácsony különösen fontos ünnep. Van egy nagyon mély hagyomány az ünneplésünkben, amit mi szülők a családujainkból hozunk és szerettünk volna átadni a gyermekeinknek. És persze ehhez hozzáadódtak a saját új szokásaink is, amikhez mára ugyanúgy ragaszkodunk. Az egész szívében az ünnep keresztény tartalma van, ami nemcsak a templomi közösséggel, a hívő közösségeinkkel való együtt ünneplést jelenti, hanem azt is, hogy már advent elejétől igyekszünk az elcsendesedésre, a közös szertartások megtartására és a személyes elcsendesedésre is. A férjem gyönyörűen gitározik, és sokat éneklünk ilyenkor együtt. A lányom már egyetemista, de ezek a közös imádságok, éneklések neki is fontosak. Karácsony este a legszebb és legmeghittebb része az estének a családi áhítat és közös éneklés, imádkozás. A mi nagycsaládi és nagyon hagyományos karácsonyi ünneplésünk olyan, mint egy különleges varázslat, ami minden évben nagyon hasonló. A karácsonyfákon szalmadíszek vannak, valamint azok a régi, családi örökségként megörzött üvegdíszek, amiket remélem, hogy a gyerekeink és az unokáink is fontosnak fognak tartani a saját családujaikban.

*(A beszélgetést a Újkor internetes folyóirat honlapján jelent meg első ízben
– ujkor.hu)*

Gondozás hittel, szeretettel

Munkám során mindig kiemelt figyelmet fordítottam arra, hogy a fenntartásunkban működő intézményekben az egyénre szabott fizikai és mentális gondozás-ápolás, valamint a szabadidős programok szervezése mellett biztosítsuk a szabad vallásgyakorlást az ellátottak számára. Fontosnak tartom az egyház képviselőivel történő kapcsolattartást és a kölcsönös együttműködést. Elmondhatom, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nagyon erős és jól működő kapcsolat van az egyházakkal, minden intézményünket látogatják az egyház képviselői, meghatározott napokon biztosított a szentmisén, istentiszteleteken való részvétel, gyónás és áldozás, valamint az úrvacsora. Természetesen, ha az ellátottak állapota lehetővé teszi, a helyi templomok látogatására is lehetőség nyílik. Célunk minden felekezethez tartozó lakónk hozzájuthasson a számára fontosnak tartott szertartáshoz, beleértve a fekvő ellátottakat is. Nagyon sok mélyen vallásos lakónk van, így a napi szintű imádságokra, éneklésekre, elcsendesedésre egyénileg és kisebb csoportokban is van lehetőség. A mentálhigiénés tevékenység során a programtervek rendszeresen tartalmaznak hiteleti tevékenységgel összefüggő foglalkozásokat, amelyeket a szociális és terápiás munkatársak tartanak. A teljesség igénye nélkül felsorolnék néhányat: egyházi ünnepekre való készülődés, bibliográfia, napi elmélkedés, egyházi énekek gyakorlása, felolvasás.

Ricsei otthonunkban, ahol pszichiátriai betegeket gondozunk, saját kápolna épült, ahová a lakók mindig nagy szeretettel látogatnak el. Sajószentpéteren említhetném a szenvedélybetegek részére nyújtott terápiás programot, amely a Minnesota-modell alapelveit követi. Megjelenik a programban a Máriapócsi Szendélybetegek Lelkigyakorlatának spiritualitása. A terápiás és szabadidős foglalkozások alatt az a cél vezérli az otthon munkatársait, hogy a betegekben megerősödjön a **hit**, hogy változtatni tudnak az életükön. Céljuk, hogy növekedjen bennük a **remény**, hogy felépülnek. Segítenek, hogy erősödjön bennük a **szeretet**, s ráébredjenek, hogy nincsenek egyedül a küzdelemben.

Putnoki intézményünk minden évben részt vesz a városi Szent Kereszt Plébánián az időseket köszöntő szentmisén. A Dél-Borsodi intézményekben rendszeresek a heti hittan foglalkozások, valamint új lehetőségként bevezetésre került a panachida, mely alkalmakon a halottakról emlékezhetnek meg a lakóink.

A gyermekvédelem területén egyházi átadásra került sor a nevelőszülői hálózat vonatkozásában. A Szent-Lukács Görögkatolikus Szeretetszolgálat, a Magyar Református Egyház Diakóniai Iroda valamint a Szent-Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató működteti tovább a szolgáltatást, akikkel szintén együttműködő kapcsolatot sikerült kialakítanunk.

A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság BAZ megyei Kirendeltségének alkalmazottai, valamint a fenntartásunkban működő intézmények dolgozói és lakói augusztus 2-án ellátogattak Szentkútra, s részt vettek a Porciunkula búcsún és szentmisén, ahol kiszolgáltatták a betegek kenetét. Hiszem, hogy a hit összekovácsolja a közösséget, elősegíti a gyógyulást.

Az egyházak képviselői, minden összefogással alkalmával személyes kisugárzásukkal, hittel, derűvel, hiteles életpélda-adásukkal buzdítják ellátottjainkat az öröm megtalálására és megélésére az intézményben, mely nagy segítség a mentálhigiénés munkánk során.

(Az írás 2022 augusztusában történt elkészültét követően szerzőjét a Belügyminisztérium helyettes államtitkárává nevezték ki)

KEGLOVICS JÁNOS

Messzire zengő hangja megéri a lelkeket

HARANGOK NAPJÁN AZ ŐRBOTTYÁNI HARANGÖNTŐDÉBEN

– Vegyék tudomásul, maguknak beharangoztak... – jegyezte meg tréfásan a mester, miután a tágas udvar csendjét megtörő harangzúgás elcsendesedett. Stílszerűen harangszóval, a műhely udvarán álló egyik harang megkondításával kezdődött a tartalmas előadás. Gombos Miklós harangöntő mester részletes betekintést adott a harangkészítés folyamatába, a harangöntés és a harangok szerepének évzredes múltra visszatekintő történetébe.

Népes csapat várta kíváncsian ezt a pillanatot az őrbottyáni harangöntőde udvarán, ahol a házigazda, hazánk egyetlen aranykoszorús harangöntő mestere a vendéglátónk. A Pest megyei kisvárosban immár hagyományosan évente július-

Keglovics János

ban rendezik a haran-

gok napját. A koronavírus-járvány miatt három évi kényszerszünet után az idén újra. Az esemény részeként ilyenkor megnyílnak a sokak számára misztikusnak tűnő öntőde kapui.

– A nándorfehérvári győzelem emléke hoz össze bennünket – kezdte a visszaemlékezést Gombos Miklós. – Hunyadi János csapatai 1456. július 22-én történelmi jelentőségű diadalt arattak a félelmetes túlerőben lévő török haderő ellen, és Nándorfehérvár emlékét őrzi a naponta megszólaló déli harangzó is. Ehhez kapcsolódunk mi is a harangok napja programsorozatával.

– A III. Callixtus pápa, értesülve az egyre fokozódó harcokról, elrendelte a napi háromszori harangozást – folytatta a mester. – Előbb a déli harangzó hívására a török veszély elhárításában kérték Isten segítségét a keresztény hívek, majd a győzelem hírére módosított rendeletén a pápa és

Gombos Miklós harangöntő mester

ezután már a törökökre mért megsemmisítő csapás miatti hálaadásért, a hős áldozatok lelki üdvéért szólaltak meg délben a harangok. A pápai bulla új értelmezést adott a harangozás korábbi gyakorlatának, hatására nőtt a harangok szerepe, a már meglévő harangok számának növelése vált szükségessé. Újabb öntődék alakultak, felfelé ívelő korszakát élte a korai harangöntés.

Mindezek a 14–15. századi történelmi események nagy hatással voltak az egyház életére, liturgikus gyakorlatára is. A harangok története, fejlődésük útja jelentős változásokon ment át. Hol voltak már azok a korai, kezdetleges, harangoknak csak jóindulattal nevezhető eszközök, amelyek leginkább a hangjelzések leadására, továbbítására szolgáltak. És ki ismerné jobban ennek az évezredes fejlődésnek a főbb jellemzőit, mint maga az aranykorszós harangöntő mester.

EGY KIS HARANGTÖRTÉNELEM GOMBOS MIKLÓSTÓL

A harang, amely ősidőktől a kereszténység nagy jelentőséggel bíró szimbóluma volt, sokkal régebbi, mint maga a kereszténység. Krisztus előtt 2-3 ezer évvel a kínaiak, az asszírok, az egyiptomiak már használtak öntött ércharangokat. A buddhisták pagodáinak tetőin aranycsengők csilingelnek, Tibetben az isteni bölcsesség jelképei a nyeles csengők voltak. A szibériai sámánok ugyanúgy csengőket viseltek öltözetükön, mint a zsidó főpapok köntösük szegélyén.

Az ókori Kínában, Indiában, Japánban is használtak már harangszerű eszközöket, amik alakjukban inkább méhkasra, vagy süvegcsukor-formára emlékeztettek, hangjukban is eltérőek voltak a ma használatos kehelyformájú harangoktól. Kínában a harang ősei többnyire terméshéjből, agyagból, kőből, később porcelánból és üvegből készültek, sőt bronzból már kezdetleges harangjátékot is gyártottak. Az előkelő mandarinoknak ilyen harangsorozatokat voltak felfüggesztve a házuk ajtaja fölé, hogy hangjukkal a vendég érkezését jelezzék a házigazdának. A Közel-Keleten Kr. e. 9. században már jól ismerték a harangöntés tudományát, főként bronzból öntötték a harangjaikat. Az ókori Egyiptomban arany- és ezüstharangokat is készítettek.

Indiában a halálos ítéletek végrehajtásának egyik eszköze a harang őse volt. Az elítéltet a mintegy 2 méter átmérőjű, cölöpökön álló üvegharang alá küldték, megkongatták a harangot, aminek irtózatos hangja, hangrezgései az illető azonnali halálát okozták.

A rómaiaknál a bűnözőkre úgy hívták fel a nép figyelmét, hogy kis csengettyűket akasztottak a nyakukba, melyek hangjukkal jelezték, hogy jobb tőlük távol maradni. A bűnös megalázásának másik módja a vesszőfutás volt, aminek során a hangosabb csengőhang hatására olyan mértékű haragra gerjedt a nép, hogy gyakran a maga kezébe vette a halálos ítélet végrehajtását.

Japánban békésebb célokra használták az ősharangokat. Ezek egészen más formájú, belül üreges, vastag falú agyagtárgyak voltak, gazdagon feldíszítve. Hangjukat úgy szólaltatták meg, hogy kívülről dorongokkal ütötték őket.

Köztudott, hogy a görögök már az ókorban is nagyon jó hajós népek voltak, jól tájékozódtak a tengereken, rengeteg árut hoztak-vittek a világ minden részébe. Az időjárás azonban nem mindig fogadta kegyeibe őket, sokszor se a napot, se

**Megkondul a több mint 200 éves
harang az öntőde udvarán**

táshoz hasonló hangot keltettek. Így adtak hírt egymásnak a közeli erdőkben vagy kazamatákban tartott istentiszteletekről, más egyéb egyházi eseményekről.

Sabinianus pápa 604-ben rendelte el a harangok egyházi célokra való használatát. A pápai rendelet és az időben hozzá közeli keresztényüldözések megszűnése után nagy lendülettel elkezdődött a templomépítések és a harangöntések kora. A változás legnagyobb pártfogója Nagy Károly német-római császár volt, aki vagyonából bőkezűen támogatta az eseményeket. Két híres harangöntő neve maradt fenn ebből az időből: Daggeaus és Essza, mindketten bencés szerzetesek voltak, őket kérte fel a pápa, hogy készítsenek újabb harangokat. Azért rájuk esett az egyházfő választása, mert ők korábban sokféle tárgyat öntöttek már bronzból az egyház részére: feszületeket, pásztorbotokat, keresztelő edényeket, templomkilincseket – hogy csak néhányat említsünk.

A nagy veszélyt a harangokra, a harangöntőkre a Kínából selyemúton érkezett puszkapor európai megjelenése jelentette. Az egyre terjeszkedő háborúskodás, az újabb hadászati eszközök iránti igény szükségessé tette a kezdetleges kézfegyverek mellett korszerűbb fegyverek alkalmazását. A kováspuskákhoz képest a puszkaporos ágyuk nagy előrelépést jelentettek. Hozzáértő kezek hiányában mi sem volt természetesebb, mint a harangöntők bevonása a tömeges ágyúgyártásba. A mesterek eleinte ódzkod-

a holdat, se a csillagokat, de még a partok mentén gyújtott magaslati tüzeket sem lehetett látni. Archimédesz, az ókori görög fizikus ezért a kikötők bejáratához bójákat rakatott a vízre, ezekre kis kolompszerű harangokat rögzítettek, és ahogy a hullámok ringatták a bójákat, a harangok hangja biztonságosan bevezette a hajókat a kikötőkbe.

A tengerészek könnyebb tájékozódását szolgálta a neves tudós egy másik találmánya is; a hajók orrába csengőt helyeztek el, mellyel bizonyos időközönként hangjelzést adtak. A hang alapján értesültek a hajósok egymás helyzetéről, hajóik egymás közti távolságáról. Szép hagyomány, hogy a nyílt vízi hajózásban ma is 10-12 kilós harangot helyeznek el a hajók orrában, noha már a legkorszerűbb navigációs eszközök vigyázzák a biztonságukat.

Az ókori Rómában a keresztényüldözések idején nem használhattak harangot, mert hangjával felhívták volna magukra az üldözők figyelmét. Ezért cserfaágból kopogtatásra alkalmas botokat vágtak, melyekre kis faharangokat függesztettek, s ezeket megrázva, harkály-kopogtatáshoz hasonló hangot keltettek.

tak az új feladattól, ennek ellenére az akkori hatalom az ágyúöntés mellett az erre a munkára alkalmas emberek kiválasztását és betanítását is feladatul tűzte számukra. A szakma új képviselői hamar rájöttek, hogy a jó alapanyagból lehet jó ágyúkat önteni, ezért a kész bronz beszerzéséhez a templomokat kezdték fosztogatni, az elrabolt, beolvasztott harangokból sorra különböző méretű ágyúkat öntöttek.

Bizánc ostroma idején a szultán szolgálatában állt egy Urbán nevű ágyúöntő – egyes feljegyzések szerint magyar származású volt –, aki hadászati szempontból a legjobb ágyúkat készítette a törökök számára. Róla jegyezték fel, hogy az általa készített mintegy 100 ágyú között több különösen nagy méretű is akadt. A Basilika névre keresztelt ágyúját például 60 ökör és 400 ember vonszolta az ostrom helyszínén és a hatalmas visszarúgásának csillapítására külön, speciálisan erre a célra tervezett építményben kapott helyet.

A Nagy Francia Forradalom sem volt szerencsés időszak a harangok szempontjából. 1790 körül és az utána következő évtizedekben Európa több országát érintő harcok során hozzátétőlegesen 100 ezer harangot szereltek le, olvasztottak be és öntöttek belőlük ágyúkat. Ebből a korból ismerjük Gábor Áron tüzér őrnagy nevét, aki azzal szerzett történelmi jelentőségű érdemeket, hogy ágyúöntőként a forradalom ügye mellé állt. Irányításával az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején, főleg az erdélyi területekről – korabeli feljegyzések szerint – 313 harangot gyűjtöttek be. Ezekből mintegy 90 ágyút készítettek a harangöntő műhelyek.

Az 1700-as évek végén, 1800-as évek elején volt egy másik, a harangokra nézve sorsdöntő esemény: az ipari forradalom. Hatására kezdett széles körben elterjedni az acélgyártás, aminek hullámai többek között az ágyúöntés korábbi gyakorlatában is nagy változást jelentettek. A műszaki szakemberek ugyanis rájöttek, hogy az acélból gyártott ágyúcsövek sokkal masszívabbak, szívósabbak, mint a bronzból készített társaik. Acélból ráadásul a korábbiaknál nagyobb hatókörű ágyúkat lehetett gyártani, így innentől kezdve a harangok – mint az ágyúöntés alapanyaga – kivonultak a hadiipar látóköréből. Eljutottunk odáig, hogy harangjaink, mint az ágyúgyártás alapanyagát biztosító forrás, a továbbiakban már nem voltak, és azóta sincsenek veszélyben. Végre betölthetik a nekik szánt küldetésüket: hirdetni Isten végtelen dicsőségét és szeretetét, imára szólítani a hívő lelkeket, bensőségessé tenni ünnepeinket szerte a világban.

MINT A MATR JOSKA-BABÁK...

A részletes történelmi visszatekintés, a „harangmese” után – ahogy a házigazda jellemezte előadását – a harangöntés gyakorlati részének szóbeli bemutatása, majd műhelylátogatás és filmvetítés következett. Gombos mester tréfásan a Matrjoskababák összerakásához hasonlította a harangöntést megelőző munkafázisokat.

– A magharang, az álharang vagy hamis harang és a köpeny úgy illeszkednek egymásba, mint ahogy az orosz játékbabák idomulnak egymáshoz – mondta, majd folytatta. – Egy új harang készítésének első fázisaként speciális műszerekkel bemérjük a megrendelést feladó templom többi harangjának a hangját, hogy a készülő harang kongása egybecsengő legyen a meglévőkkel.

A félig kész magharang

Az ál- vagy hamis harang, díszítésekkel és szövegekkel

A száradó köpeny

Ez az „csomagolás” egy 50 kg súlyú, frissen öntött harangot takar

„Levetkőztetett” harang, még tisztításra, csiszolásra vár

Kész, teljesen letisztított, Mezőcsátra kerülő harang

A megtervezés után kezdődhet is az érdemi munka. Az első lépés a magharang elkészítése. Fő alapanyaga az agyag, faggyú-viasz-grafit-keverékkel bevont felülete adja meg a harang belső formáját. Erre kerül az ál-, vagy hamis harang, ami végső állapotában a készülő harang pontos mása. Ez a hordozója a méhviasszból készített és a megrendelő által kért díszítéseknek, szövegeknek, feliratoknak. Az álharang feldíszítését az ecsetelés követi; tojás, cukor, samottliszt, agyag és feldarabolt emberi haj keverékéből álló masszát ecsettel viszik fel az álharangra. A felkent anyag megszáradva képezi a köpeny belső felületét. A köpeny az egész eddig elkészült sablont beborítja, belső felületén az álharangról átvett szövegek, díszítések negatív képével. Alapos kiegészítés és egyéb előkészületek után az álharang szerepe megszűnik, ezért azt lefejtik a sablonról. Az általa kialakított üres helyre, a mag és a köpeny közé öntik be az 1200-1300 Celsius fokra felhevített forró fémot. Az így elkészített öntőformát gödörbe helyezve, földdel szorosan körbedöngölik, csak az öntőnyílás marad szabadon, amin keresztül folyik be az olvasztóüstből

a vörösréz és az ón fortyogó ötvözete. Mielőtt megnyitnák a sistergő lávaként hömpölygő anyag útját, az öntőgödör szélén állva Istennek mondanak hálát és áldását kérve, a szentek szolgálatába ajánlják a készülő harangot. A közös imát követően kezdődhet az öntés.

Több napig tartó hűtés után a már kiöntött harangról eltávolítják a korábban rádöngölt földet, kiemelik a gödörből, fémig letisztítják, majd „megkoronázzák”, vagyis rászzerelik a templomtoronyban való felfüggesztéséhez és a megszólaltatásához szükséges, korábban mechanikus, az utóbbi időben inkább elektronikus vezérlésű eszközöket. Egy-egy harang elkészítése akár fél évig is eltarthat, és ebből az öntés mindössze néhány perc. A legtöbb időt az öntést megelőző teendők, és az utómunkák veszik igénybe.

A részletes szóbeli ismertető után filmvetítés következett, melynek során gyakorlatban is megtekinthették az érdeklődők a harangöntés munkafázisait.

A miskolci Szent Anna templomban is a Gombos-műhelyben öntött harang szól

A GOMBOS-MŰHELY HARANGJAI ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN

Az őrbottyáni műhely harangjainak többsége a Kárpát-medencében, illetve Magyarországon végzi egyházi szolgálatát, de a világ számos országában hirdetik a hitet, a szeretetet. Néhány ország a sok közül: Olaszország (Vatikán), Románia, Ukrajna, Oroszország, Németország, Kamerun, Tanzánia, Ausztria, Ausztrália, Mauritius, Dél-Korea, Spanyolország (Sevilla, világkiállítás 1992 – a Makovecz Imre tervezte magyar pavilon 14 harangból álló, kibővített oktáv hangterjedelmű harangjátéka, amit Gombos mester élete főművének tart.) A műhely egyik legutóbbi munkája a 10 esztendővel ezelőtt leégett krasznahorkai vár megolvadt harangja helyett új harang öntése volt.

Bajkó Ferenc – aki megszállott rajongóként mindent kutat, ami a harangokkal kapcsolatos –, az interneten közzétett állítása szerint hazánkban a harangok száma 12-15 ezerre tehető, bár erre vonatkozó pontos adat nincs. Ha a 3200 hazai településen egyenként legalább két templom van – írja –, minden toronyban két-két harang, egyszerű számtani művelet megkapni az aktív használatban lévő harangok számát. Ezek közül Gombos Miklós keze munkája legalább 1500 harangon fellelhető.

Miskolcon a Deszkateplom 2, a selyemréti római katolikus templom szintén 2 harangja készült Gombos Miklós, illetve apja, Gombos Lajos őrbottyáni műhelyében. A Szent Anna templom tornyában, a görömbölyi görögkatolikus templomban és a miskolctapolcai református templomban is a náluk öntött harang hívja imára, isten-

tiszteletre a híveket. Gombos Miklós készítette hat évvel ezelőtt a Miskolci Egyetem udvarán felállított lélekharangot is, amely rendszeresen megkonduló hangjával az egyetem elhunyt polgárainak – oktatóinak, dolgozóinak és diákjainak – állít örök emléket.

– A harang és annak hangja az egyik legszentebb adomány az emberiség számára – összegezte a bemutatón látottakat, hallottakat az aranykoszorús mester. – Örömet és bánatot hirdet, ünnepre, misére és imára szólít, váratlan eseményekre, természeti csapásokra figyelmeztet. Bármilyen céllal is szólaljon meg, messzire zengő hangja mindenkor megérinti a lelkeket. Így van ez emberemlékezet óta, és így is marad...

EDDIG A JELEN, DE MIT HOZ A JÖVŐ?

Gombos mester nyugdíjasként is optimista, harangöntő dinasztia az övé, mivel ezt a szakmát a világon sehol sem oktatják, a tudás apáról fiúra öröklődik. Ahogy apja, Gombos Lajos megörökölte a múlt század közepén nevelő apjától, Szlezák Lászlótól a szakmai tudást, a munka iránti alázatot, ugyanúgy szálltak apjáról rá a harangöntés mesterfogásai. Fia, Ferenc a mostani aktív, negyedik generáció, aki jelenleg viszi a szakmát.

– Rám már nincs is szükség az üzemben, a fiam évek óta önállóan dolgozik. Ha mégis bekíváncsiskodok, udvariasan arrébb küld, mondván: apa, útba vagy... – mondja tréfásan a mester. – Ezzel még nincs vége a sornak, kopogtat az öntőde ajtaján az ötödik generáció is, Ferenc unokám egyre gyakrabban kér és vállal feladatot az apja mellett.

Nagy-nagy örömökre...

Találkozás a Szentatyával. Az őrbottyáni aranykoszorús mester 2000-ben harangot ajándékozott a Vatikánnak. II. János Pál pápa áldásával és kézfogásával köszönte meg Gombos Miklós nagylelkű ajándékát, majd megkongatta a frissen felállított harangot.

Miskolci kamarazenei nyár

BESZÉLGETÉS FLACH ANTAL CSEMBALÓMŰVÉSSZEL, A MISKOLCI KAMARAZENEI NYÁR RENDEZVÉNY- SOROZATÁNAK SZERVEZŐJÉVEL ÉS ELŐADÓMŰVÉSZÉVEL

Az idei nyár kulturális eseményeinek lezárásaként került sor augusztus végén a Miskolci Akadémiai Bizottság székházában azokra a koncertekre, melyeket a város zeneszerető közönsége évek óta vár és a kánikula dacára kitartóan látogat. Milyen múltra tekint vissza ez a rendezvény, s hogyan vészelte át a járványveszéllyel terhelt éveket?

Flach Antal

A rendezvényt 2004-ben Bartos Csaba, az Operaház csellóművésze alapította azzal a szándékkal (és a város támogatásával), hogy a társas zenélés e speciális, de annál színesebb formája, egy turisztikailag fontos időszakban Miskolcon is jelen legyen. A műfajt hihetetlenül gazdag repertoár jellemzi, amelyben – a némiképp közönségspecifikus vonósnegyes mellett – a legkülönfélébb hangszer-összeállítások szólalhatnak meg, nem beszélve a különféle nemzetiségekre jellemző sajátos hangzásról, előadásmódról, zenei nyelvjárásról. Az ebből fakadó különféle tematikák és a bennük rejlő lehetőségek szinte kimeríthetetlennek tűnnek.

Kezdetben a nyugat-európai kamarazenei repertoár fontosabb alkotásai szóltak meg hazai és külföldi művészek bevonásával, hatásos felütésként a nemzetközi Canetti hegedűfesztivál résztvevői és különféle cremonai hegedűkészítők felvonultatásával. 2011 óta veszek részt a sorozat szervezésében. Ez eleinte azt jelentette, hogy felkerestem helybéli kollégáimat, kik vállalnának nyár végén egy-egy szereplést, és milyen műsorral tennék azt, társítva azokat a tehetséges növendékeket is, akikkel (vagy tanáraikkal) valamiféle munkakapcsolatom volt. A 2014-es Egressy- bicentenáriumtól fogva már előre eltervezett műsorokhoz választottam ki a darabokat és a fellépőket. Ez persze jóval körülményesebb helyzetet teremtett, hiszen nem mindenki akart egy kiadós tanév vagy zenekari szezon után még nyáron is gyakorolni, hogy a szerény és olykor bizonytalan honoráriumról ne is beszéljek.

Mivel a sorozat fennmaradása az elmúlt években – anyagi okokból – többször is bizonytalanná vált, mentve a menthetőt, számos zongorás feladatot vállaltam magamra. Mindez talán úgy tűnhetett, túlteng bennem a szereplési vágy, de inkább szükségmegoldás volt. És hála a helyi művészkollégák elhivatottságának, végül rendre sikerült a

megálmodott és tervezett programokat megvalósítani. Fontos hangsúlyozni, hogy *helyi művészek*, mert egyesek még annak az elavult berögződésnek mentén tevékenykednek, miszerint minőségi zenekultúrát csak fővárosi muzsikussal lehet létrehozni.

Bár a járvány nagyvonalú volt velünk szemben, és a nyári koncertek hivatalosan is zöld lámpát kaptak, a közönség féleleme mérhető volt, főleg az üresen maradt székek viszonylatában (a 2020-as sorozat végül más okok miatt maradt el). Ha visszatekintek a sok szép és emlékezetes alkalomra, mindenképp kiemelkedik az Ortodox Templom javára szervezett 2013-as sorozat, amikor a gombásodás miatt veszélybe került ikonosztáz megmentésére félmillió forintot sikerült összegyűjtenünk. Ez a tény a Kamarazenei Nyár történetének morális csúcsa. Művészi szempontból a következő évek során bemutatott magyar zeneszerzői életmű-keresztmetszeteket és az ott megvalósult újkori (vagy tényleges) ősbemutatókat tartom fontos eseményeknek.

A műsorfüzet ebben az évben is számos zenei csemegét tartogatott. Hogyan fogadja a közönség, hogy nem a klasszikus zene népszerű, sokszor unásig ismételt darabjai hangzanak fel? Melyek voltak az idei év felfedezettjei?

Persze vannak elnyűhetetlen és örökzöld zeneművek, na meg újszülöttek is, akiknek minden új, és valóban érdemes megismerniük a zeneirodalom remekműveit. Nemcsak a kulturális jólneveltség igénye miatt, hanem mert egy remekmű meghallgatása során mélységeiben lehet átélni a szavakkal elmondhatatlant. És ez az, ami igazán emberre tesz! Persze ehhez a mélységhez szükséges lenne a zene nyelviségének és koronként változó eszköztárának ismerete, ami mára erősen megkopott, ezért is indokolt, hogy fogódzót nyújtsak a közönségnek. És milyen lélekemelő felfedezéseket ígér, ha mindezt saját zenetörténetünk elfeledett alkotásain keresztül élhetjük át! Annyi megismerésre érdemes, gyönyörű dallam hever elfeledve a könyvtáraink polcain! Ezt szerettem volna minél több emberrel megosztani. Persze egy vidéki városban mindig nagyobb veszéllyel jár az effajta kísérletező attitűd. Döntöttem és felvállaltam, hogy egy-egy ismeretlen név legalább annyira hidegen hagyja majd a közönséget, mint amennyire felkelti az érdeklődését. Ha gyors mérleget akarnék vonni akkor ez kb. 65–35%-ot jelent a kíváncsiság javára. Idén talán kisebb volt a közönség bátorsága, de persze számos oka is lehet a távolmaradásnak. Mindenesetre az idei első koncert közönségét elmosni kívánó eső most alulmaradt a kíváncsisággal szemben. Minden elismerésem azon idős hölgyeknek, akik félig átázva, de mégis eljöttek. Itt szeretném megemlíteni név nélkül közönségünk azon tagját, aki begipszelt lábbal, mind az öt alkalommal „megmászta” a Miskolci Akadémiai Bizottság lépcsősorát. Neki ezek a koncertek valóban a Parnasszust jelentették.

Az idei évben olyan évfordulós alkotók kerültek reflektorfénybe, mint a Zeneakadémia néhai rektora, egyben a magyarországi Wagner-kultusz fáklavivőjeként elhíresült Mihalovich Ödön, vagy a 19. századi magyar zenei élet mindenese és Chopin-tanítvány Ábrányi Kornél, vagy a tragikus sorsú, megyénkben is megforduló verbunkos-hegedűvirtuóz Csermák Antal és a zene iránti affinitásáról legkevésbé ismert polihisztor-író, Gárdonyi Géza. Ehhez mintegy hangulatos felütésként kapcsolódott

legújabb CD felvételünk bemutatója, amelyen csaknem másfél tucatnyi balatoni vonatkozású (énekes és hangszeres) zenemű került rögzítésre.

A koncertek különlegessége, hogy nemcsak zenei élményt nyújtanak, hanem elhangzanak a zenedarabokhoz kapcsolódó irodalmi alkotások is, a műsorvezetésre vállalkozó Flach Antal pedig bemutatja a hallgatóságnak a zeneművek kortörténeti hátterét is. Hogyan fogadja ezt a közönség?

Igazán jóleső volt hallani az egyik koncertlátogatótól, hogy ne szabadkozzam amiatt ha néha elhúzódik egy-egy alkalom, mert annyi mindent tanulnak itt, hogy azért csak hálás lehet az ember. Az elmúlt években több ilyen visszajelzés is eljutott hozzám, ami mindig sok erőt adott a folytatáshoz. Egyfajta névjegye is lett a sorozatnak, hogy a zeneművek mellett műismertetés és vetített képanyag is segíti a mélyebb megértést és befogadást. Mindezt évek óta sok-sok órányi kutatás, valamint a műsorválasztással kapcsolatos mérlegelés és egyeztetés előzte meg.

Az egyik leglátogatottabb koncert ez évben Gárdonyi Géza személye köré szerveződött. Gárdonyi Géza ifjúsági regényíróként méltán népszerű és ismert. Ez évben emlékezzünk halálának centenáriumára. Pusztán protokolláris alkalom-e zenei munkásságának felelevenítése, vagy életművének egyenrangú, eddig elhanyagolt szegletét mutatta be ez a hangverseny?

Kissé problematikusnak tartom Gárdonyi Géza „méltán népszerű, ifjúsági regényíró” státuszát. Mivel ma még inkább küzdelmesnek tűnik egy gyereknek átrágnia magát az Egri csillagokon, (Az olvasással kapcsolatos sikerhez vezető útról később), így annál nagyobb öröm volt számomra, hogy a koncerten megjelenő fiataloknak is érdekes volt az összeállítás, benne optimálisan vegyítve humoros és elmélyülésre is lehetőséget adó zenés-prózaí alkotásokat. Tantermi keretek között ezt lehetne élményszerű tanításnak nevezni, amit ebben a formában ugyan képtelenség lenne óráról órára kivitelezni, egyes elemei azért átmenthetők.

Gárdonyi zenei érdeklődése nem csak szimpatikus elem volt munkásságában, de rácsodálkoztató és elgondolkodtató is. Mert máris adódik a kérdés: vajon akkor is így alakult volna az írói életmű, ha történetesen nem hegedül? Ha nem is lehet erre tökéletes választ adni, az ún. *Titkosnapló* hegedűvel, hegedűsökkel és a hegedűléssel kapcsolatos passzusai igencsak beszédeseek. Ezekben az a legszembetűnőbb, hogy Gárdonyi minden irodalmi jellegű felvetésére és megfigyelésére azonnal a zene és a hegedű felől hoz párhuzamot!

Zenei alkotóművészetének bemutatása kapcsán még az is az újdonság erejével szokott hatni, hogy a *Fel nagy örömmre, most született* kezdetű karácsonyi énekünk szövege és zenéje is tőle (devecseri tanítószkodása idejéről) származik. Nagyon izgalmasak az életműre adott zenei reflexiók is, főleg a jószerivel ismeretlen Gárdonyi versek esetében. Itt pl. a hasonlóan sokoldalú érdeklődéssel és tehetséggel megáldott Csáth Géza személye is felbukkan. És persze ott a sok mulattató történet, kezdve Göre

Gábortól Erkelen át Feszty Árpádig, Dankó Pistáig és az *Eredj a Pokolba induló*-ig, amely a Feszty-körkép mintájára elgondolt, Gárdonyi menedzselte kiállításnak volt propaganda zenéje (ahogy a körképnek meg a Dankóval íratott *Magyarok bejövetele induló*). Megszédül a fej és káprázni kezd a szem, ha csak a zenei vonatkozásokat nézzük e páratlan életútban.

A koncertsorozat számtalan szereplőt vonultatott fel. Hogyan sikerült ennek szervezési előkészületeit, anyagi hátterét épp a szabadságolási időszak kellős közepén biztosítani?

Ez még a ráckevei hévnél is rázósabb terep... Mindig voltak segítő kezek, amelyek felkarolták a sorozatot. A távolból Bartos Csaba – mint egy igazi jó apa – folyamatosan rajta tartotta gyermekén a szemét és a legkülönfélébb módokon segített nekünk. Fontos még kiemelnem Dr. Kaptay György akadémikus úrnak, a MAB elnökének segítségét, aki örömmel fogadta be a sorozatot és annak védnökségét is vállalta. Borkuti László képviselő úr is biztosított támogatásról bennünket. A legnagyobb támogatást Lengyel Csabától, a miskolci ForTrans 2000 Kft. ügyvezetőjétől kaptuk. Ő egykor a szakmában jól ismert Pötyi néni növendékeként tanult hegedülni és most épp azon gondolkodik, hogy ezt a tudását szeretné valamilyen formában felfrissíteni. Ez lenne a zeneoktatás lényege! A zene egyéni művelése még ebben a túl audiovizualizált világban is létszükséglet legyen!

Az ideai sorozat támogatottsága – a közönség adományaival együtt – alig volt több félmillió forintnál, ami a ráfordított erőket tekintve már-már lavírozásnak tűnhet a bűvészmutatvány és a boszorkányság között. De ahogy említettem, ismét a kollégák elhivatottságának köszönhetően lehetett túllépni a szomorú tényeken és az arra joggal adható reakciókon. Ez az amivel én ugyan kénytelen vagyok, de mások előnyösebb pozíciókból, különféle módokon rendre visszaélnék. Ez semmiféle lokálpatriotizmust nem épít, de a morált – kinél milyen tempóban – határozottan erodálja. Itt a legrosszabb taktika önmagunk áltatása: előbb-utóbb az ideákat is kikezdi, ha a *keep smiling* mellé valódi kompetenciák helyett csak üres lözungok társulnak.

A rendezvény utolsó hangversenyét kellemetlen közjáték zavarta meg, amikor az Erzsébet téren nagy hangerővel indított könnyűzenei koncert csaknem megghiúsította a koncert záró darabjainak bemutatását. Hogyan sikerült ezt az akadályt elhárítani?

Akadályt? Találó kifejezés! Jóllehet csak hangbeállítás volt, magam sem értettem, miért történik, miután a szervezők ismerték a helyzetet. Megoldást is találtunk rá, s aznap még beszéltem is velük. Ráadásul a programjaikhoz magam is adtam tippet, és segítettem nekik a szervezésben is. Mindebből a kölcsönös tisztelet hiánya a legszembetűnőbb, a *nem válasz is válasz* típusú mentalitással fűszerezve. Eközben a helyi ambíciók pedig lassú fájdalommal begyűrődnek a fővárosból idehívott emberek átmeneti érdekei alá. Pár hónapja láttam egy turisztikai cikket a *Nők Lapjában*, benne szeretett városunk bemutatásával. Nem csak hogy pontatlan volt, de megint ugyanaz a pár (köz)hely ismétlődött, egyetlen zenei program említése nélkül, pedig a Filharmoníának is van két nyári sorozata nálunk. A Magyar Művészeti Akadémiától nyert

hároméves ösztöndíjprogramomhoz választott mentorom szerint országos szinten is egyedi a Miskolci Kamarazenei Nyár kínálata, ugyanakkor – néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve – épp azokat nem érdekli, akiknek a lehetőséget kellett volna meglátni ebben. Itt szeretném megemlíteni Sasvári Istvánt és Holndonner Ferencet, akik az Eszmék és Értékek Alapítványon keresztül évről évre lehetőséget adtak a pályázásra, nem kevés időt és energiát szánva a körülményes elszámolások elkészítésére.

Végül az utolsó kérdés? Folytatódhat-e, illetve milyen formában folytatódik ez a méltán népszerű rendezvénysorozat Miskolcon?

Ezt a legutóbbi esetet (a kísérő jelenségekkel együtt) egyre inkább jelként értelmezem. Nem szeretnék elhamarkodott kijelentésekbe bocsátkozni, de ha a Miskolci Kamarazenei Nyár története itt véget érne, akkor is vannak további terveim, főleg a célközönség tekintetében. Felnőtt egy – talán már két – olyan generáció, ahol a szülők annyira el voltak foglalva az anyagi létfeltételek biztosításával, hogy a gyerekekre, jövőnk zálogára alig maradt idő. Tanárként pontosan látom ezt, így tudom miről beszélek. Dübörög a vagyonthalmozás mókuskereke. Mindenki meg akarja teremteni szerencséjét. Nem törődnek azzal, hogy nem egyformák a talentumok, ezért nem lehet mindenki a csúcson sem. Ennek felismeréséhez viszont hiányzik az abszolút tekintély és az alázat. Megmutatkozik ez a pályaválasztás nagy dilemmájában is. A szülők a legjobbat akarják a gyermekeiknek, de miért kell elvenni az álmait azzal, hogy „valamiből meg is kellene élni”? Nem az lenne a lényeg, hogy miben tud a tehetsége kibontakozni, ő maga pedig szárnyalni, ami majd hat a környezetére is, és ebből lesz majd megélhetése is? Mit lehet így örök értékként átadni? Egy ideig engem is egyedül nevelt édesanyám, de szeretetből, tényleges törődésből sosem volt hiány. Ezt a hiányt ma mindenféle pótszerekkel kompenzálják. Az sem ideális, ha mindez tucatnyi külön foglalkozással van elfedve, ugyanis csak a legközelebb álló személy jelenléte adhat olyan élményt, ami a közösen végzett tevékenységet példaeértékűvé teheti. Ennek alátámasztására hadd meséljem el idei személyes élményemet, amelyet Wadowicében, II. János Pál pápa szülővárosában, az otthonából kialakított múzeumban szereztem. Ott arról is beszélt az idegenvezető, hogy az ifjú Karolt az édesapjával közös olvasások tették „könyvimádóvá”. Az a tény, hogy a néhai pápát ma már szentként tisztelhetjük, ebben a hajnalonként számaryon imádkozó apa látványa is szerepet játszott.

Nem a technokrata törekvéseinktől és kétes diadalainktól fogjuk magunkat igazán embernek érezni, hanem a közösségi létben, a természet szeretete és ismerete, valamint teremttségünk végső céljainak felismerése és a művészetek gyakorlása közbeni alkotás isteni öröme által. Ebbe szeretnék minél több, lehetőségeiben korlátozott fiatalot bevezetni, különféle összművészeti foglalkozások és találkozások által. Hiszem, hogy ezt az ötletet is az Úr sugallta nekem!

(zsj)

ILLÉS GYÖRGY

Jókai Mór szerelmei

REJTEKHELY A BÜKKBEN

Szakállas, riadt szemű, szőke fiatalember álldogált az aradi utcán, szemmel láthatóan nem tudta, mitévő legyen. Lovas szekerek vonultak, különböző fegyvernemű katonák, csupa csüggedt arc. A fiatalember nyaka izzadt, levette a kalapját, meleg augusztusi nap volt. Egy nyitott ablakon kihallatszott a kakukkóra, éppen kettőt rikantott. A várból négylovas, zárt fekete hintó fordult ki, vágatva robogott az országról vezető utcán.

– Kossuth menekül Radna felé! – mondta egy kapitány egy szalmakalapos polgári férfinak.

Egyre több szekér az utcán, egyre több patkócsattogás. A szekereken menekülő családok kendőbe-zsákba gyömöszölt holmival, bekötött fejű sebesültek.

– Amint lemegy a nap, már Görgey Artúr Magyarország kormányzója, átveszi a hatalmat. E pillanatban nincs gazdája Magyarországnak – suttogta barátjának a kapitány.

Üres bricska nyikorogott el a szőke fiatalember mellett. A hatalmas, rézbőrű, nagy bajszú parasztkocsis megállította a lovakat a riadt ifjú láttán.

– Gyere, ülj fel, Jókai!

A fiatalember megrezdült, majd meghökkenve nézett a kocsisra. Hisz ez Rákóczy János, Kossuth Lajos titkára, aki már átöltözködött s menekül! Rákóczy Jókai ellensége, hányszor bántotta, szurkálta, gúnyolta, ahol lehetett.

– No, gyere, elviszlek a feleségedhez, fiú, úgylis tudom, oda szeretnél eljutni!

Egy percig se gondolkozott Jókai, vége a politikai és személyi ellentéteknek, vége az országnak, menekülni kell. Felugrott a kocsis mellé. A lobogó ingujjú álkocsis a lovak közé csapott. Meg sem álltak Gyuláig.

Gyulán a színtársulatnál csakugyan megtalálta Laborfalvi Rózát. Csók, ölelés, sírás. De Rózának helyén volt a szíve. Várta ifjú urát, már kieszelte, hogyan fogja megmenteni a bosszúálló osztrák hatalom elől a forradalomba sokszorosán belekeveredett író. A színház kistermetű komikusának nővére a borsodi hegyekben lakott, isten háta mögött, erdejük s házuk van, ott senki sem találja meg Móricot, sőt senki sem fogja keresni. A fiatal író bólintott, nincs más választása, nincs más tanácsadója. A híres szépasszony egyetlen kérő szavára Rákóczy János vállalta, hogy mindkettőjüket felviszi a hegyekbe. Pipára gyűjtött, fogta a gyeplőt. Mögötte a kocsiban, óriás kalapjában, bőrröndjei és táskái között a színésznő, s a vékony fiatal férj duruzsoltak. Hol porfelhőben úsztak, hol esőben áztak, de a lovagias Rákóczy rendületlenül hajtott, fel a síkságról, a Sajó völgyébe, át a Bükk felé.

Jókai Mór lépten-nyomon elborult:

– Mi lesz velem, Róza? Neked vissza kell menned a pesti színpadra, a Nemzetibe,

én meg nem mehetek veled, száműzött, bujdosó lett belőlem. Meglásd, egyszer lefűlelnek, s végem – kesergett, mint egy gyerek. Az érett, hatalmas asszony kedvesen komolyan vigasztalta:

– Ne félj, édes uram, nem fogsz elpusztulni. Élned kell a hazáért!

A haza a zűrzavar és kétségbeesés drámai körképét mutatta. Mintha temetőkön ügetnének keresztül, másutt meg rémes kavarodáson.

– A haza elveszett, Magyarországnak vége! Minek kell ide írót?

– Tévedsz, az élet nem áll meg ekkora pusztulástól sem. Új élet kezdődik majd. Szabadságunkat ideig-óráig elfojthatják, de sokan vagyunk, milliókat nem lehet kivégezni. Itt nemsokára új élet indul, neked szavad kell legyen akkor, szereped!

– Ó, te vigasztaló és hívő!

A hegyek lábánál álltak, forrásvizet ittak, egyet pihentek, újra elindultak.

– Jó helyre kerülsz, ne félj – búgta muzsikáló hangján Laborfalvi Róza. – Már közel vagyunk a falunkhoz. Gondoltam vele, hogy külföldre szökjünk mi is, de minek? Nekünk, írónak és színésznőnek, csak itt van hivatásunk, idegenben elsorvadnánk, előbb én, aztán te is. Az én életem a magyar színpadé. S ez most egyetlen keresetünk is. Anyád miattam kitagadott, nem ad egy krajcárt sem. De úgy láss most is, mint Gertrudis királynét, ahogy megszerettél, koronával a fejemen. Majd meglátogatlak, ahogy csak lehet, hamarosan.

Miskolcnál elhallgattak, a várost megkerülték. A Bükk rengetegében a tájékozott kocsis megtalálta a Tardonára vezető utat, fűvel volt benőve, egy-két keréknyom rajta, erre nem járnak szekeresek. Így aztán gazdag úrnő képében, „inasával” és „kocsisával” hajtott be Csányiék házába Laborfalvi Róza. Csányiné volt miskolci színtársulat komikusának nővére.

Faházak egy katlan mélyén, tiszta vizű patak, zúgó fák, köröző sasok az égen. Jókai mélyet lélegzett, s elbújt a kis faluban. Rákóczy János egyet pihent, s továbbporoszkált a fehér köves úton a Szepesség felé. Néhány nap múlva Csányi elvitte kocsiján a Pestre igyekvő Rózát Miskolcra. A tardonai szénégetők és favágók nem törődtek a fiatal íróval.

Jókai 1849 őszét Tardonán töltötte. Járt a hegyeket, kirándult a dédesi várromhoz, sakkozott Csányival és a falusi tiszteletessel, s játszott, mint egy gyermek. De azért ide is beszivárogtak a hírek a letaposott országról: hogy Klapka kénytelen volt bátor ellenállás után feladni Komáromot, az író szülőhelyét; hogy mi történt Aradon, október elején, s mit művel Pesten a vérszomjas Haynau, s hogy Petőfi nem tért vissza Bem utolsó csatájából. Az író lustálkodott, tollhoz se nyúlt, hiába nógatták sakkozó partnerei. Tűnődött, nem szólt.

– Próbálj írni – mondta a sakkozóknál erőteljesebben Róza asszony, valahányszor meglátogatta. – Próbálj írni, akármit, mesét, régi történeteket. Tudom, mai dolgokról nem írhatsz, írd a régiokról!

Jókai megígérte, de hiába nyúlt a toll után, nem ment az írás.

Karácsonykor ünnepies, kipirult arccal egy papírt s egy zacskót tett le a fehér asztalra férje elé a Pestről érkező Laborfalvi Róza. Jókai szaporán rázta le róla a havat.

– Nézd, ez az én karácsonyi ajándékom. A papiros menlevél Klapkától – amelyet a komáromi honvédhelyőrség kapott – szabadságot jelent, senki sem nyúlhat hozzád. Én még, hogy érvényes legyen minden zsandár előtt, aláírtam Haynauval is. Ne csodálkozz, igen, vele, felmentem hozzá a Károlyi-palotába, a vérebhez. Torkomban vert a szívem, megkértem, írja alá. „Aber ja, Künstlerin, natürlich” – mondta kegyesen, s megtette. A zacskóban anyád aranyai vannak, kibékültünk, azaz kibékítettek vele téged s engem is, a pénzt segítségül küldi és hazavár. Melyiknek örülsz inkább?

– Neked, édes! – Rózának nehéz volt kibontakozni az ifjú karokból.

Így utazott fel Pestre a házaspár. Jókainak azonban mégsem volt tanácsos nappal mutatkozni a zsandárokkal és besúgókkal megtűzdelt fővárosban. De az író csak nem akarta észrevenni feladatát. Menekült előle. Mikor anyai jussát megkapta, előállt azzal a tervével, hogy átköltöznék Miskolcra, ahol érvényesíti ügyvédi diplomáját, s békességben élnek majd a Bükk lábainál.

– Szó sincs róla! – toppantott Róza. – Prókátorból van elég az országban, író leszel és punktum! Ez a te hivatásod, erre születél. Én azért hoztalak ide vissza, hogy magadra találj, s írni kezdj kedved és tehetséged szerint!

S a szerelmes Jókai engedelmesen lehajtotta fejét. Kapott külön helyet felesége Hatvani utcai lakásán, de Róza gondoskodott róla, hogy még zavartalanabban dolgozhassék. Talált neki egy szobát a budai hegyekben, az Adliczer vendégfogadóban. Tudta, férje szereti a hófehér sima papírost. Csomagnyit vitt fel hozzá a bérkocsissal, odarakta az asztalhoz, hozott tollat és lila tintát, mert tudta, éppen ezt a színt kedveli. S mosolyogva rázárta az ajtót. Pesten azt híresztelték a pletykák, hogy fogolylyá tette „a vénasszony” Jókait, s mindenféle praktikával kényszeríti írásra.

Jókai azonban praktikák nélkül kezdett írni. Még nem a saját nevén, előbb Sajó álnéven jegyezte írásműveit, amelyek egyre nagyobb népszerűséget szereztek neki.

Apró dolgok voltak ezek, kis írásművek erről-arról, ami éppen a szerkesztőnek kellett.

Egy nap olyan értesítést kapott, hogy írhatna akár regényt is, folytatásokban szeretnék közölni. De vigyázat, a mai társadalom ne kerüljön szóba, mert kidobja a szedést az osztrák cenzor, börtönbe kerül az író meg a szerkesztő is!

– Ne írj másról, csak a múltból, bármely korszakról, de közben gondolj a jelenre. Azt a cenzor nem veszi észre – mondta Jókainé.

S Jókai Mór megfogadta a tanácsot. Írni kezdett a múltból.

Itt fejeződött be a színész nő szerepe: Jókait ekkor adta át a nemzetnek.

A budai hegyek közt egy kis íróasztalnál varázslat történt. A fiatal író öreg mesélővé változott. S az öreg mesélő témája szerint cserélte alakját. Száz meg száz szerepet és gúnyát öltött; palotában s pusztán érezte magát, újjáéledt, mint Dózsa György, s bujdosott Rákóczi kurucaként. Hazánk minden századát, minden korszakát megírta. Elővarázsolta az ország földjét, a Balaton csobbanását, a Tisza árvízét, a pozsonyi várdomb hideg szelét, a kolozsvári Mátyás király ház meleg kapualját. Jókai tanított minket igazi történelemre, földrajzra, éneke és néprajzra. Serkentett lázadásra és békére, munkára és vigadásra. Harcolt ellenségeink ellen, kibékített szomszédainkkal, s országépítésre készítette az olvasót. Régi századokról beszélt, s jelenvaló állapotainkra utalt.

Minden sora varázslatosan átment az emberek agyába és vérébe.
Lila betűi megcsillantak a papíron, mint a szívárvány szálai a felhasadó égbolton.
Kiegyenesedve, óriásként ült az asztalnál és írt.
Első múltba néző könyve ezt a címet kapta: Erdély aranykora.

Egykori tardonai lakóházát emléktábla jelzi. A közelben, az Északi-Bükk Örvénykő (773 m) nevű szirtjén Jókai-emlékmű látható.

Jókai titkos szerelme

(BALATONFÜRED)

Jókai a fővároson kívül legszívesebben Balatonfüreden tartózkodott, ahol 1867-től 1887-ig húsz évet töltött el. Jókai gyermekkorától köhögős, tüdejére érzékeny volt. Felesége testvérének férje, Huray István orvos, a balatoni klímát alkalmasnak találta Jókai gyógyítására. Lipták Gábor írja: *Eötvös Károly szerint Huray azért is tanácsolta Jókainak a füredi letelepedést, hogy kigyógyuljon régi súlyos hörghurutjából. Jókai az évek során nagyon megszerette a szelíd szépségű balatoni tájat, a csendes fürdőhelyet, s 1867-ben a kiegyezés évében megvásárolja füredi telkét.*

Unokahúga, Váli Mari ezt jegyezte fel a füredi telekvásárlásról: *...Móric bátyám... azzal a nevezetes hírrel jött haza füredi látogatásából: – Villatelket vettünk mi is Hurayék szomszédságában. Nénétek már csináltatja az ott emelendő nyaraló tervét, talán még ez évben bele is kezdhet az építkezésbe.*

Mikszáth a füredi telekvásárlás időszakát nevezi „Jókai aranykorának”. Nagy regényei ebben az időben jelennek meg, két lapja az Üstökös és a *Hon* önti a pénzt.

Jókait nagyon boldoggá tette a villa gyors felépítése.

Móric bátyám igen örült neki – írja Váli Mari –, hogy feleségének most már minden kényelme meglehet a balatonfüredi pompás új villájukban, melybe már a fürdőidény elejével beköltözhetnek. Mikszáth szerint valóban jól tett Jókainak a friss, hegyi levegő, és a balatonfüredi homok. Jókai füredi napjai javarészt alkotómunkával teltek. Legkedvesebb regényét, az *Aranyembert*-t is itt írta, állítólag mindössze nyolc hét alatt.

A „nagyregények” a *Szegénység útja*, az *Asszony kísért*, *Isten kísért*, *A köszívű ember fiai*, *A szerelem bolondjai*, *Fekete gyémántok*, *És mégis mozog a föld*, *A jövő század regénye*, *Enyém, tied, övé*, *Szabadság a hó alatt*, *Szeretve mind a vérpadig*, *A löcsei fehér asszony*, itt születtek a füredi házban. A különböző lapokban gyakran jelentek meg balatoni tárgyú írásai: *A Balaton völegényei*, *Balatonfüredi levelek*, *A befagyott Balaton*, *Balatonfüred és Balaton jövője*.

Jókai reggeltől estig dolgozott, Laborfalvi Róza pedig Füreden is háziasszony maradt. Mégpedig nem is mindennapi! Ritkán lehetett látni őket a sétányokon, társa-

ságba csak kivételesen jártak, vendégeket sem fogadtak gyakrabban. A csendes családi esteken – Váli Mari szerint – Jókai nagy gyönyörűségükre szépen énekelt, amit idegnek előtt sohasem tett.

Róza asszony gondosan megszervezte a háztartást, felügyelt a kofákra, akik házhoz vitték a húst, gyümölcsöt, tejet. Ezek közül Jókai írásaiban is többször találkozhatunk Rókánéval, aki a finom balatoni fogast és süllőt szállította. Róza nemegyszer zavarta meg regényírásba merült férjét, hogy megbeszélje vele, miként készítse el Rókáné halait, amit azután egészen másként főzött vagy sütött meg. Máskor a baromfiak drágasága miatt kesergett, a szállás babra panaszkodott, egyszóval igazi háziasszony volt, aki megsértődött azon, hogy az író műveinek német kiadója, Otto Janke nem kedvelte a magyaros ételeket. Róza szívvel-lélekkel sütött-főzött, befőtteket rakott el, tésztát és gombát szárított, hogy háza népét minden jóval elláthassa.

Eötvös Károly őszinte szeretettel írt a Jókai-házról:

Néha minden szoba, szék, asztal úgy tele volt mindenféle konyhai és éleltári készséggel, valamint Jókai szobája is papirossal, levéllel, kéziratokkal, újsággal és könyvvel, hogy ha oda-mentünk, alig tudtuk a kalapunkat hová tenni. De meleg szívet és jó szót mindenki talált.

Minekután Laborfalvi Róza nyugalomba vonult, egyre több időt töltött kedvenc nyaralóhelyén. Sőt, többször fellépett a füredi színpadon. Jókai rendszerint a hétvégén utazott le Pestről. Siófokig vonattal, onnan pedig hajóval keresztül a Balatonon. Ilyenkor felesége teleszkópon figyelte a közeledő hajó érkezését és a hajó orrában messziről kendőt lobogtató férjét. Jókai kedvenc teleszkópja, mellyel a csillagos égbolt rejtelmét vizsgálta, ott áll eredeti helyén, az egykori villa, a mai Jókai-émlékmúzeum Balatonra néző ablaka előtt.

Laborfalvi Róza 1886-ban utolsó nyarát töltötte a Balatonon. *Most már boldogan halok meg!* – mondta, amikor a legkisebbik Róza, (Laborfalvi Róza leányának gyermeke, a későbbi Feszty Árpádné) örökbefogadásáról szóló okmányt meglátta. S alig telt el három hét, amikor 1886. november 20-án meghalt. Meghalt a „legszebb Gertudis Magyarországon” – írták a lapok. Jókai szinte belerokkant felesége elvesztésébe, és lánya tanácsára a füredi villát 1887-ben eladta. Nem volt már kinek a kedvéért odautazni. *A füredi házamat valóban el akarom adni, mert egyedül, magamban mit csináljak abban a nagy üres várban?*

A villát Michelini János veszprémi kereskedő vásárolta meg mindössze 13 ezer forintért.

A füredi villa tizenkilenc esztendeig maradt idegen kézen. 1908-ban az író bátyjának unokája, Jókai Ihász Miklós vásárolta vissza 46 ezer koronáért. 1954-ben, Jókai halálának ötvenedik évfordulóján Emlékmúzeummá nyilvánították az épületet, és benne állandó jellegű kiállítást rendeztek be. Ma, sok-sok évtizeddel az író halála után, a hajdani füredi villa Jókai és Laborfalvi Róza legkedvesebb tárgyait, bútorait és műveit őrzi.

Számos becsben tartott Jókai-relikvia között ott áll az íróasztala is, amely végigkísérte alkotó útját. *Mindig ketten vagyunk: én és a munkám* – vallotta. *Sok jó volt, amit szerettem ezen a világon, sok elmúlt már belőle: a többi itt kell hagynom. Megnyugszom benne. Hanem, hogy az íróasztalamat itt kell hagyni – azt sajnálom.*

Az egykori villa ott áll, nem messze a vízparttól, mellette út vezet a hajóállomáshoz és a híres füredi sétányra. A villa ablakából zavartalan kilátás nyílik a vízre. Az arányos, szép vonalú épület előtt meglehetősen nagy kert, s fák állnak, amiket Jókai maga ültetett. A ház, öt nagy szobájával, tágas előcsarnokával kényelmes otthona lehetett Jókaiéknak. Az évtizedek forgatagában még a kerti szerszámok sem kallódtak el, ott függenek üveg alatt a hátsó veranda falán.

1904-ben Jókai kezéből végleg kihullott a varázstoll, amellyel hat évtizeden át oly csodálatos történeteket vetett papírra. Képzletének szülőttei voltak valamennyien, ám egyszer mégis – Mikszáth Kálmán szerint – beleszötte saját életét egyik regényébe, *Az aranyember-be*.

Volt egy harmadik szerelem? Valóban élt egy harmadik? És ki volt Jókai életének harmadik – sorrendben második – szerelme? A közvélemény csak kettőről: Laborfalvi Rózáról és Nagy Belláról tud, de a kortárs Mikszáth diszkréten fellebbentette a fátylat a homályban rejtőző titokról. Volt ugyan még egy szerelemnek induló idill Jókai életében: a korán elhunyt Komáromi Etelka. De az ifjúkori érzés nyomokat nem hagyott maga után, fellángolás volt csupán. Az a bizonyos „harmadik” egészen más volt: férfiúi szerelem, amely örökre fennmaradt az irodalomban.

Az olvasóközönség Jókai két nagy szerelmét – az ifjú férfiúét és az alkonyatát töltő öregedő íróét végigkísérte. Arról viszont kevesen tudtak, hogy a kettő között, az író álmodozó egyéniségéhez hűen, csendesen kinyílt egy másik szerelem is. Olyan, amilyent Jókai mindig is szeretett volna, amire igazában vágyott: két, egymásnak teremtet szív kapcsolata, a test és a lélek harmóniája. Ám az első és utolsó szerelméről ez nem mondható el. Talán a harmadik, talán a legtisztább, a legigazibb és teljes életre szóló lobogás lehetett volna?

A titkos idillről Mikszáth *Jókai élete és kora* című művében ezt írta: *...biztosan merjük állítani, hogy a bűbájos Noémi és a Tímár Mihály belső világa a Senki szigetén másünnen fakad. Ez talán az egyetlen regénye, mely közvetlen a Jókai élő érzéseiből táplálkozik és nem pusztán a fantáziájából.*

Hogyan is kezdődött? Még Pesten a Stáció utcában indult el, azután Balatonfüreden, Arácson folytatódott. S végül a meráni temetőben végérvényesen lezárult. Az első és utolsó szerelem között, homályba burkolózva rejtőzik ma is. Csak ők ketten, Ottilia és Jókai tudnának erről mesélni. Amit tudunk, Mikszáth írta meg.

Egy, vagy legfeljebb másfél évvel „Az aranyember” megalkotása előtt egy honvédezredes özvegye kereste fel Jókait a Stáció utcai házában, és fölkérte, hogy vállalja el gyermekei fölött a gyámságot. Többször megfordult ott ebben az ügyben. Jókainé megtudta, ellenezte és megígértette férjével, hogy semmi esetre se fogadja el a gyámi tisztelet. Jókai ugyan megígérte, de később mégis elvállalta, és felesége előtt most már titokban tartotta, s hogy az asszony ne járhasson hozzá, ő kereste fel a lakásán, ahol az két gyermekével, fiával és szép szöke leányával, a 18 éves Ottiliával élt. A gyámatya látogatásai egyre sűrűbbek lettek, míg a kapcsolat kölcsönös szerelemmé vált. S amikor az anya gyorsan, váratlanul meghalt, a két gyermek gondja Jókai nyakába szakadt.

Jókai ez idő tájt negyven és ötven között járhatott, Laborfalvi Róza pedig az elvirágzás korában. Az érett férfi meglátta az üde fiatalság ártatlan báját Ottilia arcán. Jókai

számára nehéz idők következtek. Ő Laborfalvinak esküt tett: Jókai pedig lelkiismeretes, becsületes ember volt, aki esküt nem szegett meg soha. Most sem tette, de a szív szavát elnémítani nem lehetett.

Ottília tüdőbetegségben szenvedett, ezért anyja halála után Jókai a lányt Balatonfüredre vitte gyógyulni. Ott titokban lakást bérelt számára. A helyi szóbeszédből valami eljutott Róza asszony fülébe, ekkor Jókai nem várta meg a teljes leleplezést, a leányt átköltöztette Arácsra. Mikszáth erről így emlékezik meg:

...napjainak szabad részét a bájos leánya oldalán töltötte, odaálmodva magát vele a Senki szigetére. A kisasszony is ábrándos, költői természetű lány volt, valóságos képmása „Az aranyember” Noémijának. Amiről nappal beszéltek, amit éreztek, amit gondoltak, azt este a költő beleöntötte „Az aranyember”-be. Így készült a regény; az egyik a világ számára, a másik nagy titokban.

Csak ők ketten ismerték érzéseiket, amelyről senki sem tudott. Csakhogy egyszer minden titok kiderül, s ez is napvilágra jutott.

Az érzelmek világa bonyolult. Egy életben hány szerelem jár egy embernek? Egyetlen? És az a sírig? A szerelem jogán lehet-e kegyetlen, kíméletlen a régivel az új érzelem rabja? Jókai mindezeket a kérdéseket nyilván végiggondolta, és azután a sorsra bízta magát, amely a problémát végül is megoldotta. Igaz, fájdalmasan.

Arács után Jókai Meránba küldte Ottiliát további kezelésre, de ide már nem tudott utána menni, Róza asszony árgus szemei követték. A fiatal lányon azonban már az Alpok tiszta hegyi levegője sem tudott segíteni, és néhány hónap múlva meghalt.

A tanítóné – írja Mikszáth – a haldokló, ágyán kijelentett akaratához képest, egy csomagban visszaküldte Jókainak a tőle származó emléktárgyakat, és lángoló hévvel írt szerelmes leveleit. A meráni csomagot – nem lévén otthon Jókai – a felesége bontotta fel, s látván a kétségbevonhatatlan bizonyítékokat, és bár a hajfűrt, amelyet Ottília az arany-medalionnal visszaküldetett, már egy legutolsó fűrtje lehet a költőnek: az izzón lobogó szenvedély veszedelmesen hasonlít a legelső szerelmekhez.

Egy bizonyos: Jókainak és Ottiliának egymás iránti szerelme nem az ő akaratukból szűnt meg. Ha ott, Meránban nem történik meg a tragédia, talán másként alakult volna Jókai további sorsa is. A nagy álmodó csak gondolatban járulhatott ezután is a kis alpesi városka temetőjébe, hogy elbúcsúzhassék az álmaitól, a szerelmétől. De Ottília *Az aranyember* Noémijában örök időkre élni fog.

Az életrajzírók, az irodalomtörténészek írásaikból sorra kihagyják e romantikus közjátékot. Az ő számukra csak két, házassággal végződött szerelem létezett. Ez a két házasság rendkívüliségében nagyon hasonlított egymásra. Az álmodozó, nem gyakorlatias fiatalember első alkalommal egy nála nyolc évvel idősebb, tapasztalt színésznőt vett el, hogy később, a második házasságában magánál ötvennégy évvel fiatalabb nő legyen a hitvese, aki ugyancsak színésznő volt.

A meráni sírnak nyoma veszett, Jókai szerelmének földi maradványai elporladtak. Hogy ki nyugszik ott lent az Alpok köves földjében, nem tudja senki. Aki erre felelni tudna, az néhány száz kilométerrel távolabb egy másik temetőben, díszes síremléke alatt alusza örök álmát.

FAZEKAS CSABA

A „keresztény kurzus” kereszténységéről egy új kötet kapcsán

A 2021. évben megjelent történeti monográfiák közül méltán keltette fel a „szakma” és a nagyközönség figyelmét egyaránt a fiatal történész, Veszprémy László Bernát legújabb kötete.¹ Ennek megfelelően számos recenzió, ismertetés született szakfolyóiratokban, hírportálokon és a blogszférában is.² A szerző koncepciója ebben a formában újszerű, ennek megfelelően vitatható (és vitatott) is, miszerint az 1921. esztendő tekinthető a Horthy-rendszer megszilárdulása évének. Kétségtelenül nagyon sok minden történt ebben az évben, és a szerző alaposan elemzi is ezeket, IV. Károly visszatérési kísérleteitől (az ún. „királypuccsoktól”) a nyugat-magyarországi felkelésen, a soproni népszavazáson, a baranyai térség visszafoglalásán át a Bethlen István vezette konszolidációs kormány első időszakáig bezárólag. Bőséges eseménytörténet, legalább annyira a rendszer egészét megvilágító gazdaság-, társadalom- és szellemi-történeti jellemzővel. A kötet kétségtelenül jól megírt, rendkívül olvasható, szerkesztői koncepciója önálló, éppen ezért adhat alapot kritikákra is.

Fazekas Csaba

Összességében nehéz volna elvonatkoztatni attól, hogy a könyv olvasójában „Hatos-hatás” alakulhat ki, vagyis első pillantásra nagyon erőteljesen emlékeztet Hatos Pálnak az elmúlt években megjelent, nagy visszhangot kiváltó monográfiáira, melyekben a 20. századi magyar történelem két rövid, ám nagyon is jelentőségteljes korszakát tette részletes elemzése tárgyává.³ (Kis túlzással felfogható azok egyfajta folytatási kísérleteként is.) Meglehet, ez Veszprémy részéről nem valamiféle tudatos mintakövetés eredménye, inkább csak egy jól sikerült műfaj adaptációs kísérlete volt, értékét ez

¹ Veszprémy László Bernát: 1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története. Bp., Jaffa Kiadó, 2021. (Modern magyar történelem) 278 old.

² Mindezeket összefoglalta a talán legalaposabb kritikákat is felvonultató elemzés: Gellért Ádám: A „Horthy-rendszer” megszilárdulása ... új megvilágításban? *Múltunk*, 2021. 4. sz. 192–209. Ld. még hasonló igényességgel: Turbucz Dávid: Egy rendszer megszilárdulása. *Múlt és Jövő*, 2021. 4. sz. 99–104.

³ Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története. Bp., Jaffa Kiadó, 2018. (Modern magyar történelem); Uő: Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság története. Bp., Jaffa Kiadó, 2021. (Modern magyar történelem)

önmagában nem befolyásolja. Nemcsak arról van szó, hogy ugyanazon kiadó ugyanazon könyvsorozatában látott napvilágot, hanem a történelmi múlt feltárásának és bemutatásának jól felismerhető eljárása tekintetében is. Veszprémy is alapvetően tematikus fejezetek kialakítására törekedett (a bevezető és a zárszó mellett hat ilyen találkozhattunk), amelyekben igyekezett körülhatárolni az 1921. esztendő leginkább meghatározó folyamatokat (a határok óhatatlanul elmosódnak olykor), a fejezetek élén egy korabeli forrásból vett találó idézettel fő-, és azt megmagyarázó alcímmel. A tárgyalásmód tekintetében a bekezdéseket leggyakrabban egy tételmondat vagy tézisszerű összefoglalás vezeti be, amelyet forrásokból és szakirodalomból vett bőséges példákkal igyekezett alátámasztani. A tételmondatok + illusztrációs igényt meghaladó, azokat alátámasztó konkrétumok sorozatából áll össze mondanivalója egy-egy témakör kapcsán, összességében pedig ezekből a Horthy-korszak genezisének egésze tekintetében. Forrásbázis és szakirodalmi alaposság vonatkozásában kétségtelenül közelít Hatos Pál igényességéhez: Veszprémy a Horthy-korszak könyvtárnyi szakirodalmát felhasználta, nemcsak olvasott, hanem újraolvasott (kritikával szemlélve nemcsak az 1945–1989 közötti feldolgozásokat, hanem az elmúlt bő harminc év vonatkozó kutatásait is),⁴ a hazai interpretációk mellett a külföldi irodalomban is tájékozódott. Továbbá harminc levéltárban, közgyűjteményben végzett kutatásokat, sokban ezek közül ő az első magyar kutató, aki eredeti akták után búvárkodott. Nagy, országos levéltárak mellett számos egyházi közgyűjteményt és külföldi levéltárat is felkeresett, továbbá magán archívumokhoz is hozzáfért. Hasonló alapossággal merített a korszak – eltérő politikai elkötelezettségű – sajtótermékeiből is. A tételmondatokat alátámasztó forrásait igyekezett sokrétűen megválogatni, hivatkozásai rendkívül alaposak. Alighanem ez volt munkájának legnehezebb része: az egyes állításokra vonatkozó forrástengerből a legfontosabbakat vagy legjellemzőbbeket kiválogatni.⁵ Fárasztó és időigényes történetírói módszer, de olvasójának meggyőzésére kétségtelenül alkalmas lehet.

A hat tematikus fejezetet egy részletes, szerzői koncepciót igazolni hivatott *Bevezető* előzi meg, és egy összefoglaló *Zárszó* követi. Előbbiben az 1921. év kiemelt fontosságáról gyözködi olvasóját (eljárása indokálta azt hozva fel, hogy a külföldi szakirodalomban nem ismeretlen az efféle „esztendő-történet”, 17. old.), talán túlzottan is ragaszkodva a naptári év, mint témaválasztás kereteihez. (A Horthy-korszaknak meg-

⁴ A mégoly bőséges szakirodalom ellenére is kialakulhat az olvasóban hiányérzet, például a különítményesek tevékenységének bemutatásakor Kántás Balázs gazdag forrásközlései és értelmezései (A különítményesek nyomában. Tanulmány és források Héjjas Iván paramilitáris vezető és különítménye tevékenységéről, 1919–1923. Bp., Horthy-korszak Történetének Kutatásáért Társaság, Magyar Elektronikus Könyvtár, 2020; Árnyékhadserég? Válogatott dokumentumok a Kettőskereszt Vérszövetség katonai titkos társaság 1920-as évekbeli működéséről. Bp., Hungarovox Kiadó, 2020) stb., bár az efféle hiányérzeteket enyhíti a tény, hogy tényleg nagyon körültekintően és alaposan válogatta meg a bibliográfiai tételeit a szerző.

⁵ A szerző szemmel láthatóan koncepcióját alátámasztó tényezőknek látta és láttatni próbálta az idézetek sorozatát, volt olyan, amit olyan fontosnak tartott, hogy két helyen is hivatkozott ugyanarra, Zadravetz István Prónay Pálról alkotott véleménye kapcsán például. (126. és 170. old.)

határozó, rendszerteremtő és rendszer-jellemző eseményei történtek korábban – kormányzói intézmény, trianoni békeszerződés, numerus clausus stb. – és később is, ebben alighanem a Bethlen-féle választójogi rendelkezés alapján lebonyolított 1922. évi parlamenti választás és következményei döntő jelentőségűek.) A zárszó inkább csak rövid újraismétlése az egyes fejezetek legfontosabb megállapításainak. Még egy apró, ám jellemző adalék a „Hatos-hatáshoz”: Veszprémy is szívesen él az aktualitásokra való utalás nehéz, de jó alkalmazás esetén az olvasóra ható eszközével. Ügyesen került el a történeti események izdadságszagú jelenkori – mindig súlyosan átpolitizált – „üzeneinek” keresését, de tárgyilagosan utalt arra például, hogy a „nyugat-magyarországi felkelés napjainkra a jobboldal egyetemes múltképébe emelt epizóddá vált”, idézte a legújabb emlékezetpolitikai vonatkozású törvényeket és rockegyüttesek dalait egyaránt (174. old.), vagy „elszólta” magát, amikor arról írt, hogy bizonyos közéleti jelenségek „maig” meghatározóak (67. old.) stb. Ebben a formában jó történetírói eljárás, közelebb hozza, érthetőbbé teszi 21. századi olvasója számára az évszázaddal ezelőtti jelenségeket.

A kötet részletes ismertetése helyett⁶ ezúttal leginkább csak a 4., az egyháztörténeti vonatkozású fejezettel foglalkozunk. (49–74. old.) (A többi tematikus fejezet a rendszer önmeghatározásával, a nacionalizmussal, a társadalompolitikával, a revíziós eseményekkel és a királypuccsokkal foglalkozik.) „A kultúrharc árnyéka” – *Katolikus–protestáns ellentétek és közerkölcsök* című fejezet tartalmát persze nem könnyű kiragadni a kötet egészéből. A Horthy-rendszer önmagát tudatosan vallotta kereszténynek, saját (fél)hivatalos ideológiáját pedig „keresztény-nemzeti” eszmerendszernek. Vagyis az állam–egyház összefonódott viszonya, valamint a keresztény vallásosság a rendszer minden elemét és szinte minden eseményét átszötte. Veszprémy részben újrakelemel a szakirodalomban korábban is alátámasztott jelenségeket, például a rezsim kezdettől megmutatkozó virulens antiszemitizmusáról, vagyis annak bemutatásáról, hogy a „keresztény” hétköznapi jelentése lényegében a „nem zsidó” volt. Vagy arról, hogy a korszakban kezdettől létezett a „politikai kereszténység” jelensége, vagyis a nagy „történelmi” (római katolikus, református, evangélikus) egyházak közéleti kérdésekben való összefogásának és szoros együttműködésének igénye. A közös, interkonfesszionális cél egyértelműen a rendszer ideológiai alátámasztása és legitimálása volt, közös ellenségképpel, melynek középpontjában a liberalizmus, az „idegenség” (értsd: zsidóság), a hazaszeretettel szembeállított „nemzetköziség”, a nyugati „destrukcióval” szemben vélelmezett „igazi” magyarság építőereje stb. (Jól mutatja ezt három, kifejezetten „politizáló” főpap élénk közéleti érdeklődése a korszakban: a katolikus Prohászka Ottokáré, a református Ravasz Lászlóé és az evangélikus Raffay Sándoré.⁷)

⁶ Ld. a 2. sz. jegyzetben idézettek.

⁷ Ld. erről pl.: Fazekas Csaba: Főpapok és antiszemiták az 1920-as években. Prohászka Ottokár beszéde tükrében. In: A nagypolitikától a hétköznapiig. A magyar holokauszt 70 év távlatából. Tanulmányok. Szerk. Molnár Judit. Bp., Balassi, 2016. 107–123.

Veszprémy említett fejezete Bangha Béla SJ, a „sajtóapostol” keresztény sajtóért folytatott energikus küzdelmének bemutatásával kezdődik, vagyis azzal, mennyire próbálták meg a rendszer (különböző mélységű antiszemitizmussal mozgósító) ideológiájával befolyásolni a nyilvánosságot. Bangha számára a katolikus misszió, a „lélekhalászat” egyik megnyilvánulási formája volt a nyomtatott sajtó, ennek megfelelő fontosságot tulajdonítva a különböző periodicitású lapok szerkesztésének és terjesztésének. Az általa vezetett Központi Sajtóvállalat valóban „tematizálni” tudta kora közéletét, valósággal vonzotta az eltérő tehetségű és antiszemitizmus iránt eltérő fogékonyságú tollforgatókat, Lendvai Istvánt, Kádár Lehel, Szabó Lászlót és másokat. Az 1921-es év ebből a szempontból egyfajta irányváltás is volt a zsidóságot korábban erőteljesen ostromozó Bangha számára, az év végén már elfogadhatónak tartotta a kikeresztelkedett zsidók kereszténységét, távolodott a fajelmélettől, amellyel már maga is az „ébredők”, a „fajvédők” céltáblájává vált, számos katolikus pedig elhatárolódott az egyre populistább, magukat „igazi” (intranszigen) keresztényeknek tartó antiszemitáktól.

Érzékletes képet rajzol a szerző arról, hogy a katolikus dominanciájú „kereszténymemzeti” eszmerendszer egy olyan országban vált meghatározó ideológiává, amelynek legfőbb közjogi méltósága, Horthy Miklós kormányzó református volt, sőt, az ekkor miniszterelnöki székbe emelkedő, meghatározó politikus, Bethlen István is ilyen családból származott. A rendszer elkötelezett támasza lett Ravasz László püspök és az evangélikus Raffay Sándor is. Utóbbi egyházba Raffay aktivitásával párhuzamosan „beszivárgott a heves antiszemitizmus is” (55. old.), és erőteljesen képviselte a zsidósággal szembeni keresztény „egységfront” koncepcióját. A protestantizmus megosztottságának kérdését Veszprémy alaposan körüljárja: lelkészek és világi hívők számára egyaránt komoly kihívást jelentett, hogy a nyomasztó többségű katolikusok országában inkább „a zsidó faji imperializmus”, vagy inkább a protestáns hagyományok alapján a katolicizmussal szálljon-e szembe, esetleg mindkettővel vállalja a kétfrontos küzdelmet. A katolikus túlsúly közös nevezőt jelentett reformátusok és evangélikusok számára, miközben a katolikus–protestáns együttműködésnek is legalább annyi hangoztatója, mint óvatos kritikusa volt. Ebben a közegben került a kritikák középpontjába Baltazár Dezső tiszántúli református püspök, aki régi protestáns hagyományokra támaszkodva kritikusan lépett fel az egyházat is átszövő nacionalizmus és antiszemitizmus megnyilvánulásai ellen, kiváltva ezzel számos református (például a nagyhatású Szabó Dezső) éles elítélését is. A személyéhez kötődő incidensek bemutatása (63–65. old.), a debreceni Nagytemplomban történt botrány a korszak általános jelenségeinek megértését segíti elő.

Érezhetően szorították a terjedelmi korlátok a szerzőt, amikor a katolikus–protestáns viszony politikai és általános ideológiai vonatkozásai mellett olyan kérdésekre is igyekezett kitérni, melyek a „keresztény” politika mibenlétének jobb megítélését segítik elő. Ilyen például a „történelmi” egyházak mellett felbukkanó kiségyházak („szekták”) megítélése (67. old.), vagy a „keresztény” politika egyik legtöbbször hangoztatott kérdése: a családok védelme, a hagyományos vallásos családmodell érvényesülése.

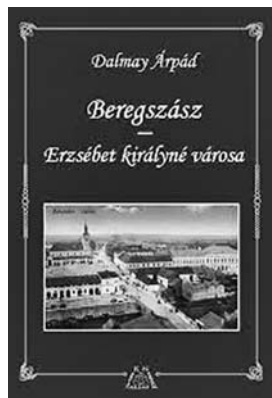
Utóbbi az emancipálódó női szerepek visszaszorítása mellett elsősorban a prostitúció, az abortusz, a pornográfia elleni küzdelmet jelentette – több-kevesebb sikerrel. Veszprémy forrásokra történt hivatkozásai elgondolkodtatják az olvasót: mennyiben is volt „keresztény” az a politikai rendszer, amelynek társadalmát a keresztény valláserkölcс sokkal kevésbé hatotta át, mint azt propagálói elhitetni szerették volna. (Nemcsak másokkal, önmagukkal is.) A nőkkel sajátos (de minden bizonnyal az erkölcs keretei között maradó) viszonyt ápoló Prohászka Ottokár és Bangha páter maguk is gyakran panaszkodtak a virágzó prostitúció, a szegénység okozta kiszolgáltatottság erkölcstelenségnek táptalajt képező jelenségei láttán, kimondva-kimondatlanul utalva arra, hogy mindebben nagy a felelőssége a kétszínű, kereszténységét emlegető, de magánéletében nem gyakorló férfitársadalomnak. Az éjszakai élet burjánzása, a droghasználat, az ezoterikus tanok terjedése mellett a rendszer egyik szimptómájaként mutatja be Veszprémy az „egykezéshez” való viszonyt, amelyet az abortuszellenes kampány mellett a nemzet fennmaradása elleni tevékenység látószögébe helyeztek a kortársak. (71–74. old.) Összességében Veszprémy könyvének egyház- és vallástörténeti fejezetei arra utalnak, hogy a kereszténység sokkal több volt, pontosabban több kellett volna, hogy legyen, mint lépten-nyomon hangoztatott, az antiszemitizmussal is súlyosan megfertőződött politikai propagandaelem; s a társadalom „kereszténységét” nem csak a közéleti lózungokon keresztül lehet megítélni, hanem azon, hogy mennyire érvényesültek elvei a társadalom hétköznapijaiban. (Tovább, hogy hogyan viszonyult mindehhez a politikai és egyházi elit a félrenéző tudomásulvételtől az aktív fellépés kockázatvállalásáig.)

A könyv más fejezetei is alkalmasak ilyen irányú töprengések elindításához. Például újszerű megközelítésben foglalkozik az utódállamokhoz került területekről a trianoni Magyarországra menekültek fogadtatásának a 21. században nagyon is „áthallásos” problémáival (99–105. old.), vagy teszi fel a kimondatlan kérdést, hogy mennyiben is volt „keresztény” a szelektív szociálpolitikát folytató, az antiszemitizmust korán gyakorlatba ültető Horthy-rendszer a trafik- és moziengedélyek faji szempontokat is respekáló újraelosztásakor (96–99. old.) stb.

Veszprémy László Bernát 1921-es évet feldolgozó kötete alkalmas arra, hogy e sokat vitatott történelmi korszakkal kapcsolatosan az olvasóban töprengéseket indítson el, egyetértést vagy szakmai kritikákat egyaránt kiváltson.

Erzsébet királyné városának monográfiájáról

Erzsébet királyné nevét hallván először többünknek Sissi alakja ötlék eszébe. Ezúttal azonban nem az 1848–1949-es forradalmunkat és szabadságunkat szigorú megtorlással vérbe fojtó – utóbb a nemzettel kiegyező – uralkodónak a magyarsággal szimpatizáló hitveséről van szó. Amint az a gazdagon illusztrált, majd negyedfél-száz oldalas kiadvány bevezetőjéből rögtön kitűnik, ezúttal Lokiatek Erzsébetről, Róbert Károly Anjou- királyunk feleségéről szól a fáma. A Miskolci Keresztény Szemle tudatosan vállalja a régiós kitekintés iránti elkötelezettségét, így az államhatárral városunktól elválasztott település történetének krónikájára történő figyelemfelhívás amúgy is helyet kaphatott volna lapunkban. De a diósgyőri vár építtetőjének, Nagy Lajos királyunknak édesanyja volt Erzsébet királynő, „aki udvart tartott Beregszászban, legkedvesebb városában.” Ez önmagában is indokolja a könyvismertetőt, bár ha arra gondolunk, hogy Beregszász város alapításának krónikáját a nagy költői triász, Arany és Petőfi mellett a vármegyénkben tevékenykedett Tompa Mihály szedte versbe, akkor már fölösleges is a további indoklás.

A hézagpótló kiadvány azonban saját jogán is megállja helyét a manapság öröndetesen bővülő helytörténeti könyvpiacon. A kötet írója, szerkesztője, archív képanyagának gyűjtője, a Nyíregyházán élő Dalmay Árpád mindent (is) tud szülővárosáról, s az igényes kiadvány megjelenését alakító és mai fotókkal kiegészítő Kovács Sándor hatalmas leletmentő feltárást végzett a város történetére vonatkozó információk összegyűjtésével és értelmezésével. A rövid történeti bevezető a város alapításáig mutatja be a Kárpát-medence szélére szorult magyarság küzdelmes évszázadait, s a dicső múlt taglalása mellett helyet kapott az utóbbi évtizedek megmaradásért való küzdelmeinek krónikája is. Itt néha a szűkszavúság válik beszédessé. Az 1944 és 1990 közötti időszakra mindössze az alábbi rövid mondat tér ki:

„Nehéz évek következtek.”

Ezt követően azonban szárnyal a város krónikásának történetmesélő kedve. A város topológiájához igazodva bemutatja a város negyedeit, utcáit, az itt sorakozó épületekhez fűződő eseményeket, s a történelmi utcanév- elnevezések visszaszerzéséért folytatott eredményes, de néhol kudarcokkal is fűszerezett küzdelmeket. Kitér a településhez kötődő valamennyi történelmi (kulturális, irodalmi, zenei életben szerepet játszó) személyiségre, ottani tevékenységükre, s gazdag képanyaggal teszi szemléletessé a történeteket, egyben arra indítja az olvasót, hogy útra keljen, s a helyszínen is megismerhesse ezt a történelmi helyszínt elfoglaló, itt berendezkedő, s máig kitartó, példás élni- akarással és alkotás iránti vágygal megajándékozott népeességét.

Dalmay Árpád: Beregszász – Erzsébet királyné városa, Romanika Kiadó, Budapest, 2022.

(zsj)

JANIG PÉTER

In memoriam Zsille Ákos (1964-2022)

HOZZÁD SZÓLVA...

Hol kezdődött a találkozásunk? ...Egy kórházi osztály kórtermében évekkel ezelőtt, ahol a többszöri beszélgetések az életről, küzdelmekről, betegségről, örömökről családról, reményről, hitről, Istenről... határozták meg találkozásaink tartalmát. Majd később, hónapok, évek múlva, amikor otthon látogattalak meg egyszer, többször, rendszeresen, akkor, amikor Kárpátaljáról ez lehetővé vált. Mindig örültél és készültél feleségeddel Zsófiával együtt. Találkozásaink, barátságunk öröme Jézusban volt, mert mindig Vele mentem, elvittem Öt, akit vártál egyre jobban és jobban.

Nem jártam, járok gyakran haza látogatni: covid, háború és a napi körülmények miatt, de a belső hang mindig jelezte számomra, hogy hozzád hív, „Neked bele kell férni” a rövid otthon léteimbe, mert Ő akar veled találkozni. Tudtam, láttam, tapasztaltam küzdelmeidből, harcaidból, alkotásaidból, verseidből... Köszönöm, hogy megosztottad velem!

Egyszer megkértél, hogy írjak ajánlást a *Posztmodern Géza* című verses kötetedhez, amelyben megosztottad lelki utad egyes állomásait az olvasókkal. Mertél vallani arról az Evidenciáról, a Szentmiséről a Szentáldozásról, ami számodra ekkor már az életet az Isten szeretetét és viszont szeretetét jelentette. Majd tovább alkottál, dolgoztál a kapott talentumaiddal, betegen is, küzdve, a napi kínokat átélve, Jézussal hordozva... és megszületett a *Lélekfotográfiák* című versesköteted, amelyben az előszó megírását bíztad rám. Én nem vagyok ezen írás szakembere, de a Szentlélekben bízva, és látva a Te Ráhagyatkozásodat, a magad odaadottságát... megvalósult az igen... megíródott.

Azóta nemcsak a találkozásainkból ismerlek, hanem verseid által is, ami megmutatott belőled egy eddig rejtett oldalt, a lelked belsőfotóiból, amit oly kevesen mernek megmutatni, ami már nem álarc, hanem valódi arc, az emberi gyengeségekkel együtt, amit már megtisztított az őszinte bűnbánat és a kegyelem zápora. Itt válik egy barátság barátsággá, valódi biztos emberi kapcsolattá, amit az elmenetel az előre menetel a Hazameneteled nem szüntetett meg! Megszólt a hála hangja a szívedből könnyekben, záporként kifejezve..., amint versedben megköszönted életed... Kérem a mi Urunkat, fogadja el ölébe hajtott fejed, de ne csupán a versedből hallva a földről, hanem akkor is, amikor ez valósággá vált vagy válik a mennyben.

Ámen.

Ungvár, 2022. augusztus 26.

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

„A vidéki lap fő feladata, hogy az irányzatokat összebékítse, ... a tehetségek útját egyenesse az országos érvényesülés felé, juttassa nyomdafestékhez a rejtőzködőket, előretörni nem tudókat, végül tartsa számon, kösse szellemi szálakkal szülőföldjükhöz kiváló szülötteit.”

Várkonyi Nándor, aki 1941 és 1948 között Pécsen szerkesztette a Dunántúlra összpontosító Sorsunk folyóiratot, s máig érvényesen fogalmazta meg célkitűzéseit, melyeket lapunk is magáénak vallhat. A miskolci és a tágabb régiós szerzők számára közlési felületet biztosítunk a miskolci és régiós témák feldolgozására. Békésen megférnek egymás mellett a liberális és fundamentális nézetek is, ezzel is tükrözve a szerzői gárda és az olvasótábor sokszínűségét, segítve a kölcsönös tájékozódást és az erre épülő megértést és megbékélést. Bár a folyóirat neve Miskolci Keresztény Szemle, de ökumenikus és kulturális folyóiratként nem a felekezeti különbségeket hangsúlyozza, hanem megkísérli „miskolci keresztény szemmel” bemutatni és értelmezni világunkat és eseményeit.

Az MKSZ 69. száma köszönti a szeptemberben 80. évét betöltő Dobos Marianne írónt, aki írásaival a kezdetektől meghatározó módon alakítja lapunk tartalmát. Szerkesztő-bizottságunknak ugyan formálisan nem tagja, de számos szerzőt ösztönzött írásaik folyóiratunkban történő önzetlen publikálására.

Aktuális lapszámunk valamennyi írásának tételes felsorolására itt nincs lehetőség, remélhetőleg a tartalomjegyzék felkelti Olvasóink érdeklődését. Lapszámunk nyomtatott változatához továbbra is hozzájuthatnak a történelmi egyházak miskolci egyházközségein keresztül, az elektronikus változat letölthető az alábbi linkről, s szabadon terjeszthető:

<http://keresztenszemle.hu/archivum/>

Folyóiratunk megjelenését anyagilag is támogatták: Bacsa Tiborné, Berta Eleonóra, dr. Békefy Lajos, Bódig László és felesége, dr. Czibere Tibor és felesége, dr. Dobai József, dr. Elekné dr. Vörös Zsuzsa, dr. Gyulai Gergely, dr. Hevesi Attila, Holndonner Ferenc, dr. Kapros Tibor Endre és felesége, dr. Majorosné dr. Hortai Rita, Máger Ágnes, Német István József, dr. Papp Gyula, dr. Nyári Edit, Pfliegler Péter, Orosz István, Solymosi Róbert, dr. Szegő Szilvia Mária, dr. Várhelyi Krisztina, dr. Várhelyi Tamás.

Hálásan köszönjük a támogatást mindenkinek, aki önzetlen tevékenységgel szolgált a lap tartalmának alakítását, megjelenését, terjesztését és előállítását!

E számunk szerzői

Prof. Balogh Judit egyetemi tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
BMK, Eger

Dobos Marianne író, újságíró

Dr. Fazekas Csaba PhD egyetemi docens, Miskolci Egyetem BTK

Flach Antal csempalóművész, Miskolci Kamarazenei Nyár

Forgács Jánosné polgármester, Erdőtelek

Dr. Gulyás Klára elnök, Episztémé Egyesület

Dr. Illés György PhD irodalomtörténész, író

Janig Péter római katolikus pap, Munkácsi Egyházmegye

Prof. Jeszenszky Géza történész, diplomata

Keglovics János szerkesztő, Miskolci Keresztény Szemle

Dr. habil. Kotics József elnökségi tag, Episztémé Egyesület

Dr. Kunt Gergely PhD egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, BTK

Dr. Lengyel Gyula római katolikus pap, Erdőtelek

Dr. Monostori Tibor PhD társadalomtudós, író

Radomszky Lászlóné kirendeltségi igazgató, Szociális és Gyermekvédelmi
Főigazgatóság

P. Sajgó Szabolcs SJ jezsuita szerzetes

Prof. Sárty Pál egyetemi tanár, Miskolci Egyetem ÁJK

Dr. Szarka János görögkatolikus pap, Miskolci Egyházmegye

Tompa Mihály (1817–1868)

Udvarhelyi Nándor mérnök

Dr. Várhelyi Krisztina elnök, Éltető Lélek Alapítvány Kuratórium

Zsille Ákos (1817–1868)

A szerkesztőbizottság:
Alakszainé dr. Oláh Annamária,
Gróf Lajos, Papp András, Hangóné Birta Melinda,
Sasvári István, SzeleNGe Judit,
dr. Várhelyi Krisztina, dr. Zsugyel János (főszerkesztő)

Lapalapító: *Gróf Lajos*
Tipográfia: *Keglovics János*

ISSN 2676-8127

Kiadja: *az Éltető Lélek Alapítvány*

Támogatók:
MTA Miskolci Területi Bizottság

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

**Eszmék és Értékek
Alapítvány**

Felelős kiadó: *Holndonner Ferenc,*
Alakszainé dr. Oláh Annamária

Tipo-Top Nyomda, Miskolc
Felelős vezető: *Solymosi Róbert*

**Olvasóink a folyóirat megjelentetését
az Éltető Lélek Alapítvány CIB Banknál vezetett
10700086-68936099-51100005 számú számlájára
történő átutalással támogathatják.
HOZZÁJÁRULÁSUKAT KÖSZÖNJÜK!**